

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**ERGENLERDE KİMLİK ALGISI VE DİNİ BAŞA
ÇIKMA YOLLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İstanbul
Temmuz-2019

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

ERGENLERDE KİMLİK ALGISI VE DİNİ BAŞA ÇIKMA
YOLLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

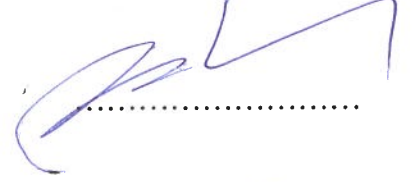
Tez Danışmanı
Prof.Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU

İstanbul
Temmuz-2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU

Üye Dr. Öğr. Üyesi Besra TAŞ

Üye Dr. Öğr. Üyesi İbrahim TAŞ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ömer ÇAHA

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Ergenlerde Kimlik Algısı ve Dini Başa Çıkma Yolları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Fatma Nur ERDOĞMUŞ

ÖNSÖZ

“Ergenlerde Kimlik Algısı ve Dini Başa Çıkma Yolları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı bu çalışmada, ergenlerde kimlik algısı ile dini başa çıkma arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada ergenlerde dini başa çıkma biçimleri cinsiyet, yaş durumu, gelir durumu çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamda planlanmasında, araştırılmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda ilgi ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren tanımdan çok memnun olduğum, danışman hocam Prof. Dr. Adnan Kulaksızoğlu’na teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatım boyunca bana hep destek veren, sevgisini, anlayışını hiç esirgemeyen, her an yanımda olup bana hep güvendiği için değerli anneme ve babama yüksek lisans eğitimimin başlamasına sebep olan, en büyük destekçim, dünya görüşümün oluşmasında katkı sağlayan, tez hazırlanma sürecinin her aşamasında beni yüreklendiren, yakından ilgilenen, sınıf arkadaşım sevgili teyzeme teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

ERGENLERDE KİMLİK ALGISI VE DİNİ BAŞA ÇIKMA YOLLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU
Temmuz-2019, 87 + XIV Sayfa

Bu çalışmanın amacı; ergenlerde kimlik algısı ile dini başa çıkma arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede ergenlerin dini başa çıkma biçimleri cinsiyet, yaş durumu, gelir durumu çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İlişkisel tarama modeline göre tasarlanan araştırma İstanbul, Küçükçekmece ilçesinde İmam Hatip Lisesi, Meslek Lisesi ve Anadolu liselerinde okuyan toplam 600 lise öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak, kişisel veri çizelgesi, dinî başa çıkma ölçeği, kimlik ölçeği kullanılmıştır. Veriler, bağımsız gruplar t-test analizi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve çoklu korelasyon analizi kullanılarak analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgular, dini başa çıkmanın alt boyutları ile kimlik algısının tüm alt boyutları ve geneli ile olan ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca, t-test ve ANOVA analiz sonuçları, dini başa çıkma biçiminin ergenlerin okul türü ve gelir düzeyleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığını; kimlik algısının ise ergenlerin cinsiyet, sınıf, okul türü ve gelir düzeyleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kimlik Algısı, Dini Başa Çıkma, Başa Çıkma, Ergen.

ABSTRACT

A RESEARCH ON ADOLESCENTS' RELATIONSHIP BETWEEN THE PERCEPTION OF IDENTITY AND RELIGIOUS COPING

Master's Degree Dissertation, Psychological Counseling and Guidance
Supervisor: Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU
July-2019, 87 + XIV Pages

The purpose of this study is; the relationship between the perception of identity of adolescents and religious coping. In this context, adolescents' religious coping styles were tried to be revealed within the framework of gender, age and educational status.

The research, which was designed according to the relational survey model, was conducted with the participation of 600 high school students studying in İmam Hatip High School, Vocational High School and Anatolian High Schools in Küçükçekmece. Personal data table, religious coping scale and identity scale were used as data collection tools. Data were analyzed using independent groups t-test analysis, one-way analysis of variance (ANOVA) and multiple correlation analysis.

The results pointed out that the relationships between sub-dimensions of religious coping and all sub-dimensions of and overall perception of identity was statistically significant and positive. Furthermore, t-test and ANOVA analyses showed that religious coping styles significantly differed in terms of school type and income level of adolescents; and the perception of identity significantly differed in terms of gender, class, school type and income levels of adolescents.

Key Words: Perception of Identity, Religious Coping, Coping, Adolescent.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Sorun	3
1.2. Amaç	3
1.3. Önem	4
1.4. Varsayım/Sayıtlar	5
1.5. Sınırlılıklar	5
1.6. Terimler.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KONUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR	8
2.1. Kimlik Kavramı	8
2.1.1. Ergen Kimliği ve Özellikleri.....	10
2.1.1.1. Kavram Olarak Ergenlik	10
2.1.1.2. Ergen Kimliğinin Özellikleri	12
2.1.2. Ergen Kimliğinin Gelişim Dönemleri.....	13

2.1.2.1. Fiziksel/Bedensel Gelişim.....	13
2.1.2.2. Cinsiyet Gelişimi.....	14
2.1.2.3. Duygusal Gelişim.....	14
2.1.2.4. Bilişsel/Zihinsel Gelişim.....	15
2.1.2.5. Kişisel Gelişim.....	15
2.1.2.6. Ahlakî Gelişim.....	16
2.1.2.7. Toplumsal/Sosyal Gelişim.....	16
2.1.3. Ergenlerde Kimlik Algısı ve Kimlik Algısının Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler.....	17
2.2. Din Kavramı ve Dinin İşlevi.....	19
2.3. Başa Çıkma.....	20
2.3.1. Dini Başa Çıkma.....	21
2.3.2. Dini Başa Çıkma Tarzları.....	22
2.3.2.1. Benlik Güdümlü Dini Başa Çıkma.....	22
2.3.2.2. Erteleyici Dini Başa Çıkma.....	22
2.3.2.3. İşbirlikçi Dini Başa Çıkma.....	23
2.3.2.4. Teslimiyetçi Dini Başa Çıkma.....	23
2.3.2.5. Dinsel Örgüt Aracılığıyla Dini Başa Çıkma.....	23
2.3.3. Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma.....	23
2.3.4. Dini Başa Çıkmanın Unsurları.....	24
2.3.4.1. Dua.....	24
2.3.4.2. Tevbe.....	26
2.3.4.3. Tevekkül.....	26
2.3.4.4. Şükür.....	26
2.3.4.5. Sabır.....	27
2.3.4.6. Sadaka.....	28

2.3.5. Dini Başa Çıkmanın Hedefleri.....	28
2.3.6. Ergenlerde Dini Başa Çıkma	29
2.4. Konuyla İlgili Yapılmış Araştırmalar	30
2.4.1. Yurt Dışındaki Çalışmalar	30
2.4.2. Yurt İçindeki Çalışmalar.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM..... 37

3.1. Araştırmanın Modeli	37
3.2. Evren ve Örneklem	37
3.3. Veri Toplama Araçları	38
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	39
3.3.2. Dini Başa Çıkma Ölçeği	39
3.3.3. Kimlik Ölçeği	40
3.4. Verilerin Toplanması	40
3.5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR..... 42

4.1. Dini Başa Çıkma Ölçeğindeki Maddeler ile ilgili Bulgular.....	42
4.2. Kimlik Ölçeğindeki Maddeler ile ilgili Bulgular	46
4.3. Dini Başa Çıkma ve Kimlik Ölçeklerinin Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular.....	68
4.4. Kimlik Algısı ve Dini Başa Çıkma Biçimi Arasındaki İlişki.....	69
4.5. Ergenlerin Dini Başa Çıkma Durumlarının Cinsiyete Açısından İncelenmesi... 69	
4.6. Ergenlerin Dini Başa Çıkma Durumlarının Sınıfları Açısından İncelenmesi.....	70
4.7. Ergenlerin Dini Başa Çıkma Durumlarının Okul Türü Açısından İncelenmesi .	71

4.8. Ergenlerin Dini Başa Çıkma Durumlarının Aile Gelir Düzeyi Açısından incelenmesi.....	72
4.9. Ergenlerin Kimlik Algılarının Cinsiyete Açısından İncelenmesi	73
4.10. Ergenlerin Kimlik Algılarının Sınıfları Açısından İncelenmesi	74
4.11. Ergenlerin Kimlik Algılarının Okul Türü Açısından İncelenmesi.....	75
4.12. Ergenlerin Kimlik Algılarının Aile Gelir Düzeyi Açısından incelenmesi	76

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE SONUÇ..... 78

5.1. Dini Başa Çıkma Biçimleri ile ilgili Tartışma ve Sonuç.....	78
5.2. Kimlik Algısı ile ilgili Tartışma ve Sonuç	81
5.3. Dini Başa Çıkma ve Kimlik Algısı Arasındaki İlişkiye Yönelik Tartışma ve Sonuç 85	
5.4. Öneriler	87

KAYNAKÇA 88

EKLER..... 101

ÖZGEÇMİŞ..... Error! Bookmark not defined.

TABLolar LİSTESİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 3.2.1: Çalışmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri	38
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 4.1.1: Dini Başa Çıkma Ölçeğinde Yer Alan Maddelere İlişkin Bulgular	43
--	----

Tablo 4.2.1: Kimlik Ölçeğinde Yer Alan Maddelere İlişkin Bulgular	47
---	----

Tablo 4.3.1: Dini Başa Çıkma Ölçeğinin Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular.....	68
--	----

Tablo 4.3.2: Kimlik Ölçeğinin Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular	68
--	----

Tablo 4.4.1: Kimlik Algısı İle Dini Başa Çıkma Biçimi Arasındaki İlişki.....	69
--	----

Tablo 4.5.1: Ergenlerin Cinsiyetinin Dini Başa Çıkma Biçimine Etkisini Gösteren T-Test Sonuçları.....	70
---	----

Tablo 4.6.1: Ergenlerin Okudukları Sınıfların Dini Başa Çıkma Biçimine Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları.....	70
---	----

Tablo 4.7.1: Ergenlerin Okudukları Okulların Dini Başa Çıkma Biçimine Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları.....	71
--	----

Tablo 4.8.1: Ergenlerin Ailelerinin Gelir Durumunun Dini Başa Çıkma Biçimine Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları	72
--	----

Tablo 4.9.1: Ergenlerin Cinsiyetinin Kimlik Algılarına Etkisini Gösteren T-Test Sonuçları	73
---	----

Tablo 4.10.1: Ergenlerin Okudukları Sınıfların Kimlik Algılarına Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları	74
--	----

Tablo 4.11.1: Ergenlerin Okudukları Okulların Kimlik Algılarına Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları	75
---	----

Tablo 4.12.1: Ergenlerin Ailelerinin Gelir Durumunun Kimlik Algılarına Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları.....	76
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
UÜSBE	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
vd.	: ve diğerleri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bireyler kendilerine ait özelliklerini yansıtan, kendisini çevresine tanıttığı ve dış çevre tarafından tanınan kimlikleriyle ön plana çıkarlar. Toplumdaki diğer insanlardan kimliğini oluşturan özellikleri ile ayrılır ve bireyler de onu kimliği ile değerlendirirler. Ergenlik dönemi de fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel alanda değişimlerin yaşandığı kimlik kazanma sürecine girilen bir dönemdir. Bu nedenle ergenlik, duygularda çok derin ve yoğun bir yaşamsal tecrübenin olduğu, sıkıntılı ve gergin bir dönem (Avcı, 2006: 50).olarak da tanımlanmaktadır. İçinde bulunulan bu dönem, kimliğin henüz kazanılmadığı ve kimlik biçimlenmesi sürecinin devam ettiği bir dönem olarak ön plana çıkar. Dolayısıyla ergenlik sürecini yaşayan birey, bir taraftan kimlik oluşum sürecini sürdürürken, diğer taraftan karşılaştığı sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Diğer yandan ergenlik, psikoloji bilimi bakımından da önemli özelliklerin olduğu bir gelişim dönemidir. Bu dönemde ergen, dünyayı tanıma çabasındadır. Ayrıca anlam arayışına giren ergenler için din olgusunun, bilişsel bir açılım sağladığı ve ergenlere bütüncül bir dünya görüşü göstererek karşılaştıkları gerçekliklere yapıcı bir gözle bakmalarını sağlar.

Ergenlerin kimlik gelişimi açısından dini başa çıkma ise kişilerin karşılaştıkları sıkıntılarda bireysel kimlikleriyle kaygıyı azaltma, iyi oluş düzeyini arttırma, karşılaşılan olumsuz olaylara katlanma, çaresizlikten kurtulma ve hayata pozitif bakabilme hususlarında önemli bir işleve sahiptir (Ayten, 2012: 125). Bu noktada, dini başa çıkma kavramının olumlu veya olumsuz unsurları ergen üzerinde de kendini göstermektedir. Ergen, acı, ıstırap ve felaket gibi sıkıntı veren olaylarla daha olumlu bir şekilde başa çıkabilmekte, bu tür durumların kader ve imtihan olduğunu düşünerek dayanmaya çalışabilmektedir. Bu da, yaşanabilecek stres ve kaygı düzeyini azaltmaktadır. Dolayısıyla dini başa çıkmanın, ergenlerin kimlik gelişiminde pozitif bir etkisi olduğu söylenilebilir.

Dini başa çıkma, stresli hayat şartlarından kaynaklanan negatif duyguların etkilerini hafifletme yahut önlemek amacıyla problem çözmeyi kolay hale getiren dinî inanç ya da davranışları kullanma durumudur (Cirhinlioğlu, 2010: 111). Dinin buradaki işlevi, insanların hayatına yeni bir anlam katarak, karşılaştıkları sorunların kendilerini

olgunlaştıracağıının onlara aşılmasıdır. Nitekim Allah sıkıntılar ile insanları imtihan eder ve bu şekilde onlara bir şeyler öğretir. Bu inanç, bireye manevi bir dayanıklılık ve başa çıkma hissi vermektedir.

Dolayısıyla ergenlerde kimlik ve dini başa çıkma arasında olgusal düzeyde önemli bağlar bulunmaktadır. Bu nedenle dünyayı anlamlandırma çabası içerisinde olan ergenlere zihinsel bir bakış açısı sağlayan din ve din kaynaklı başa çıkma, ergenlere bütüncül bir dünya görüşü çerçevesinde yeni bakış açıları kazandırır. Bu durumun bir uzantısı olarak dinsel bir bakış açısına ve yaşantıya sahip olan ergenlerin, hayata bakış açılarında daha “iyimser” bir yöneliş olup ilahi bir gücün yardımını hissederek kendilerini güvende hissederler. Ayrıca kimlik karmaşasıyla mücadele eden ergen bireylerin, dinin yaşamsal ve insani düsturlarından etkilenecek olumlu bir bakış açısı geliştirmesi ve böylelikle farklı kimlikler arasında yaşayabileceği çatışmalardan uzak durarak, tutarlı ve dengeli bir benliğe kavuşabilmesi beklenebilir.

Dolayısıyla dinî inanç ve pratikler, ergenin psikolojik sorunlarıyla başa çıkmasında oldukça etkili bir psikoterapik fonksiyona da sahiptir. Bu noktada ergenler, yaşadıkları kötü olayları ve değiştirme gibi bir şanslarının olmadıkları durumları farklı şekillerde değerlendirebilirler. Bu durum beraberinde psikolojik çatışmayla birlikte başa çıkma sürecinde ergen psikolojisinde direkt ya da dolaylı etkide bulunabilir. Bu durumda sahip olunan dinsel yaklaşımlar, karşı karşıya kalınan olumsuz durumların değerlendirme sürecinde bireye farklı bir bakış açısı ve anlam dünyası sunabilir.

Bu çalışmada, temelde ergenler tarafından gerçekleştirilen dinî pratiklerin, ruhsal dinginlik açısından stres, kaygı gibi olumsuzluklardan kurtulma ve kendini iyi hissetme gibi onların ruh sağlığında pozitif psikolojik etkide bulunduğu varsayımı kabul edilmiştir. Dolayısıyla ergenler tarafından yapılan dinsel pratikler sıklık düzeyleri açısından değerlendirilmiştir. Söz konusu pratiklerin ergenlerin günlük hayatındaki sorunlarla başa çıkma süreçleri üzerindeki fonksiyonu incelenmiştir. Ergenlerin dini başa çıkma düzeyleri ibadet içi veya dışı, farklı zaman ve mekanlarda yapılan dualar çerçevesinde oruç, Kur'an ve tövbe kavramları bağlamında ele alınmıştır.

Ergenlerde kimlik gelişimi ve dini başa çıkma arasındaki ilişkiyi konu alan bu çalışmada, gerek ergenlik kavramı, ergenlik dönemleri, ergenlerde kimlik gelişimi, gerekse başa çıkma, dini başa çıkma kavramların ele alınması amaçlanmaktadır. Bu

çerçevede araştırmamızda, ergenlik kavramı ve kuramları, kimlik kavramı ve kuramları, dini başa çıkmanın unsurları, dini başa çıkma olgusunun ergenlerin kimlik gelişiminde etkileri gibi temel kavramlar konu edinilecektir.

1.1. Problem

Araştırmamızın temel problemi, ergenlerde kimlik algısı ve dini başa çıkma yolları arasındaki ilişkiye yönelik olup, bu bağlamda problem cümlesi, “ergenlerde kimlik algısı ile dini başa çıkma yolları arasında bir ilişki var mıdır?”

Ergenlerin kimlik oluşturmaları, hiç şüphesiz ergenlik döneminde önemli bir gelişim görevi olarak karşımıza çıkar. Ergenlerin, sosyo-kültürel çevreleriyle olan ilişkileri kendilerini tanımlamalarını sağlayan en önemli unsurdur. Bu dönemde benlik-kimlik bütünlüğü de sağlanmaya çalışılır. Bu noktada ergenlik ve özellikle ileri ergenlik evresi, kimlik gelişiminde kritik bir dönemdir. Bu gelişme sürecinde ergen bireyler kendilerine ait bir kimlik inşasına çalışırken başkalarının gözünde nasıl göründüklerini de karşılaştırarak anlamlandırmaya gayret ederler.

Dini başa çıkma, bireyin problem ve stresle mücadelesi esnasında inancını kullanma ve ondan destek alma yolu olarak görülür. Bu bağlamda dinî başa çıkmanın yaşamın her döneminde yoğun bir şekilde kullanıldığı açıktır. Dini başa çıkma yöntemi, başa çıkma yöntemleri arasında ilk sıralarda yer almasına karşın bu alanda yapılmış çalışmalar özellikle ülkemiz açısından yenidir. Yapılan ilk çalışmalarda dinî başa çıkma, sık başvurulan ve bu nedenle koruyucu bir faktör olarak insanlarla çalışan kişilerin dikkate alması gereken bir husustur. Genel olarak dinî başa çıkma yöntemi kişinin hayatını kolaylaştıran, onu destekleyen, zor durumlarında çıkış umudu olan özellikleri ile dikkat çekmektedir. Günlük hayattaki sıkıntılar karşısında başa çıkma aracı olan dinî başa çıkma, acaba ergenlerde kimlik algısı noktasında etkili bir başa çıkma sağlamakta mıdır?

1.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı; ergenlerin kimlik algısı ile dini başa çıkma arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede ergenlerin dini başa çıkma biçimleri cinsiyet, yaş durumu, eğitim durumu çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda yapılacak tez çalışmasında şu soruların cevapları aranacaktır:

1. Kimlik algısı ile dini başa çıkma biçimi arasında bir ilişki var mıdır?
2. Ergen dini başa çıkma durumları
 - a. Cinsiyet
 - b. Sınıf düzeyi
 - c. Okul Türü
 - d. Ailenin gelir durumu

değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

3. Ergen bireylerin kimlik algıları
 - a. Cinsiyet
 - b. Sınıf düzeyi
 - c. Okul Türü
 - d. Ailenin gelir durumu

değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

Yukarıda belirtilen sorulara teorik ve pratik anlamda cevaplar aranmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda öncelikle kimlik ve dini başa çıkma arasındaki ilişkiler teorik olarak ortaya konulacak ergen kimliğinin dini başa çıkma üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Ergenlerin kimlik gelişimi ve dini başa çıkma arasındaki ilişkinin ortaya konulmasının gerek akademik anlamda, gerekse ergen kimliğinin gelişimi ile dini başa çıkma arasındaki ilişkiler ve etkilerden hareketle sonuçları önem arz etmektedir.

Kimlik, ergenlik döneminde yoğun bir şekilde yapısal değişiklikler gösteren bir bütündür (Demir, 2007: 29). Ergenlik sürecinde bireylerin farklı tutum ve davranışlarıyla ilgili çeşitli psiko-sosyal faktörleri ele alan araştırmalar yapılmıştır. Fakat ergenlerde kimlik gelişimi ve dini başa çıkma durumlarının ilişkilerini ele alan bir çalışma henüz rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırma sonucunda ortaya çıkacak bulguların alana önemli katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır.

Ergenlerin kimlik alanında teorik ve pratik anlamda yerli ve yabancı pek çok çalışma yapılmıştır (Erikson, 1959; Marcia, 1966, 1980; Köker, 1991; Nalbant, 1993;

Emmons, 1986, 1999; Meeus 1996; Adams 1999; Eryılmaz ve Yorulmaz 2006a; Eryılmaz ve Yorulmaz 2006b; Waterman, 2007; Eryılmaz 2009). Bu çalışmalarda ergenlerin kimlik gelişiminde iç ve dış pek çok faktörün etkili olduğu gözlenmiştir.

Dini başa çıkma ile ilgili de son dönemlerde bir takım çalışmalar yapılmıştır. Kula'nın (1987) 'Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi ve (2001) Kimlik ve Din' çalışması örnek verilebilir. Bu çalışmalarda, dinî başa çıkmanın, kişinin iç huzurunu artırmakta ve sıkıntılılarıyla mücadele etmekte etkili olduğu ortaya konulmuştur. Tüm bunlara rağmen ergenlerde kimlik gelişimi-dini başa çıkma arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan ve bu amaca ulaşmak için yapılan uygulama çalışmalarına rastlanmamıştır. Çalışmanın bu açığı kapatması beklenmektedir. Ayrıca araştırmadan ortaya çıkacak bulguların konu üzerinde çalışma yapacak akademisyen ve araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

1.4. Varsayım/Sayıtlar

Bu araştırma, aşağıda belirtilen varsayımları hareket noktası olarak belirlemiştir:

- i. Araştırmaya katılanların, anket sorularına ciddi, samimi ve doğru olarak cevap verdikleri kabul edilmiştir.
- ii. Uygulanan anket çizelgesinin araştırma konumuza ilişkin veri toplama noktasında yeterli olduğu kabul edilmiştir.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırmamızın sınırlılıkları şu şekildedir:

- i. Araştırmamız, İstanbul ili, Küçükçekmece ilçesi, Anadolu, Meslek ve İmam Hatip lisesinden 600 öğrenci sınırlıdır. Belirlenen örneklem grubu tarafından verilen cevapların bireylerin kendi beyanlarına dayalı olması araştırmanın sınırlılıklarındandır.
- ii. Araştırma belli bir zaman aralığında yapıldığından, süreç içinde örneklem grubunun algı, düşünce ve tutumlarının değişebileceği düşünüldüğünde, araştırma yapıldığı zaman ile sınırlıdır.
- iii. Araştırmada ölçülmek istenen ergenlerde kimlik gelişimi ve dini başa çıkma tarzlarına ilişkin bulgular, kullanılan ölçeklerin kapasiteleri ile sınırlıdır.

- iv. Uygulama öncesinde katılımcılara araştırmacının bir yüksek lisans öğrencisi olduğu bilgisi verilerek yapılan çalışma hakkında gerekli açıklama yapıldığı ve katılımcılara uygulanan çalışmada özel bilgilerin yer almayacağı anlatılmış olmasına rağmen, uygulamanın okul ortamında yapılmış olması, katılımcıların içinde buldukları gelişim evresi ve uygulama esnasındaki duygusal durumları nedeniyle örnekleme grubunun gerçek eğilimlerini saklama eğiliminde olabilecekleri araştırmanın sınırlılıklarındandır.

1.6. Terimler

Araştırmamız çerçevesinde ön plana çıkan tanımlar şunlardır:

Ergenlik: Bireyin gelişim süreci içerisinde, ergenliğin başlangıcından fizyolojik erişkinliğe kadar geçen zaman dilimini içine alan bir gelişim dönemidir. Bu dönem, temelde kızlarda fizyolojik olarak adet ve göğüslerin büyümesiyle; erkeklerde ise sperm üretimiyle kendini gösteren ikincil cinsiyet özelliklerinin geliştiği bir dönemi ifade eder. Genel hatlarıyla yaş sınırlaması olarak kızlarda 12-21; erkeklerde ise 13-22 yaşlarını kapsar (Koç, 2003: 114).

Kimlik Algısı: Kimlik, benliğimiz konusunda geçmişte kim isek, yine o olduğumuza ilişkin öznel bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik duygusu; “ben kimim” sorusuna verdiğimiz herkesten farklı, eşsiz bir insan olduğumuz yolunda verdiğimiz cevaptır (şahin, 2009: 33). Marcia (1980: 159), kimlik inşasını, içsel bir öz yapılanma, enerjinin dinamik bir organizasyonu, yetenekler, inançlar ve bireysel tecrübeler olarak tanımlamıştır (Köknel, 1999: 64-67).

Başa ıkma: Bir psikoloji kavramı olarak başa çıkma; güdüsel çatışmanın çözümlemesinden kaynaklı kaygının azaltılmasına yönelik davranış, bireyin stres oluşturan durum ve olayların üstesinden gelmek üzere başvurduğu çareleri, yöntemleri ve davranışları içine alan süreç olarak tanımlanır (Certel, 2009: 33).

Başa ıkma, kişinin stresli bir durumun üstesinden gelme gayreti olarak da tanımlanır (Ekşi, 2001: 19). Ayrıca bireylerin hayatta karşılaştıkları önemli kişisel problem ve sıkıntılarını anlamaya çalışmak yoluyla gidermeye çalıştıkları değişim sürecini ifade eder (Cüceloğlu, 2005: 147).

Dini Başa ıkma: Bireyin stres ve kaygı kaynaklı psikolojik çatışmalarını azaltma veya yok etmeye yönelik dini davranışları olarak tanımlanır. Bu noktada başa çıkma

ile dinî başa çıkma arasındaki işleyiş mekanizması aynı olup, çözüme ilişkin ortaya konulan referans noktalarının farklı olduğu belirtilir (Koç, 2005: 72).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KONUyla İLGİLİ ÇALIŞMALAR

2.1. Kimlik Kavramı

Büyük Türkçe Sözlük (2018)'e göre; Kimlik; “toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü”dür .

Kimlik, doğumla birlikte edinilen özelliklerle birlikte sonradan kazandığımız özellikleri de içine alan, sürekli değişme potansiyeline sahip bir olgudur. Etnik ve dini kimlikler de dahil olmak üzere pek çok kimlikte ontolojik gerçeklik bulunmaz. Neredeyse bütün kimlikler kişilerin bireysel tercihleriyle birlikte sosyalleşme sürecinde inşa edilir ve içlerinde dinamik bir yapıyı barındırırlar (Kurt, 2012: 127).

Kimlik; siyasî, dinî, aile soyu, meslekî ve sosyal mensubiyetleri ifade eder (Köseoğlu, 2002: 43). Fakat sözlük anlamıyla, nüfus kağıdı, ehliyet gibi belgeleri de kapsar. Bu açıdan her kültür aynı zamanda bir kimliktir. İnsanların tek bir kimliği de yoktur. Bir insanın birden fazla kimliği vardır (Kılıçbay, 1995: 145).

Psikolojide ilk kez psikanalitik yaklaşım çerçevesinde değerlendirilen kimlik kavramı, Erikson'a göre “sürdürülen bir içsel aynılık ve bir tür temel karakterin başkalarıyla sürekli paylaşılması”dır. Bireyin kimliğinde; geçmişi, bugünü ve geleceği hatırlanan, hissedilen ve beklenen bir süreklilik içinde bir arada yer alır. Bireysel kimlikler, insan hayatının erken evrelerinde başlar ve ayrılaşma ve bütünleşme süreçleriyle ilerler (Gül, 2015: 14).

Bir diğer tanıma göre kimlik, bireyin diğerleri tarafından tanımlanmasını sağlayan özellikler bütünü şeklinde ifade edilir. Bireyin temel iki gereksinimi olup bunlar; ait olma ve birey olmadır. Bireyler; yemeye, içmeye, güvenliğe ve hareket özgürlüğüne gereksinim duydukları gibi, bir gruba ait olma gereksinimi de duyarlar. Bunu gerçekleştiremedikleri takdirde kendilerini soyutlanmış, yalnız, zayıf ve mutsuz hissederler. Bu noktada kimlik, bu duyguların giderildiği bir ait olma duygusu olarak kabul edilir (Güler, 2003: 2-3).

Kimlik, “bireyin kendi kendisi, davranışları, ihtiyaçları, motivasyon ve ilgileri belirli ölçüde tutarlılık gösteren, kendi kendine sadık, diğerlerinden ayrı ve farklı bir varlık gibi algılanmasını içeren bilişsel ve duygusal nitelikte bileşik bir zihinsel yapıyı” ifade eder. Bu noktada önemli olan, kişinin duygu, bilgi ve bunun gibi niteliklerinden

kendisini farklı kılan ögeleri ön plana çıkarabilmesi durumudur. Böylelikle, kimlik sahibi bireyler farklı, başkalarıyla değiştirilemez ve karıştırılmaz hale gelirler (Korkmaz, 2007: 387).

Kimlik, bir taraftan bir resim, diğer taraftan bir adrestir. Cinsel, etnik ve dinî ve bütün kimlikler doğal değil, kültürel; özsel değil kurgusaldır. Normal olarak insanlar birbiriyle ilişki içinde bulunan, çoklu kimliklere sahiptirler. Etnik gruplar, dinî cemaatler, milliyet, memleket, cinsiyet, yaş, meslek grupları, ailedeki roller, spor takımları ve bunlar gibi insanların aidiyetlerini belirten tüm gruplar bir kimlik ifade edebilir. Kimlik, kelime kuruluşundan görebileceğimiz gibi en derin anlamıyla kim olduğumuzla ilgilidir. Kendimize ben kimim diye sordüğümüzde vereceğimiz her cevap kimliğimizi ortaya koyar. Toplumsal ilişkilerimiz kimliklerimiz ve onların tayin ettiği roller içerisinde oluşur. Bağlantı kurduğumuz her ilişkinin istediği bir kimlik biçimi bulunmaktadır. Evde çocuk, oğul, kız, eş, anne ya da baba; okulda öğrenci ya da öğretmen; markette müşteri veya kasiyer gibi kimlikler ve buna karşılık gelen roller vardır (Fidan, 2011: 72).

Kimlik, bireylerin, “Ben kimim?”, “Nasıl biri olmak istiyorum?”, “Kim olabilirim ve hayattaki amaçlarım nelerdir?”, “Diğer insanlarla olan ilişkilerimle nasıl başa çıkmalıyım?”, “Birey olarak toplumdaki yerim neresidir?” gibi sorulara cevaplar bulmasını sağlar. Böylelikle kimlik, bireylerin kendileriyle bağdaştırdıkları değişik manaları içeren bir kavramdır. Kimlik, bireylerin kendilerini değişik niteliklere göre şekillendirmeleri hadisesidir. Bununla birlikte kimlik, bireylerde bir yere, belli bir gruba ait olma isteği ve gereksinimi doğurarak onların, bu doğal istek neticesinde, belli bir gruba ait olmasını temin eder (Pusa ve Tolvanen, 2006: 29-30).

Kimlik, bireyin hayattaki duruş yerini ifade eden özelliklerin toplamıdır. Bireyler toplumsal hayatta kimlikleriyle var olurlar. Sosyal ilişkilerde, meslek, gelir, yaş, cinsiyet gibi kimlikle ilgili bazı ölçütlere atıf yapılır. Bununla birlikte dürüstlük, kabiliyet, cesaret, hoşgörü yardım severlik gibi daha göreceli değerler de kimliklerin belirlenmesinde etkili olan unsurlardır. Kimlik kavramı, bireyin kendini nasıl tanımladığı ve toplumun bireyi nasıl tanımladığı açısından iki şekilde ele alınabilir. Bu noktada toplum bireyi her ne kadar belli bir kimlikle tanımlasa da birey kendisini söz konusu kimliği oluşturan topluluğun birparçası olarak görmüyorsa, o kimliğe sahip olduğu düşünülemez. Toplum, kimlik oluşumunda, bireye pek çok tercih sunar. Birey ise kendi isteği ve iradesi doğrultusunda bir seçimde bulunarak kendisini bir kimlikle

tanımlamayı tercih eder. Bu tercihte bulunurken kişi, çok da özgür değildir; çünkü toplumun genel kabulleri ve değer yargılarından bağımsız bir seçimde bulunamaz (Fidan, 2011: 71).

“Kimlik kişinin toplumda belli özelliklerini ve işlevlerini çağrıştıran kategorileri, sınıflandırmaları (baba, öğretmen, Ankaralı) içerir. Kişinin böyle kategorilerle tanımlanması onun bireysel özelliklerini arka plana iter. Bu bağlamda kimlik kişiyi belli rol veya grubun özellikleriyle tanımlar” (Hortaçsu, 2007:12).

Kimlik kavramı ile ilgili bir diğer husus, bireyin sahip olduğu kimliklerden bazılarının ihtiyaca ve duruma göre öteki kimliklerden daha önemli bir hale gelebilmesidir. Bireyin böyle bir durumla karşılaştığında, ön plana çıkan kimliği, çoğu zaman en fazla saldırıya uğrayan kimliğidir. Örneğin, birey inancının tehdit altında olduğunu hissettiğinde, bütün kimliklerini özetler gibi görünen şey dinsel kimlik olarak ortaya çıkar. Fakat bireyin tehdit altındaki kimlik etnik olansa, kimlik sahibinin dindaşlarıyla dahi mücadele etmekten kaçınmadığı görülür (Güleç, 1992:15).

Dolayısıyla erkek-kadın, normal ya da eşcinsel, milliyetçi, çevreci, Asyalı ya da Avrupalı pek çok kimlikle tanımlanırız. Burada önemli olan nokta, birey kendini ne şekilde tanımlamakta ve konumlandırmaktadır. Yahutta bireyin kendini diğerlerinden ayırt eden özellikler nelerdir. Sosyal ilişkilerdeki devamlılığın temininde kimlik, bireyleri bir arada tutan bir sosyal bağ ve çimento özelliği sergileyen bir nitelik taşımaktadır (Karaduman, 2010: 2887).

2.1.1. Ergen Kimliği ve Özellikleri

2.1.1.1. Kavram Olarak Ergenlik

Latin dilinde “adolescere” kökünden türeyen ergenlik sözcüğü “yetişkinliğe doğru yürüyen, büyüyen, yetişkinliğe ulaşan” tanımlamasından hareketle bir süreci ifade eder. Bireyde gözlenen hızlı ve sürekli değişim şeklinde de tanımlanır (Yavuzer, 1992: 277; Kula, 2002: 31). Nitekim bu büyüme ve olgunlaşma sürecine “adolesan dönem” de denilir (Parlaz vd., 2016: 11).

Ergenlik bir geçiş dönemi olup bu dönemde biyo-psiko-sosyal alanlarda en kritik gelişme ve değişimler görülür. Duygu, düşünce ve tutumlarda en keskin değişimlerle birlikte, davranış ve hareketlerde çarpıcı bocalamalar yaşanır (Bahadır, 1994: 13).

Dolayısıyla çocukluk ile yetişkinlik arasında kalan bir geçiş dönemi olarak nitelendirilen (Kulaksızoğlu, 2000: 32) ergenlik; başlangıçta biyolojik değişimlerin yanında psikolojik, fiziksel, sosyal ve bilişsel bir çok alanda değişme ve gelişmenin görüldüğü bir dönemdir. Birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerine sahip olunan, zihinsel kapasitede oluşan belirgin artışla beraber soyut düşüncenin geliştiği ve bunlarla birlikte siyasî, ekonomik, duyuşsal, sosyal, yasal, kültürel gibi alanlarda değişim ve sorumluluk açısından artış olan bir geçiş dönemi şeklinde tanımlanır (Senemoğlu, 1997: 56-57; Selçuk, 2004: 37).

Bu dönem, bireyde bedensel ve boy büyümesinin hormonal, cinsel, toplumsal, duygusal, kişisel ve zihinsel değişim ve gelişimlerin yaşandığı, buluş çağıyla başlayan ve bedence büyümenin tamamlanması ile sonuçlandığı kabul edilen özel bir dönemdir. Aynı zamanda belirgin ve hızlı fizyolojik, psikolojik ve toplumsal gelişmelerin birlikte yaşandığı, yetişkinliğe geçiş anlamına gelen bir yaşam evresidir (Kulaksızoğlu, 2000: 12-13).

Ergenlik yaş sınırları, onlu yaşlarda başlayarak yirmili yaşların başlarına kadar sürmektedir (Steiner ve Feldman, 2008: 20). Dolayısıyla ergenliğin başlangıç veya bitişini tespit etmek kesinlik ifade eden bir durum olmayıp bu konuda farklı görüşlerin ifade edildiği görülür (Atkinson ve arkadaşları, 2008: 108).

Ergenlik döneminin 12-21 yaş aralığında olduğu görüşünde olanlar bulunmakla birlikte (Yörükoğlu, 2000: 13), Birleşmiş Milletler Örgütü bu süreci, 12-25 yaş dilimi aralığı olarak kabul eder (Kulaksızoğlu, 2000: 33). Dolayısıyla, insan doğası açısından biyo-psişik ve sosyal bir süreci veya gelişimi anlatan “ergenlik”, farklı coğrafyalarda ve sosyo-ekonomik yapıdaki toplumlarda, farklı yaş aralıklarında başlayıp biten ve neredeyse kişinin bütün gelişimsel niteliklerini içine alan bir süreç şeklinde tanımlanır (Avcı, 2006: 40).

Hiç şüphesiz farklı coğrafyalarda farklı ırklara mensup, iklim ve beslenme koşullarında farklılık olan çocukların ergenlik çağlarında da farklılıklar yaşanabilmektedir. Fakat genel anlamda kızlar için 11-13, erkekler için 13-15 yaş aralığı ergenlik döneminin başlangıcı olarak değerlendirilebilir (Kulaksızoğlu, 2000: 17-18).

2.1.1.2. Ergen Kimliğinin Özellikleri

Ergenlik, çocukluk ve yetişkinlik arasında olan uzun bir dönemi kapsadığından, bazı farklı nitelikleri dikkate alınarak kendi içinde üçe ayrılır. Bunlardan ilki, ergenlik öncesi dönem olup 9-11, 12 yaşları aralığıdır. İkincisi ergenliğin ilk dönemi olup kızlarda 12-17, erkeklerde 13-17 yaş aralığıdır. Ergenlikte son dönem ise, 17-21, 22 yaşlarıdır (Armaner, 1980: 92) Kulaksızoğlu (2000: 34)'na göre de, genel anlamda ergenliğin başları, ortaları ve sonları olarak nitelendirilen ergenlik dönemi, buluş, erinlik veya ergenliğin başları (11-15), ergenliğin ortaları (15-18), ergenliğin sonları (18-21) olarak da sınıflandırılabilir.

Bireysel gelişime ait fiziksel/bedensel, cinsel, duygusal, sosyal, kişisel ve ahlaki gelişim alanlarının belli kurallara göre işlediği görülür. Bu sebeple insan gelişiminin hiçbir aşamasında rastgelelik yer almaz. Doğum öncesi, bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik gibi farklı hayat dönemlerinde yer alan bireyler belli süreçlerden geçerek olgunlaşırlar ve bu olgunlaşma süreçleri bir öncelik-sonralık ve devamlılık arz eder. Ayrıca her aşamada görülen bireyin davranışlarında kendine has özellikler de bulunabilir (Kulaksızoğlu, 2000: 13).

Gelişim evrelerinden biri olan ergenlik dönemi, kendine has özellikleri ile hem çok kritik hem de oldukça ilgi çekici özellikler gösterir. Ergenlik dönemi neredeyse tüm gelişim süreçlerinde kritik dönem olma vasfını üzerinde taşır (Işılak ve Durmuş, 2004: 211- 212).

Ergenlik döneminde görülen en belirgin değişim; kişilik, sosyal ve benlik alanlarına önemli etkileri nedeniyle bedensel gelişimdir. Ergenlik sürecindeki bedensel değişim açısından bütün ergenler göz önünde bulundurulduğunda bireysel farklılıklar olabilir (Selçuk, 2004: 21-28). Dolayısıyla ergenlerde gelişim, standart bir büyüme skalası halinde olmaz. Cinsiyet farklılıkları, beslenme alışkanlıkları, hastalıklar, çevresel faktörler büyüme hızında, bedensel gelişmeye önemli derecede etki eden unsurlar arasındadır (Bühler; Spiegel;Thomas, 1987: 90).

Ergenlik, fiziksel büyüme, cinsel gelişme ve psiko-sosyal olgunlaşmanın gerçekleştiği, çocukluktan erişkin yaşama geçiş döneminin adıdır. Karakteristik özellikleri olarak hızlı fiziksel, psikolojik ve sosyal değişimler görülür. Bu yönleriyle söz konusu dönem, insan gelişim dönemleri içerisinde en önemli dönemlerden biridir (Parlaz vd., 2016: 10).

Dolayısıyla ergenlik, farklı süreçleri içerisinde barındıran bir gelişim dönemidir. Gelişim psikolojisi açısından ergenlik, fizyolojik olarak bedensel ve cinsiyet gelişimi, sosyolojik olarak sosyal gelişim, psikolojik olarak duygusal gelişim, kişilik gelişimi ve ruhsal gelişim gibi farklı açılardan ele alınabilir.

2.1.2. Ergen Kimliğinin Gelişim Dönemleri

Ergenlik dönemi genellikle fırtınalı geçen bir dönem şeklinde adlandırılır. Ergenlik sürecinde sorun ve çatışmalar birbirinden çok farklı sebeplere bağlı olarak gerçekleşir. Ayrıca, bu sorunların bir kısmının ergenlik sırasında oluşan bedensel, cinsel, duygusal, sosyal ve kişisel gelişimlerin ergende yarattığı farklılaşmayla birlikte ortaya çıktığı görülür (Kulaksızoğlu, 2000: 17).

Bu bağlamda ergenlik döneminin yedi gelişimsel boyutla ifade edildiği görülür. Bu boyutlar bedensel, duygusal, sosyal, cinsel, kişisel, ahlaki ve zihinsel gelişimlerdir.

2.1.2.1. Fiziksel/Bedensel Gelişim

Ergenlik döneminde bedensel gelişim, bedeni meydana getiren bütün organlardaki gelişimi ifade eder. Ergen, 3-5 yıl gibi oldukça kısa bir süre içerisinde erişkin hayatta görülen antropometrik ölçüm değerlerine erişir. İç organ ve salgı bezleri oranlarında, kemik yağ ve kas kitlelerinde belirgin artış yaşanır. İskelet kitlesi ve kalp, akciğerler, karaciğer, dalak, böb rekler, pankreas, tiroid, adrenaller, gonadlar, penis ve uterus bu dönemde büyüklük ve ağırlık bakımından iki katına çıkar (Parlaz vd., 2016: 12).

Bunların dışında, boy uzaması, kilo artışı, kemiklerdeki gelişim, diş çıkması ve değişimi, kas, beyin ve sinir, sindirim, dolaşım, solunum, boşaltım gibi bütün sistemler ve duyu organlarına ait gelişimleri içerir. Ergenin kısa bir zaman sürecinde yaşadığı yoğun fiziksel gelişim, bir takım uyum sorunlarına da yol açabilmektedir (Aydın, 2003: 24-25).

Ergende görülen fiziksel değişim ve gelişimlerin, kız ve erkek çocuklarında aynı zaman ve hızda gerçekleşmediği görülür. Kızlar erkeklere göre 1-2 yıl önce ergenlik dönemine girerler. Büyüme ve cinsel olgunlaşmaları ise 1-2 yıl erken biter (Yörükoğlu, 2000: 33).

2.1.2.2. Cinsiyet Gelişimi

Kızlarda adet kanamasının erkeklerde ise erkek üreme organı ve er bezlerinin erkek üreme hücresi üretimine başladıkları birincil değişim sürecinde bedensel biçimlerde belirgin farklılıklar görülür. Ayrıca sesteki kalınlaşma, yüzdeki sivilceler ve ter bezlerinin çalışmasındaki artış, erkek çocuklarda yüzde bıyık ve sakalın belirgin hale gelmesi ve gırtlakta kıkırdaklaşma gibi değişimler de ikincil cinsel değişimler olarak görülür (Kulaksızoğlu, 2000: 44-48).

Cinsellik, cinsel özellik, cinsel karakter ve ona eşlik eden tüm duygularda, tutum ve davranışlarda gözlenen bir durum olmakla birlikte; cinsellik duygusu ise, cinsel hayata imkan tanıyan bütün arzu, heyecan ve güdülerini ifade etmektedir (Gündüz, 2010: 74).

Kız ve erkeklerde buluğa erecekleri dönemden yaklaşık bir buçuk yıl önce cinsel içerikli değişimler yaşanır. Buluş öncesi dönem olarak da adlandırılan bu dönemdeki değişimler kızlarda 10 yaşlarında, erkeklerde ise 11-12 yaşlarında gerçekleşir. Bu değişiklikler temelde ikiye ayrılır. “Esas Cinsel Gelişmeler” olarak adlandırılan ilk dönemde, kızlarda adet kanamaları ve erkeklerde testislerin büyümesi gibi üreme organlarında görülen değişiklikler gerçekleşir. İkinci dönem olan “İlave Cinsel Gelişmeler” döneminde ise, sesteki değişim, sivilcelerdeki artma, bıyık ve sakal çıkması, vücutta beliren kıllanma, ter bezlerindeki çalışma artışı, gırtlakta kıkırdaklaşma, göğüslerdeki düğümçülenme ve cinsel rüyaların artması gibi olgular gerçekleşir (Kulaksızoğlu, 2000: 45-49).

2.1.2.3. Duygusal Gelişim

Ergenlik dönemine özgü en önemli değişimlerden biri de duygusal gelişimdir. Bu dönemde kızlar erkeklere oranla daha önce duygusal olgunluğa ulaşmaktadırlar. Bu gelişim sürecinde, biyolojik-cinsel değişime paralel olarak hormonal salgılar ergenlerin duygularında belirgin farklı tutumlar sergilemelerine yol açar. Üzüntü, sevinç, korku ve öfke gibi duygularda görülen yoğunluk, duygulardaki istikrarsız durum, aşık olma, mahcûbiyet ve çekingen olma hali, aşırı hayalcilik, tedirgin ve huzursuz olma eğilimi, yalnız kalma arzusu, çalışmaya karşı isteksiz olma ve çabuk heyecan yapma gibi davranışlar ergenlerde görülen davranış ve tutum farklılıkları olarak gözlenir (Kulaksızoğlu, 2000: 66-69).

Bu dönem aynı zamanda dinî şuurun uyandıdığı dönemdir. Bu dönemle beraber başlayan soyut düşünme gücü, ergeni farklı varsayımlara ilişkin düşünmeye sevk eder. Dinî şuurun uyanışında zihin kadar duygusal gelişimin de büyük önemi bulunur. Ergenlik dönemi duygu hassasiyeti ve kapasitesinde de zirveye ulaşıldığı dönemdir. Bu nedenle, asıl anlaşılın ve kavranılan dini hayat 12-13 yaşlarında görülür. Onun için bu yaşlar aynı zamanda, dini uyanış ve gelişim yaşları olarak kabul edilir (Hökelekli, 1993: 268).

2.1.2.4. Bilişsel/Zihinsel Gelişim

Zihinsel/bilişsel gelişim, doğumdan başlayan, çevreyle etkileşimle birlikte çevrenin anlaşılmasına yarayan bilgiyi edinme, kullanma, saklama, yorumlama, yeniden düzenleme ve değerlendirme safhalarındaki tüm bilişsel süreci içeren bir gelişim alanını ifade eder. Ergenlerde bu gelişim süreci, bireyin aktif olarak rol oynadığı eylemlerin veya bu eylemler üzerine girilen zihinsel işlemler sonucunda meydana gelir. Bu süreç Piaget'e göre, yapısal bir dengesizlik durumundan yeni ve daha üst düzeyde bir denge durumuna geçiş şeklinde tanımlanır (Lindberg; Ahioğlu 2011: 1-2).

Bu dönemde ergenin soyut kavramları kullanım ve anlama becerisi gelişerek, felsefe, din, siyaset ve ahlak gibi soyut meselelerde akıl yürütme süreci başlamaktadır (Kulaksızoğlu, 2000: 137-138).

2.1.2.5. Kişisel Gelişim

Ergenlik dönemi kişilik gelişimi, bireyin sonraki yaşam tarzını şekillendiren ve büyük oranda istikrar sağlayan yeni durumların temelidir.

Ergenlikte yedi belirgin gelişim görevinden kaynaklı kişilik gelişimi olur. Söz konusu gelişim ödevleri; fiziksel değişimlere, cinsel olgunluklara ilişkin yeni duygularda uyum, anne-baba ile olan ilişkide dönüşüm, aynı ve karşı cinsteki yaşlılarla etkin ilişkiler kurma, bir mesleğe hazırlanma ve en önemlisi kimlik gelişimi olarak göze çarpmaktadır (Dinçel, 2006: 61).

Kişiliğe kalıcı olarak zemin hazırlanan en temel yaşam dönemi olarak kabul edilen bu dönem sonunda kişinin kendisi ve çevresine ilişkin seçimleri, niyetleri hedefleri büyük ölçüde belirginlik kazanır (Bahadır, 2002: 60).

2.1.2.6. Ahlakî Gelişim

Ahlaki gelişim, kişinin sahip olduğu değerler sistemine ait oluşumu açıklayan bir süreçtir. Bu gelişim süreci bireyin ruhsal, sosyal, zihinsel ve kişilik gelişmesi ile sıkı sıkıya bağlı olup, temelleri, çocukluk evresinin ilk beş yılında atılır. Ahlakî gelişim, kişilik gelişimi sürecinin bir alt sistemi ve onun ayrılmaz bir parçasıdır. Benlik gelişimi gibi kişiliğin diğer unsurları ile beraber, ergenlik ve gençlik döneminde belirgin hale gelerek hayat boyunca giderek artan bir açıklıkla ortaya çıkar (Mehmedoğlu, 2005: 93).

Bu süreçte yetişkinlerin çocuk ve daha sonra ergen birey üzerindeki tutumları ergenlerde iki ayrı ahlakî yargıya neden olabilir. Bunlar, anne-baba ve diğer yetişkinlerin otoriter kısıtlamalarına karşı oluşan 'Baskı ahlakı' ve demokratik davranma ve işbirliğine dayalı tutumlar sonucunda oluşan 'Otonomi ahlakı'dır. Baskı ahlakına sahip birey kurallara otoritenin baskısı ile uyar ve cezadan kaçınmak için doğru davranır. Baskı kalktığında kurallar da çöğnenebilir. Otonomi ahlakına sahip bireyler ise kurallara kendi içlerinden geldiği için uyarlar. Kuralları içselleştirmişlerdir. Bir bakıma kendi vicdanlarının sesini dinleyen bu bireyler, demokratik ve eşitlikçi tutumla yetiştirilen bireylerdir (Kulaksızoğlu, 2000: 100).

2.1.2.7. Toplumsal/Sosyal Gelişim

Sosyal gelişme, bireyin içerisinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilebilir tarzda davranmayı öğrenme süreci olarak tanımlanır. Sosyal gelişme yaşam boyunca devam eden bir süreç olup insan büyüyerek yeni çevreler edindikçe ve statü değiştirdikçe farklı tipte ilişkiler geliştirir. Ergenler aile içinde anne-babalarıyla, okulda öğretmen ve arkadaş çevresiyle, okul dışı ilişkilerinde ise yine yakın çevredeki arkadaş çevresiyle olumlu ilişkiler kurma ihtiyacı hissederler (Eisenberg; Morris, 2004: 166).

Sosyal gelişim evresinde ergenler, anne-babanın normal olmayan davranışlarından veya anne-baba arasındaki sorunlu ilişkiden olumsuz şekilde etkilenebilmektedirler. Anne-baba boşanması, aile içi şiddet veya kuşak çatışması gibi nedenlerle yalnızlık duygusu yaşayan ergenler, aile içinde anne-baba ile sönük ilişki yaşamakta ve daha düşük benlik değerine sahip olmaktadır. Sosyal anlamda başkalarıyla iletişimde de zorlanabilmektedirler (Kulaksızoğlu, 2000: 86-95).

Dolayısıyla bireyin sosyalleşmesi öncelikle aile ortamında başlar. Bu noktada ergenlerin toplumsallaşma süreci çocukluk evresinde başlayarak ergenlik döneminde ise okul çevresi ve arkadaş gruplarının da etkisiyle devam eder. Bu sosyalleşme sürecinde ergen için önemli olan konularda ailesi, bir başvuru kaynağı olmayı sürdürür (Koç, 2004: 238).

2.1.3. Ergenlerde Kimlik Algısı ve Kimlik Algısının Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler

Kimlik inşası, içsel bir öz yapılanma, enerjinin dinamik bir organizasyonu, yetenekler, inançlar ve bireysel tecrübeler olarak tanımlanır (Marcia, 1980: 159). Birey kendisine, kendisiyle ilgili olarak “Ben neyim?”, “Amacım nedir?”, “Neleri yapabilirim?”, “Neler doğru ve neler yanlıştır?” gibi sorular yönelterek yönelttiği her bir soruya verdiği cevaplarla olumlu ya da olumsuz yönde bir tercihte bulunur (Köknel, 1999: 64-67).

Birey, bütün bu sorulara cevap ararken, çocukluk çağında ailesinin, ilerleyen yıllarda ise etkileşimde bulunduğu bütün bireylerin tutum ve yaklaşımlarının etkisi altındadır (Ersanlı, 2012: 43).

Daha iyi gelişmiş bir kimlik algısı; bireyin kendi hayat yolunu belirlerken başkalarına benzeyen ve benzemeyen yönlerini, güçlü ve zayıf alanları hakkında daha fazla farkındalık sahibi olması olarak tanımlanır (Marcia, 1980: 159).

Masterson (2009:17)’a göre, kimlik erken intrapsişik gelişimde ortaya çıkarak, latent evrede ve ergenlikte gelişir ve yetişkinlikte gerçekliğe eklenmesi gerekir. İlkokul yılları sonlarında ergenler, cinsel olgunlaşma, fizyolojik değişim ve ilerideki yetişkin rollerinde görülen belirsizlikle karşılaşır (Akt. Arslan, 2008:31).

Bu dönemde birey, fizyolojik olduğu kadar ruhsal olarak da olgunlaşır. Dünyaya bakışında yeni birçok yollar geliştirir (Elkind, 1978:34). Ergenlik döneminde, bireylerin temel yaşam ödevi “Ben kimim?” sorusuna tatmin edici bir cevap aramaktır. Bir diğer ifadeyle ergenlik, kimlikle ilgili örüntülerin yapılandırılması gereken bir dönemdir (Morsünbül ve Çok, 2013: 233).

Ergenler bir taraftan bu değişikliklere uyum sağlarken, bir taraftan da önemli gelişim görevlerinden biri olan kimliksel şekillenmeye yani, kendini bireysel olarak tanımlamak için çaba sarf ederler (Türkbay, Özcan, Doruk ve Sekmen, 2005: 69). Birey bu çabayı bilinçli şekilde sarf edebileceği gibi, günlük hareketlilik içerisinde bu

çabasının ismini koyamadığı durumlar da olabilmektedir (Özcan ve Durukan, 2011: 131).

İleri ergenlik dönemi de kimlik gelişimi açısından büyük önem taşır. Üniversite öğrencileri çoğunlukla ileri ergenlik dönemi (18-21 yaş) sınırları içinde olmalarından dolayı kimlik geliştirme gelişim görevi ile karşı karşıyadırlar. İleri ergenlik dönemi gelişimsel özellikleri dikkate alındığında; bu dönem için kimlik oldukça önemli bir kavramdır. Erikson'a göre kimlik oluşumunun ergenlik dönemi (12-21 yaş) içerisinde gerçekleştiği düşünüldüğünde özellikle üniversite sürecine denk gelen ileri ergenlik (18-21 yaş) döneminde kimlik gelişiminin devam ettiği görülür. Bu sebeple kimlik oluşumu noktasında en büyük kazanımların üniversite döneminde gerçekleştiği söylenebilir (Ceyhan, 2010:1326).

Dolayısıyla çocukluk ve ergenlik dönemlerinin olumlu geçmesi, yetişkinlik yaşantısını da olumlu yönde etkilemektedir. Kimlik algısı gelişimi ile ilgili süreç, ergenlerin çocukluktan beri getirmiş oldukları yeteneklerle ilgili tercihlerini, kurmuş oldukları önemli özdeşimleri tutarlı roller tasarlama gibi çabalarını içermektedir (Oskay, 1998: 13).

İleri ergenlik döneminde ise bireyde, kısmen çocukluğun bağımlılığı; kısmen de yetişkinliğin sorumluluk duygusu hâkimdir (Atak ve Çok, 2010:39). Bu durum kimlik algısının tam yerleşmemesinin hem bir nedeni hem de bir sonucu olarak görülebilir. İleri ergenlik döneminde diğer dönemlere nispeten daha baskın bazı sorunlar söz konusudur. Fiziksel yetersizliklerle aşırı uğraşmak; hiçbir geçerli neden olmaksızın yaşamın olağan dengesini bozacak hal ve hareketlerde bulunmak, zihinsel süreçlerde başarısızlık, girişimciliği sınırlayan endişeler bunlardan bir kısmıdır (Kılıç, 2013: 12).

Bu ve benzeri sorunlar nedeniyle ileri ergenlik döneminde bireyin kimlik algısı adeta yeniden test edilmektedir. Bütün bunlarla birlikte yakınlık ve yalnızlık duyguları, söz konusu testin odak noktasında bulunmaktadır (Ersanlı, 2012: 250). Yakın ve sağlıklı ilişkiler kurmadaki yeterlilik, kimlik algısıyla yakından ilgilidir. Kimlik ve yakın ilişki arasındaki bu bağıntının en temel nedeni, yakın ilişkilerin içerisinde yükümlülük, uzlaşma, özveri gibi öğeleri barındırmasıdır (Yazgan ve Yerlikaya, 2012: 172).

Sonuç olarak; ileri ergenlik döneminde birey; özveri, sorumluluk, sevgi ve saygı içeren yakın ilişkiler geliştirmek veya bu duyguları işlevsel biçimde kullanabileceği bir zemin oluşturmaksızın yalıtılmak seçenekleri arasındadır. Söz konusu yakınlığın

sağlıklı oranda sağlanması kimliğin gelişmesine, sağlanamaması ise kimliğin örselenmesine neden olmaktadır (Şanlı, 2016: 19).

2.2. Din Kavramı ve Dinin İşlevi

Din kavramı, “Tanrı’ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet” ve “bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller şeklinde toplayan, sağlayan düzen” şeklinde tanımlanır (TDK, 2018). Din, akıl sahiplerini peygamberlerin bildirdiği hakikatleri kabul etmeye çağıran ilâhî bir kanun olup insanın evrendeki varlıkları müşahade ederek duyular üstü ilâhî hakikatleri kavramasını ifade eder (Tümer, 1994: 314-315).

Dini inanç (iman), gerek mükemmel bir doğaüstü tek bir varlığın (Tanrı) olduğu kabulüne dayanan bilişsel bir eylem, gerekse Ona karşı zorunlu olarak saygı duymayı ve güveni ifade eden bir yaklaşımdır. Böylelikle inanç, bilinçdışı dinamizmi bilinçli bir unsurla birleştirmekle birlikte, tam anlamıyla duygusal boyutlara da bilişsel işlemler ve içerikleri katmaktadır (Strizenec, 2010: 276).

İnançlı kişiler, potansiyellerini harekete geçirecek temel güdü ve yüksek değerlerini dinde bulurlar. Diğer ihtiyaçlar ne kadar güçlü olursa olsun, daha az önem atfedilir. Bu tür inanca sahip olan birey, inancını kucaklayarak içine almayı başarır, dinin kendisine hizmet etmesinden ziyade, kendisi dine hizmette bulunmayı hedefler. Bu da zaten kişinin dinini tam anlamıyla yaşamasıdır (Özdoğan 2014: 363-364).

İslam inancı, bu dünyayı, bir sınav yeri olarak görmekte ve insanın bu dünyada icra ettiği her fiilin karşılığını diğer dünyada göreceğini ifade etmektedir. Ahiret inancı olarak da ifade edilen bu düşünce, gerek ölüm düşüncesinin kabul edilmesini gerekse bu dünyada karşılaşılan bazı sıkıntıların karşılığının öbür dünyada kat kat alınacağı inancıyla kişinin karşılaşılabileceği kaygı ve stresten kurtarabilmektedir (Peker, 1993: 167). Bu düşünce hiç şüphesiz bireylerin başa çıkmalarında da etkili olarak başa çıkmayı kolaylaştıracaktır.

Dinin sunduğu sabır, fedakarlık, mücadele gibi motive edici unsurlar bireye direnç katarak yaşamın acı ve ıstırap verici yönlerini bunlara verdiği anlamlarla yaşamaya değer hale getirmekte olup bu şekilde kişiyi psikolojik olarak rahatlatabilmektedir (Uysal, 1996: 123).

Bir diğerk ifadeyle yaşamın belirsizlikleri karşısında dinin sağladığı güven duygusu, insanın mücadele azmini arttırmakta, kaza, afet ve ölüm gibi yaşamın önemli olaylarına karşı hayata yeniden sarılmayı sağlama gibi bir işlev yürütmektedir (Kula, 2004: 241-242).

İnanan kişiler için önemli bir psikolojik kaynak olan din, Allah'a güvenle birlikte beden sağlığını ve dolayısıyla ruh sağlığını olumlu yönde etkilemektedir. Bununla birlikte din, bireyin davranışları ve yaşam tarzı üzerinde de etkili olabilmektedir. Dini norm ve ahlaki mesajları içselleştirmek suretiyle ilahi cezaya maruz kalma korkusu, dindaşlar tarafından dışlanma tehdidi, yaşanılan toplumda kabul görme isteği ve ahlaki olmayan davranışlarla karşılaşmanın doğuracağı sonuçlar dinin birey üzerindeki etkileri arasında sayılabilir (Köylü, 2010: 26).

Bu bağlamda dindarların daha az anksiyete yaşadıkları, daha az olumsuz benlik düşüncesine sahip olduklarına ilişkin çalışmalar yapılmıştır. Hatta bu çalışmalara göre, ibadet eden ve dini bilgiye sahip olan insanlar, daha az depresif belirtiler göstermektedir. Dolayısıyla bir anlamda din, insanlara ümit vermektedir. Bu da, onların ruh sağlığı ve iyiliğine katkıda bulunmaktadır (şengül, 2007: 154).

2.3. Başa Çıkma

Bir psikoloji kavramı olarak başa çıkma; güdüsel çatışmanın çözümlenmesinden kaynaklı kaygının azaltılmasına yönelik davranış, bireyin stres oluşturan durum ve olayların üstesinden gelmek üzere başvurduğu çareleri, yöntemleri ve davranışları içine alan süreç olarak tanımlanır (Certel, 2009: 33).

Başa çıkma, kişinin stresli bir durumun üstesinden gelme gayreti olarak da tanımlanır (Ekşi, 2001: 19). Ayrıca bireylerin hayatta karşılaştıkları önemli kişisel problem ve sıkıntılarını anlamaya çalışmak yoluyla gidermeye çalıştıkları değişim sürecini ifade eder (Cüceloğlu, 2005: 147). Kişinin, "özellikle güdüsel çatışmalarını çözümlenemesinden kaynaklı stres ve kaygısını azaltmaya yönelik gerçekteşirdiği davranış örüntüleri" olarak tanımlanır (Güney, 1998: 30). Bu nedenle başa çıkma süreci içerisinde olumsuz duyguların giderilmesi ve olumlu duyguların teşviki hedeflenir (Folkman, 2004: 762).

Başa çıkma süreci (coping process) ise, bireyin, engellenen davranışının veya yaşadığı güdüsel çatışmalarının çözümlenme sürecinde yaşadığı stres ve kaygıyı azaltmaya yönelik içsel bir kompleks oluşumu demektir (Güney, 1998: 30).

2.3.1. Dini Başa Çıkma

Dini/manevi dayanıklılık şeklinde değerlendirilen dini başa çıkma süreci, kişinin manevi ve/veya dini inanç ve davranışları kullanmak suretiyle olumsuz durumlarla başa çıktığı ve sonuç olarak huzurlu bir duygusal duruma eriştiği aktif bir eylem şeklinde tanımlanır (Allen ve diğerleri, 2011: 8).

Ayrıca bireyin stres ve kaygı kaynaklı psikolojik çatışmalarının azaltılmasına veya yok edilmesine ilişkin dini davranışlar olarak tanımlanır. Bu bağlamda başa çıkma ile dini başa çıkmanın işleyiş mekanizması aynı olup, çözüme ilişkin ortaya konulan referans noktalarının farklı olduğu ifade edilir (Koç, 2005: 72).

Din ve başa çıkma arasında 3 boyutlu bir ilişkiden söz edilmektedir. Bunlardan ilkinde göre, din başa çıkma sürecinin her bir unsurunun parçası olabilir. Nitekim bireyin hayatında doğum, evlenme, ölüm gibi pek çok olay dini içeriklidir. Dolayısıyla bu olayları anlama, değerlendirme ve sorun çözme sürecinde din devreye girdirilebilir. Diğer boyuta göre, din başa çıkma sürecinde yardımcı olabilir. Din, bireylerin çeşitli sorunlarla başa çıkmasını temin etmekte veya ruh sağlığını muhafaza edecek tarzda sorunu kabullenmesine olanak sağlamaktadır. Pargament ve Jenkin'in 62 kanser hastası ve refakatçileri olan hemşirelerle yaptığı röportaj, hastalığın Tanrı'nın kontrolünde olduğunu söyleyen hastaların önemli ölçüde daha az üzüntü duyduklarını ve kendilerine olan özsaygılarının daha yüksek olduğunu göstermiştir. Dinin başa çıkmadaki son boyutuna göre ise, din başa çıkma sürecinin bir sonucu olabilir. Acı tecrübeler, hastalıklar, felaketler insanların Tanrı'ya ve dini pratiklere yönelmesine neden olabilir (Pargament, 2003: 207).

Dinsel inanç ve pratikler, bireyin psikolojik sorunlarıyla başa çıkmasında oldukça etkili bir psikoterapik fonksiyona sahiptir. Dolayısıyla bireyler, başlarına gelen istenmeyen ve değiştirmeye güçlerinin yetmediği bazı olayları, farklı şekillerde yorumlayarak anlamlandırır. İstenmeyen olaylar karşısında bireylerin sahip olduğu dini yaklaşım, karşı karşıya kaldıkları olumsuz durumları değerlendirmelerinde onlara bir bakış açısı ve anlam çerçevesi sunar.

2.3.2. Dini Başa Çıkma Tarzları

Dinî başa çıkma tarzlarının temelinde stres, kaygı ve depresyon gibi olumsuz psikolojik olguların giderilmesi duygusu yatmaktadır (Koç, 2002: 64-65).

Başta çıkma tarzları, kişinin sorunla aktif olarak uğraşması ya da sorunu göz ardı etmesi şeklinde temelde ikiye ayrılır. Aktif başa çıkma tarzları, kişinin durumu düzeltmek amacıyla eyleme geçtiği yöntemlerdir. Kaçınmacı başa çıkma tarzları ise, bilincini kaygı yaratan ortamların uzağında tuttuğu yöntemdir (Gün, 2012: 12).

Hangi başa çıkma yönteminin kullanılacağı çok çeşitli nedenlere bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin duygusal zeka arttıkça etkili başa çıkma stratejilerinin daha çok, etkisiz başa çıkma stratejilerinin ise daha az kullanıldığı görülmektedir (Şahin vd., 2009: 250).

2.3.2.1. Benlik Güdümlü Dini Başa Çıkma

Dini başa çıkma sürecinde birey, Allah'tan gelecek yardımı beklemekten ziyade sorumluluğu kendi üzerine alır. Bu tarz başa çıkma, kendi kendini idare eden eğilimi kullanan başa çıkmadır. Burada birey aktiftir. Birey, problemin çözümünde Allah'ın herhangi bir müdahalesi olmaksızın çözüm sürecine girer. Bu tarz başa çıkmaya başvuran birey, çözümlerini üretirken dini inançları kabul eder ancak aynı zamanda insanın "yaşamına yön verme özgürlüğüne" sahip olduğuna ve bunun da Allah tarafından verildiğine inanır. Bu tür başa çıkma tarzı, sorunların çözümünde insan iradesinin önemli ve etkili olduğu sorunlarda işe yarayan bir yöntem olmakla birlikte, insan iradesinin çok sınırlı ya da hiç olmadığı ölüm, doğal afet, hastalık gibi durumlarda yeterli bir başa çıkma yöntemi değildir. Dolayısıyla söz konusu durumlarda bireyin, kendini güvende hissetmemesi yoğun bir kaygı yaşamasına neden olabilir (Salim, 2017: 53-54).

2.3.2.2. Erteleyici Dini Başa Çıkma

Problemin çözümünde kararın Allah'a havale edilerek pasif bir şekilde Allah'ı beklemeye dayanan başa çıkma tarzıdır. Üstesinden gelinemeyen durumlarda sorunun çözümü için sorun, her şeye gücü yeten Allah'a havale edilir. Bu tarz başa çıkma ilk etapta kişide derin bir güven duygusu oluştursa da, sorunun çözülememesi durumunda bu kez Allah'a yönelik algıda değişimlere neden olabilmektedir. Örneğin kişi, Allah'ın

gücünden şüpheye düşebilmekte ya da Allah'ın kendisini cezalandırdığı inancı ile olumsuz bir düşünceye kapılabilmektedir (Salim, 2017: 54).

2.3.2.3. İşbirlikçi Dini Başa Çıkma

Bu tarz başa çıkmada gerek kişi gerekse Allah aktif konumdadır. Dini başa çıkmada sorunu çözme sorumluluğu Allah ve kişinin ortak katılımındadır. Bu başa çıkma tarzında kişinin, Allah'a karşı büyük bir güven duygusu olmakla birlikte aynı zamanda problemin çözümü konusunda çaba sarf eder (Salim, 2017: 55).

Bu tarz başa çıkmada bireyler ulaşabildikleri bütün aktif problem çözme araçlarını kullanmakla birlikte mücadelelerinde Tanrının duygusal desteğini ve yol göstericiliğini ararlar (Cirhinlioğlu, 2010: 79).

2.3.2.4. Teslimiyetçi Dini Başa Çıkma

Bu başa çıkma tarzı; Tanrı ve dini dogmaya katı bağlılık esaslıdır. Bu teslimiyet Tanrının kuralları için bireylerin arzularından vazgeçtikleri aktif bir seçimdir. Bireyin çözümleri Tanrının çözümlerinden farklılaştığı ve bireyin kendini Tanrının arzularına bıraktığı zaman bu teslimiyet gösterilir. Baş etme yöntemi olarak teslimiyetçi baş etmeyi kullanan birinin güdüsü kontrol elde etmek olmayıp sadece spirütüel inançlarını harekete geçirmek ve dini değerlerini yaşatmaktır (Cirhinlioğlu, 2010: 79).

2.3.2.5. Dinsel Örgüt Aracılığıyla Dini Başa Çıkma

Bu baş etme tarzı, dini örgüt üyeleri veya din adamlarının bakımı ve sevgisi yoluyla güven temin etmek ve huzur aramayı veya din adamları ya da dini örgüt üyelerine hoşnutsuzluk ve karmaşa ifade etmeyi içerir (Cirhinlioğlu, 2010: 79).

2.3.3. Olumlu ve Olumsuz Dini Başa Çıkma

Olumlu başa çıkma, bireyin kendini Yaratıcıya yönelik yakınlık duyması, Yaratıcıdan yardım dilemesi ve O'nun yardımıyla problemleri çözebileceğini düşünmesi ve buna uygun şekilde dua ve ibadetlere yönelmesi olarak tanımlanabilir (Ayten, 2012: 40).

Olumsuz başa çıkma ise, bireylerin başlarına gelen sıkıntının nedeni olarak Allah'ı görme ve sorunun kaynağını Allah'a atfederek, Allah'ı suçlama ile bireyin manevi hoşnutsuzluğu olarak tanımlanabilir (Kula, 2002: 250).

Pargament, Feuille ve Burdzy (2011: 60-67), olumlu dini başa çıkma tarzlarını kullanan kişilerin iyi oluş düzeylerinin olumsuz dini başa çıkma yöntemlerini kullananlara oranla daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca, olumsuz dini başa çıkma tarzlarını kullanan bireylerin depresyon ve kaygı gibi zihinsel ve fiziksel sağlık sorunlarıyla karşılaşma sıklıklarının olumlu dini başa çıkma yöntemlerini kullananlara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Batan, 2016: 72).

Konuya ilişkin çalışmasında Kula, deprem mağdurlarının deprem esnasında dua etme, Tanrı'ya sığınma gibi birtakım dinî başa çıkma yollarına yöneldiklerini ortaya koymuştur. Bir kısmının da Tanrı'ya karşı öfke duyma ya da bu olayın Tanrı'nın verdiği bir ceza olduğunu düşünme gibi olumsuz bazı dinî başa çıkma yollarına az da olsa yöneldiklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla bireyler zor durumlarda bazen olumlu bazen de olumsuz dinî başa çıkma yollarına başvurumaktadırlar (Kula, 2002).

2.3.4. Dini Başa Çıkmanın Unsurları

Dua, tövbe, öğüt, sabır, tevekkül gibi dinî unsurlar, meselelerin değerlendirilmesi ve çözümünde bireye önemli katkılar sağlayabilir. Bu unsurlar bireye manen destek olup moralini düzeltebilir. Ayrıca bireyin kendisiyle barışık olmasına, kendisini ifade etmesine ve sosyalleşmesine de olanak tanıyabilir (Hayta, 2000: 177).

Dua ve sabır en sık kullanılan dinî başa çıkma davranışlarındandır. Bunun yanında ibadetlerle sadaka gibi salih amelleri vesile etmek de stresli olaylar karşısında sergilenen dinî başa çıkma tutumu olarak karşımıza çıkar (Karakaş; Koç, 2014: 611).

2.3.4.1. Dua

“Çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” gibi anlamlarda kullanılan dua kavramı, İslami literatürde Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesi, sevgi ve tazim duyguları içerisinde lütuf ve yardım dilemesidir (Cilacı, 1994: 529).

Dua, insanın Allah ile doğrudan ve içten kurduğu bir iletişim ve diyalogu ifade eder. Dua, ruhun Allah'a teveccühü, kalbin Allah ile konuşma halidir (Certel, 2014: 140). Dua, bireyin başarısız olduğu hallerde sıklıkla başvurduğu bir yardım talep etme aracıdır ve kendini aşan konularda başa çıkma aracı olarak gerçekleştirdiği bir eylemdir (Argyle, 2006: 331).

Dolayısıyla dua aynı zamanda bir dinî başa çıkma yöntemidir. Fakirlik, yoksulluk, depresyon, sel, yangın, hastalık, savaş, açlık ve kuraklık, kaza ve ölüm gibi felaketler karşısında dua ve ibadete başvurmayan pek az insan vardır (Hökelekli, 2009: 96).

Stres yaratan, acı veren veya üstesinden gelinemeyecek bir olayla karşılaşıldığında, ister dini başa çıkma yöntemleri, isterse dini olmayan başa çıkma yöntemleri kullanılacak olsun, ilk aşamada karşılaşılan problemin ne olduğu anlamaya çalışılır. Bireyin maruz kaldığı durum şayet kendisi için bir tehlike veya tehdit oluşturuyorsa, ilk iş olarak dua etmeye başlar. Dolayısıyla dini başa çıkma, dua ile başlar.(Salim, 2017: 59) Vergote duanın, insanın beden-ruh sağlığı üzerinde ve depresyona neden olan hallerle başa çıkmada olumlu etkisi olduğunu ifade etmektedir (Vergote, 1999: 236).

Dua, dinî başa çıkma sürecinde başvurulan tek dinî uygulama değildir. Zor durumda kalan insanların sıkıntılardan kurtulmak için öncelikle ve sıklıkla uyguladıkları bir dinî unsurdur. Dua, bireyin şiddetli sıkıntı, kaygı ve öfke duygularını azaltarak psiko-sosyal uyumunu artırır. Bu sebeple bireyler, sıkıntılı dönemlerinde sorunlarla başa çıkarken, maddî çabalarla birlikte manevî çaba olarak duaya da başvururlar (Ayten, 2012: 42).

Dindarlarda, dinî başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklığı artmakta olup (Ekşi, 2001: 226) dindar gençler, daha iyimser bir bakış açısıyla Allah'ın yardımı ile kendilerini kontrol altına aldıklarını düşünmektedirler (Hökelekli, 2009: 83). Dolayısıyla dindar bireyler olumlu dini başa çıkmanın bir örneğini sergilemektedirler.

Ergenler üzerinde yapılmış olan bir araştırmada, ibadet ve dua ile umutlarını filizlendiren ve hayatın manasını kavrayan ergenlerin, öfke, sıkıntı, kaygı ve stres durumlarıyla olumsuz fikir değişimlerini çok daha düşük seviyede yaşadıkları tespit edilmiştir (Koç, 2003: 395-396).

Çok fazla (%93,62), fazla (%87,59) ve normal (%80,86) sıklıkla dua eden ergen bireylerin diğer gruplar karşısında aşırı stres ve kaygılı durumlarda daha fazla dua etme ihtiyacı hissettikleri, bu nedenle duaya aşırı stres ve kaygıya karşı dinî başa çıkma yöntemi olarak başvurdukları belirlenmiştir (Koç, 2004: 137).

2.3.4.2. Tevbe

“Geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak” anlamında kullanılan tevbe kavramı “dinde yerilmiş şeyleri terk edip övgüye layık olanlara yönelme” şeklinde tanımlanır (Topaloğlu, 2012: 279).

Bağışlama ve bağışlanma, tüm dünya dinlerinde olan, bireyin gerek içsel huzuru gerekse içinde bulunduğu toplumsal huzurun sağlanmasında ve devamında önemli etkisi olan kavramlardır. İslam dini için de bu iki kavram çok önemli olup ön koşulu “tövbe”dir (Kara, 2009: 222).

Günah ve suçluluk psikolojisi bireyde refleks tepkilere sebep olur. Günah fiilinden sonra ortaya çıkan suçluluk gönülde daralmaya neden olur. Pişmanlık duygusu, inanan bireylerde tevbe ve dolayısıyla da günahın arınma isteğini tetikler (Aydın, 2009: 87-99).

2.3.4.3. Tevekkül

Tevekkül, herhangi bir işte elinden geleni yaparak daha sonrasını Allah’a bırakma (TDK,2018) olarak tanımlanır. “Birinin işini üstüne alma, birine güvence verme; birine işini havale etme, ona güvenme” manalarında kullanılır. Ayrıca tevekkül bir kimsenin kendini Allah’a teslim etmesi, rızkında ve işlerinde Allah’ı kefil bilerek yalnızca O’na güvenmesi şeklinde tanımlanır (Çağrı, 2012: 1).

Tevekkülün dinlerde sıklıkla vurgulanmasının sebebi, bir kaygı giderme aracı olmasıdır. Tevekkül ile rahatlayan kişi yaşamdaki zorluklara karşı daha dayanıklı olabilir (Tarhan, 2008: 142). Tevekkül, inanan kişiyi olumlu yönde etkilemekle birlikte kişiyi hayatla mücadelesinde yalnızlıktan kurtarır ve bu durum, onun hayata daha bağlı olmasına yol açar (Çelik, 2004: 80).

2.3.4.4. Şükür

Sabır ile tevekkül eden birey olumsuzluklara önem vermeyip, hayatındaki olumlu olayların öne çıkarılması sağlanır. Bundan ötürü şükür, dinî başa çıkma açısından en önemli unsurlardandır. Şükür, stres karşısında sadece basit bir olumlu düşünce, duygu veya mutlu olma stili şeklinde değil; zorluklara karşı mücadele yapılmasına imkan veren bir destekçi şeklinde görülür. Şükreden kişi negatif duyguları daha çabuk bırakarak yaşamın pozitif yanlarını görür. Şükretmek, bireyde depresyonu ve yaşama

ilişkin memnuniyetsizliği azaltmakla birlikte pozitif sosyal karşılaştırmalara yönlendirerek mutlu ve huzurlu olmasını temin eder (Göcen, 2014: 37-38).

2012 yılında hasta, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine yapılan bir araştırmada, dini başa çıkma, şükür ve yaşam tatmini arasında olumlu bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Çalışma neticesinde, kişilerin şükür düzeyleri arttıkça hayat memnuniyet düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir (Ayten, 2012: 76).

2.3.4.5. Sabır

Sözlükte “engellemek, hapsedmek; güçlü ve dirençli olmak” anlamlarında kullanılan ‘sabr’ kelimesi “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca sabır “nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükunetini koruma, Allah’tan başkasına şikâyette bulunmama” olarak da tarif edilir (Çağrıçı, 2008: 337).

Sabır, başa gelen istenmeyen durumların geçici olduğu, geleceğin daha iyi olacağı inancına dayanır. Söz konusu inanca sahip olan bireyde güven duygusuna yol açar. Güven duygusu da kişinin paniğe kapılarak stres yapmasını önler. Allah’a teslim olarak stresten kurtulmak demek, strese neden olabilecek durumlar karşısında sabırlı olmak anlamına gelmektedir (Kavas, 2013: 80).

Sabır, bireyin istemediği bir durumla karşılaşması halinde ona tahammül etmesidir. Arzu edilmeyen durumlara tahammül gösterdiğinde bunun karşılığının Allah tarafından fazlasıyla verileceği inancını taşımasıdır. Sabır ve tahammülün karşılığının cennet olacağı inancına sahip olan bir kimse, güven duygusu içinde olur, ruhu sıkıntıyla değil; genişlik, ferahlık ve huzurla dolar (Peker, 1993: 169). Bu anlayışa sahip olan birey problemlerle başa çıkmada daha etkili olabilir.

Sabır, Allah’ın her an kendisiyle olduğunu hisseden, çözemediği sıkıntıları ona havale ederek teslimiyetçi bir yaklaşımla hayra yoran bireylerin başa çıkma sürecindeki tutum ve davranışlarına yansımasıdır (Ayten, 2012: 91).

2.3.4.6. Sadaka

Sadaka kavramı, Allah'ın hoşnutluğuna ulaşmak amacıyla ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu olan maddî yardımları, bu doğrultuda verilen para ve eşya için kullanılır (Duman, 2008: 383).

Sadaka, kişiliğin paylaşımcı yönünü geliştirerek sadece elindeki nimetlerin değil güzel davranışları da insanlarla paylaşmanın yani insanları memnun edecek davranışlar sergilemenin ifadesidir (Çelik 2004: 71-72).

İslam kültüründe, sadakanın başa gelen belayı defedeceğine inanılır. Dolayısıyla bireyler başlarına gelebilecek bir olumsuzluğu engellemek ya da başa gelen olumsuzluktan sonra onun daha beterinden korunmak amacıyla başkalarına yardım etme ve sadaka verme davranışına yönelirler. Bu eylem bireye mutluluk, güven ve iyimserlik duygusu kazandırır. Yardım etme ve sadaka davranışı bu etkisi sayesinde kişiye, karşılaştığı olumsuzluklarla başa çıkma sürecinde yardımcı olur (Ayten, 2012: 46).

2.3.5. Dini Başa Çıkmanın Hedefleri

Dini başa çıkma kavramı, rutin gündelik hayatta yaşanan bedensel ve ruhsal zorluk, sıkıntı ve problemleri çözebilme aşamasında dinden ne şekilde ve ne seviyede destek alındığına ilişkin bir durumdur (Ayten ve diğ., 2012: 48).

Bireyin problem çözme, stres oluşturan durumlara ve olaylara anlam yükleme, uyum sağlama ve onların üstesinden gelme konularındaki inanç, ibadet, dua, tövbe, bilgi, tutum, davranış gibi özellikleriyle dinin yardım ve desteğine müracaatı anlaşılmalıdır (Certel, 2009: 34). Dolayısıyla dini başa çıkmanın karşılaşılan sorunlarda inancı kullanma biçimi olduğu söylenebilir.

İnsanlar problemlerini çözmede Allah'ın her zaman kendileri ile beraber olduğu düşüncesiyle O'ndan sürekli destek aldıklarına inanırlar. Allah'ın sürekli kendisi ile beraber olduğunu düşünen insan daha az kaygı ve stres taşır. Bu durum bireyin beden ve ruh sağlığı noktasında daha az şikayetçi olmasına yol açar (Kula 2002: 241).

Ayrıca Allah'a sığınma, hayra yorma, dinî dönüşüm, dinî arınma gibi dinî başa çıkmaya ilişkin faaliyetlerden istifade edilmesi, bireylerin anlam dünyasının

yapılandırılmasında, kontrol duygusunu kazanmasında ve teselli duymasında faydalı olur (Ayten, 2012: 65).

Dünyayı tanıma çabası içinde olan ergenler için düşünsel bir açılım sağlayan din, onlara bütüncül bir dünya görüşüyle karşılaştıkları gerçekliklere ilişkin yapıcı bir bakış açısı sunar. Bu nedenle dini bir bakış açısına ve yaşantısına sahip olan ergenler, hayata daha “iyimser” bakmayı başararak Allah’ın yardımıyla kendi durumlarını kontrol altına aldıklarını düşünebilirler. Bununla birlikte yine bu dönemde, kimlik karmaşası içinde bocalayan ergenler, hayata ve insanlara olumlu bakmayı öğütleyen dinin kimlik kazandırıcı etkisinden hareketle, değişim ile denge veya bütünleşme ihtiyacı arasındaki gerilimler ve aykırı kimlikler arasındaki çatışmalardan uzak durarak, tutarlı ve dengeli bir benliğe sahip olabilirler. Dolayısıyla, dinsel eğilime sahip ergenlerin, psiko-sosyal içerikli olaylar karşısında “uyum” düzeylerini arttıracak pek çok imkana sahip oldukları görülmektedir. Çünkü dini inanç ve anlayış doğrultusunda bir yönelime sahip olan ergenler, kendi sınırlı hayat alanlarının bilincine vararak Allah ile işbirliği içerisinde bir tutum ve davranış sergileyerek, hayatın zorluklarıyla daha kolay başa çıkabileceklerini düşünebilirler (Hökelekli, 2002: 20-23).

Dinsel unsurların sürece dahil olduğu bir başa çıkma davranışının gösterilebilmesi için bireyin, önceden temelde bazı dinsel inançlara ve eğilimlere sahip olması gerekmektedir. Aksi takdirde dinî başa çıkma sürecinin aniden görülmesi beklenemez (Küçükcan; Köse, 2000: 76-77).

2.3.6. Ergenlerde Dini Başa Çıkma

İnsan yaşamının her döneminde olduğu gibi ergenlik döneminde de pek çok sorunla karşılaşılabilir. Özellikle ortaya çıkan sorunlara, okul, aile ve sosyal çevrede görülen sorunların da eklenmesi bu dönemi daha sıkıntılı hale getirmektedir (Göcen, 2012: 179-180).

Yaşanan değişiklikler ergenin gelişimine yardımcı olsa da, bazı sorunların görülmesinde de neden olabilmektedir. Hızlı gelişimle birlikte ergenin yaşadığı sıkıntılarının oluşturduğu gerilim, ergeni başa çıkmada zorlanmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ergenler bu dönemde çevresel uyumlarını zorlaştıran olumlu ve olumsuz stres kaynaklarıyla baş etmek durumunda kalmaktadırlar (Steinberg, 2007: 23).

Bu dönemde karşılaşılan sağlıkla ilgili ve psikolojik problemler, ergende strese sebep olmaktadır. Ayrıca ergenler bir kimlik arayışı içerisinde, “ben kimim?”, “nereye gidiyorum?” sorularına cevap ararken; bir kısmı da ümitsizlik, çaresizlik, üzüntü, kaygı, karamsarlık, umutsuzluk, benlik saygında düşme, ilgisizlik, iştah kaybı, uykusuzluk gibi belirtilerle depresyona girebilmektedir (Steinberg, 2007: 510).

Ergenlikte benlik saygısına sahip olan bireyler, karşılaştıkları problemlerle daha kolay başa çıkabilmektedirler. Benlik saygısı düşük olan bireyler ise, kendilerine yönelik net bir bakış açılarının olmaması veya benlik değerini yükseltmekte zorlandıkları yani kendilerini değersiz gördükleri için sorunlarla başa çıkmada zorluk çekmektedirler. Ergende görülen yetersiz sorun çözme düzeyi, depresyon ve yaşamdan doyum almama gibi davranışların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Demir, 2013: 64).

Strese neden olan olaylar, ergenlerin bir kısmında içe yönelik bozukluklara (kaygı, depresyon, baş ağrısı, bağışıklık sisteminin bozulması gibi), bir kısmında ise dışa yönelik davranış bozukluklarına (madde ve alkol kullanımı gibi) sebebiyet vermektedir. Ayrıca, stres verici durumu olumsuz olarak değerlendirmeyerek psiko-sosyal ve fiziksel rahatsızlık olarak görmeyen ergenler de bulunmaktadır. Kimi ergenler olumsuzluklar karşısında yılmamaya karar vererek mücadele seçeneğini tercih etmektedirler. Yüksek benlik saygısı, yüksek zeka, ve yeterlilik duygusuna sahip, kimlik gelişim sürecini sorunsuz geçiren, ailesi ile yakın ilişkiler kurabilen ergenler üzerinde stres kaynakları daha az etkili olmaktadır (Steinberg, 2007: 519).

Ergenler üzerine yapılan pek çok çalışma, ergeni zararlı alışkanlıklardan koruyan en önemli faktörün yakın ebeveyn ilişkisi olduğunu göstermiştir. Ergenin karşılaştığı sorunlarla başa çıkma tarzları onun hayata bakış tarzı ile çoğu zaman doğru orantılıdır. Ergen, bu dönemde karşılaştığı sorunlardan kurtulmak için pek çok yolu seçebilir. Bu süreçte şayet dini değerler kendisi için önemli ise dini içerikli başa çıkma yöntemlerine de başvurabilir (Demir, 2013: 65).

2.4. Konuyla İlgili Yapılmış Araştırmalar

2.4.1. Yurt Dışındaki Çalışmalar

Araştırmamızla ilgili farklı farklı araştırma ve makaleler olduğu ancak ergen kimliği-dini başa çıkma ilişkisi üzerine detaylı bir çalışmanın olmadığı belirlenmiştir. Konuyla ilgili çalışmalar daha çok makale, yüksek lisans ve doktora tezi düzeyinde ergen

kimliği ve dini başa çıkma konularının ayrı başlıklar altında ele alındığı çalışmalar olduğu görülmüştür.

Yurt dışında, kimlik algısı üzerine bir takım çalışmalar yapıldığı ve araştırmaların ergenlik dönemine odaklandığı dikkati çekmektedir. Ergen kimliği ile ilgili Stanley Hall (1904), ergenlik döneminde seyreden olgunlaşma sürecinde ortaya çıkan dini gelişim aşamalarına ilişkin önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Marcia ve Friedman (1970), kız niversite ğrencilerinin kimlik statülerini ele almışlardır. 49 öğrencinin gönüllü olarak katılımcı olduğu araştırmada kimlik statülerini tespit etmek maksadıyla yarı yapılandırılmış 30 dakikalık görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu görüşme ideoloji, mesleki ve yakın ilişkilerle ilgili standartlar hakkında bir kararın ve bağlanmanın varlığı ya da yokluğunu değerlendirmektedir. Görüşmelerin ardından katılımcılar bilişsel fonksiyonlarını ölçen bir ölçek, kelime tanıma testi, benlik saygısı leği, otoriterliği ve kaygıyı ölçen ölçekleri de doldurmuşlardır. Araştırma sonunda, kimlik statülerinin üniversitede öğrenim görülen bölümlerle ilişkili olduğu, başarılı kimliğin daha zor olan bölümlerde grldği tespit edilmiştir (Atak, 2011: 194).

Gallatin de (1980), gençlerde gelişim aşamalarını araştırmış ve bilhassa ergenlik teorileri üzerine çalışmıştır. Bu anlamda Batı'da, ergenlik dönemine ilişkin çalışmaların süreklilik arz ettiği ve günümüze kadar devam ettiği gözlenmektedir. Adams (1985), kız ergenlerin kimlik gelişimi ile ebeveynlerinin kimlik statüleri arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmasında 45 aile ebeveyn-ocuk ilişkilerini ve kimlik statülerini gelişimi bağlamında değerlendirmiştir. Bu çalışmada ana-baba-ocuk etkileşimleri hem ana-babanın hem de ergenin bakış açısından ele alınmış ve neticesinde ana-babanın kimlik statüsünün ergenin kimlik gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Atak, 2011: 195).

Grotevant ve Cooper (1985), aile ilişkileri içerisindeki iletişim süreçlerine odaklanan bir bireyleşme modeli oluşturmak ve ergenin kimlik keşfi ile bu iletişim süreçleri arasındaki ilişkiyi incelemek maksadıyla ergenlerde aile ilişkileri içerisindeki etkileşim örüntüleri ile kimlik gelişimi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 84 niversite ğrencisi ve onların ailelerinden oluşan katılımcılar üzerinde yapılan araştırma sonuçları, aile etkileşim özellikleri ile ergenin kimlik keşfi arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Erkek ve kız öğrencilerin kimlik puanları arasında ve

doğum sırasına göre kimlik statülerinde anlamlı fark tespit edilememiştir (Atak, 2011: 195).

Kroger (1988) 41 kız ve 35 erkek öğrenciyle yürütülen bu çalışmada öğrencilerin kimlik statüleri üniversitenin ilk yılı ve iki yıl sonra yeniden ele alınmıştır. 76 üniversite öğrencisiyle yürütülen bu çalışmada Kroger, kimlik statülerini belirlemek amacıyla Marcia'nın görüşme tekniğini kullanmıştır. Başarılı kimlik statüsüne sahip olanların % 20'den % 49'a yükseldiği, askıya alınmış kimliğin % 33'den % 20'ye, bağımlı kimliğin % 27'den % 23'e, dağınık kimliğin ise, % 20'den % 8'e düştüğü tespit edilmiş ve bu bulgulardan yaş ilerledikçe başarılı kimlik statüsünün arttığı ve diğer statülerin oranının düştüğü neticesi çıkarılmıştır. Cinsiyet değişkeninin de değerlendirildiği bu araştırmada cinsiyet açısından bir fark olmadığı tespit edilmiştir (Atak, 2011: 195-196).

Borus (1989), Amerika'da yaşayan farklı etnik kökene sahip ergenlerin kimlik statülerinin etnik kökene göre farklılaşp farklılaşmadığı konusunu araştırmıştır. Araştırmada % 23 beyaz Amerikalı, % 30 siyah Amerikalı, % 28 Porto Rikolu, % 19 Filipinli olmak üzere 330 lise öğrencisi katılımcı olarak yer almıştır. Araştırma neticesinde beyaz öğrencilerin askıya alınmış kimlik statüsü puanlarının diğer gruptakilerden anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir (Atak, 2011: 196).

Joseph ve Tzuriel (1990), 14-18 yaşlarındaki ergenlerde ego kimliği ile intihar eğilimi arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Bu bağlamda lise öğrencisi 30 ergen ve daha önce intihar girişiminde bulunan 10 ergen örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmada intihar girişiminde bulunan gruptaki bireylerin diğer gruba göre düşük kimlik statüsüne sahip olduğu ve kimlik kazanımı noktasında okul başarısının intihar eğiliminde koruyucu ve engelleyici etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Atak, 2011: 196).

Cramer (2000), 252 üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmada kimlik statüleri ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonuçları, kimlik statülerinin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bulgular, kızların askıya alınmış kimlik statüsü puanlarının, erkeklerin ise ipotekli kimlik ve dağınık kimlik statüleri puanlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Kızların kimlik gelişiminde erkeklere göre daha ileri olduğu tespit edilmiş, ideolojik ve kişilerarası alanda ise cinsiyete göre anlamlı fark tespit edilememiştir (Atak, 2011: 197).

Dini başa çıkma konusunda ise yurt dışındaki çalışmaların Amerikalı klinik psikolog Kenneth Pargament ile başladığı söylenebilir. Onun gerek teorik, araştırma ve ölçek geliştirme gerekse uygulama yönüyle bu alanda pek çok çalışması vardır. Bu çalışmalar stresli durumlarla başa çıkmada inancın rolü üzerinedir. Bunlardan ilki, din ve problem çözme sürecine ilişkin üç başa çıkma tarzı çalışması (Pargament ve diğ., 1988); Diğeri olumlu ve olumsuz yaşam olaylarındaki etkisi itibariyle dini başa çıkma üzerinedir (Pargament ve diğ. 1990). Ayrıca din ve başa çıkma psikolojisinin teorik, araştırma ve uygulamasına ilişkin diğeri çalışma (Pargament 1997); majör yaşam stresleriyle pozitif ve negatif dini başa çıkma kalıplarının ele alındığı ve hangi dini başa çıkma tutumlarının olumlu hangilerinin olumsuz olduğunu ortaya koyan çalışma (Pargament ve diğ. 1998); tecrübeler dayalı bir çalışma olup din ve baş etme psikolojisi üzerine on yıllık araştırmaları içeren çalışma (Pargament ve Raiya, 2007) bunlardan yalnızca bir kaçıdır.

La Grand'ın (1985) çalışması da, örneklem grubu olarak seçilen ve sevdiklerini kaybeden 901 kolej öğrencisinden % 35'inin bu durumla başa çıkmada, dini inançlara başvurduklarını ortaya koymuştur.

Lupfer ve diğeri (1992) de 183 üniversite öğrencisi üzerine yaptığı araştırmada, günlük davranışlarda başa çıkma tutumunu etkileyen olayın yorumlanması ve dindarlık eğilim arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Dindar kişilerin olumlu olayları Tanrı'ya, olumsuz olayları ise şeytana bağladıkları tespit edilmiştir.

Ölüm ve hayatı zora sokan kötü olaylarda kullanılan dini başa çıkma tutumları ile genel ruh sağlığı arasında olumlu bir ilişkinin olduğu sonucuna varan bir diğeri çalışma (Schaefer, 1993) da alanda önem taşıyan bir diğeri araştırmadır.

Carpenter ve diğeri (2012) bir din psikolojisi çalışması olarak ergenlerde dini başa çıkma, stres ve depresif belirtileri ele aldıkları çalışmada olumsuz dini başa çıkma ile stres ve depresif belirtiler arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Bir diğeri ifadeyle olumsuz dini başa çıkmanın stresin etkilerini arttırdığı; olumlu dini başa çıkmanın ise stres ve depresif belirtiler üzerinde koruyucu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Dolayısıyla Batı'daki çalışmalar dinin diğeri başa çıkma tarzlarına göre etkili olduğu, karşılaşılan durumlarda dini başa çıkmanın sağlığı olumlu etkilediği ve özellikle ruh sağlığında olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir. Dini başa ilk çalışmalarda pasif başa

çıkma ile ilişkilendirilen ve başa çıkma ölçeğinde yer alan bir madde iken daha sonra başlı başına bir alan haline gelmiştir.

2.4.2. Yurt İçindeki Çalışmalar

Türkiye’de ergen kimliği ile ilgili ilk çalışma, Özbaydar (1970)’ın, 12 yaşından başlayarak yaşlılık dönemine kadar uzanan gelişim dönemlerinde, çeşitli yaş gruplarına göre Allah inancı ile bazı dini inanç ve tutumlardaki gelişme ve değişme özelliklerini ele aldığı çalışmadır. Çalışmada, inançlardaki rasyonel ve irrasyonel olma özellikleri, yaş, sosyo-ekonomik durum ve cinsiyet gibi değişkenler temel alınarak ele alınmıştır. Araştırmada, özelde ergenlik dönemiyle ilgili; ergenlerin, dönemin sonlarına doğru, inançlarını entelektüel düzeyde tam olarak düzenleyemedikleri; pekçoğunun ise ya inançlarıyla yaptığı muhakemeden bıktıkları için ya da bütün bir dinî doktrini benimseyecek yeteri kadar inancı haklı bularak kabul ettikleri için tekrar dine dönüş yaptıkları tespit edilmiştir.

Hökelekli (1983), gelişim psikolojisi verilerine dayanarak normal bir ergenin gelişim özelliklerini ortaya koymuş ve bu özelliklerin dini hayat içindeki yerine değinilmiştir. Bununla birlikte ergenin dini gelişimi ele alınarak duygu, düşünce ve davranışlarında dini gelişimin esasları belirlenmeye çalışılmıştır. Şuurlu dinî uyanış, geleneksel dinî değerleri tenkit ve sorgulama, dinî şüphe ve kararsızlıklar, geçici olarak dinden uzaklaşma, dönemin sonlarına doğru yeniden dine dönüş ve kararlı bir dinî bağlanma gibi dinî özelliklerin, bu gelişim döneminin temel dinî gelişim özellikleri olduğu saptanmıştır.

Kula (1987), İmam Hatip Liseleri’nde eğitim gören ergenlik dönemi gençlerinin kimlik bunalımı durumlarının tespit ve kimlik gelişiminde din eğitiminin olumlu ya da olumsuz etkisinin oranını araştırmıştır. Araştırmada kullanılan anket sonuçları, tablolar halinde istatistiksel açıdan yüzdeleri alınarak yorumlanmıştır. Netice olarak anket verilerine göre; din eğitimi alan öğrencilerin, kimlik bunalımı ölçülerinden bir kısmını gelişim özelliği olarak yaşadıkları; din eğitiminin, güven duygusunu kazanmada yeterli derecede etkili olamamasına karşın özellikle hayat felsefesi geliştirme ve bir takım değer ve inançları kazanma noktasında anlamlı ölçüde etkili olduğu saptanmıştır.

Bayyigit (1989), doktora çalışmasında üniversite gençlerinin dini tutum ve davranışlarını ele almıştır. Örneklemi Selçuk Üniversitesi'nden 1566 üniversite öğrencisinin oluşturduğu çalışmaya, chi-kare anlamlılık testi uygulanmıştır. Yapılan istatistiksel analizler neticesinde; gençlerin din problemlerinin çok boyutlu, karmaşık ve çok sayıda değişkenin etkileşimi sonucu ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte araştırmada, gençlerin önemli bir oranında inanç esaslarıyla ilgili ciddi sorunların olduğu, dinî pratiklerle ilgili tutumlarının ise olumlu olmasına karşın ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda ilgisizliğin olduğu ifade edilerek, üniversite öncesi alınan din eğitiminin, üniversite öğrenimi boyunca nitelik olarak değişim gösterdiği, buna paralel olarak da dinî inanç ve tutumlarda önemli değişimler olduğu tespit edilmiştir.

Kulaksızoğlu (1998)'nin, ergenlik psikolojisi üzerine çalışmasında ise bu dönemin, insanda bedence büyümenin, hormonal, cinsel, sosyal, duygusal, kişisel ve zihinsel değişme ve gelişmelerin olduğu, buluşla başlayan ve bedence büyümenin sona ermesiyle sonlandığı düşünülen özel bir evre olduğu belirtilmiştir.

Bahadır (2002)'nin ergenlik dönemi gençlerinde din-kimlik ilişkisini ele aldığı çalışmasında örnekleme katılan öğrencilerde dinî şüphe oranı %55.7 olarak tespit edilmiştir. Bu duruma ilaveten, dinî şüphelerin ortaya çıkmasında temel faktörün zihinsel gelişmeler olduğu saptanmıştır.

Türkiye'de dini başa çıkma ile ilgili ilk çalışma Ekşi (2001)'nin üniversite öğrencileri üzerinde başa çıkma, dini başa çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasıdır. Olumlu dini başa çıkma ile stres ile başa çıkma tarzlarından alkol/ilâç kullanımı arasında negatif ilişki diğer başa çıkma yöntemleri arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Olumsuz dini başa çıkma ile kabullenme arasında negatif ilişki, diğer başa çıkma yöntemleriyle pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Kula (2002)'nin, 17 Ağustos ve 12 Kasım depremlerini yaşayan 200 kişi ile mülakat yöntemiyle yaptığı çalışmada, örneklem grubunun %76'sı, deprem sırasında ve sonrasında rahatlamak için kelime-i şehadet ve salavat getirme, Kur'an okuma, namaz kılma, dua etme gibi dini başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Topuz (2003)'ün dini gelişim seviyeleri ve dini başa çıkma tutumları arasındaki ilişkiyi ele aldığı çalışmada olumlu dini başa çıkma ile dini gelişim düzeyi arasında

ilişki tespit edilmiştir. Olumlu dini başa çıkma yöntemini kullanan bireylerin stres ile başa çıkmada daha etkili yaklaşımlar sergilediği anlaşılmıştır.

Kula'nın (2005) bedensel engellilik ve dinî başa çıkma ilişkisi üzerine yaptığı çalışmada bedensel engellilerin problemlerini aşmada iyi davranışlarda bulunma ve dini yalvarma (dua) gibi manevi temelli dini başa çıkma stratejilerini sergiledikleri görülmüştür.

Şahin (2007), dindarlık ve başa çıkma arasında pozitif bir ilişki belirlemiştir. Dindarlık düzeyi yüksek olanların sorunlarla başa çıkma gücünün yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Ayten'in (2012) dinî başa çıkma üzerine psiko-sosyal çalışması ise katılımcıların olumlu dini başa çıkma etkinliklerini olumsuz dini başa çıkma etkinliklerine göre daha çok kullandıklarını tespit etmiştir. Bununla birlikte erkek katılımcıların olumlu dini başa çıkma etkinliklerini kadın katılımcılara göre daha fazla kullandığı, yaş ilerledikçe dini başa çıkma oranının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Karakaş ve Koç (2014)'un stresle başa çıkma ve dini başa çıkma yöntemleri arasındaki ilişkiyi çeşitli değişkenler açısından inceledikleri çalışmaları da bu kapsamdadır. Batan (2016)'ın, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit ettiği çalışmasında dindarlık düzeyi yüksek olanların sorunlarla başa çıkma gücünün de yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Son tahlilde gerek Türkiye'de gerekse yurtdışında şükür ve ilgili olduğu değişkenlere ilişkin yapılan araştırmalar olsa da, bu araştırmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu anlaşılmıştır. Hali hazırda "Ergenlerde Şükür ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişki" özelinde Türkiye'de akademik düzeyde herhangi bir çalışma da yapılmamıştır. Bu noktada yapılacak bu çalışmanın alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, araştırmaya katılanlar ve demografik özellikleri, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve veri analiz aşamaları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Ergenlerin kimlik algısı ile dini başa çıkma yolları arasındaki ilişkinin ortaya konulduğu ve ergenlerin dini başa çıkma biçimleri ile kimlik algılarının demografik özelliklerine göre değişip değişmediğinin incelendiği bu araştırma ilişkiyel tarama modeline göre tasarlanmıştır. Tarama modelleri, bağımsız değişkenler üzerinde herhangi bir müdahalenin olmadığı (Büyüköztük vd. 2011) süreç içerisindeki değişimleri veya belirli bir durumun arka planının / iç yüzünü ortaya koymayı amaçlayan nicel araştırma desenlerindedir (Christensen, Johnson ve Turner, 2014). Tarama modelleri, geniş örneklem gruplarının belirli bir konulardaki görüş, algı, inanç, tutum ve yeteneklerini tanımlamaya yardımcı olmaktadır (Fraenkel ve Wallen, 2009). Bu çalışmada kullanılan ve tarama modellerinin bir alt deseni olan ilişkiyel tarama modeli; neden-sonuç ilişkisi vermemekle birlikte geçmiş dönemlerde veya günümüzde mevcut olan bir durumun değiştirilmeden betimlenmesini amaçlamakta, iki veya daha fazla değişken aralarındaki ilişkinin varlığını ile derecesini belirlemeyi hedeflenmektedir (Karasar, 2013, 81).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini; 2018-2019 eğitim ve öğretim yılı içerisinde İstanbul İlinde bulunan resmi devlet okullarında öğrenim gören lise öğrencileri oluşturmaktadır. MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı resmi internet sitesinde yer alan “MEB 2017-2018 Milli Eğitim İstatistikleri Dökümanı”na göre İstanbul’da devlet okullarında öğrenim gören 570.160 lise öğrencisi bulunmaktadır. Söz konusu araştırma evreni doğrultusunda % 95 güven aralığı ve % 5 hata payıyla örneklem sayısı olarak 383 kişinin yeterli olacağına inanılmaktadır (Altunışık vd., 2004, 125). Araştırmada yer alan örneklem grubu kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak İstanbul ili, Küçükçekmece ilçesinde bulunan Anadolu, Meslek ve İmam Hatip Liselerinde öğrenim gören öğrencilerden

gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Araştırmaya toplamda 600 öğrenci katılmıştır. Ancak, bazı öğrencilerin ölçekleri eksiksiz olarak doldurmamaları ve yapılan veri temizleme işleminde uç nokta olarak belirlenen öğrencilerin olduğunun görülmesinde dolayı sadece 586 öğrencinin verisi bu çalışmada değerlendirilmiştir. Veri temizleme işlemi sonrasında araştırma verisinde yer alan ergenlerin demografik özellikleri Tablo 3.2.1’de yer almaktadır.

Tablo 3.2.1: Çalışmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri (n=586)

Demografik özellik	F	%
<i>Cinsiyet</i>		
Kız	302	51.5
Erkek	282	48.1
Cevap vermeyen	2	0.3
<i>Sınıf</i>		
9. sınıf	191	32.6
10. sınıf	260	44.4
11. sınıf	135	23
<i>Okul Türü</i>		
Anadolu Lisesi	205	35
Meslek Lisesi	202	34.5
İmam Hatip Lisesi	179	30.5
<i>Aile geliri</i>		
Düşük	49	8.4
Orta	507	86.5
Yüksek	28	4.8

Tablodan da görüleceği üzere, çalışmaya katılan ergenlerin 302’si (%51.5) kız, 282’si (48.1) erkektir. 2 öğrenci bu soruya yanıt vermemiştir; 260’ı (%44.4) 10. sınıf öğrencisi, 191’i (%32.6) 9. sınıf öğrencisi, 135’i (%23) 11. sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin gittikleri okullara bakıldığında, 205 öğrenci (35) Anadolu lisesine, 202 öğrenci (%34.5) meslek lisesine ve geri kalan 179 öğrenci (%30.5) imam hatip lisesine girmektedir. Öğrencilerin ailelerinin gelirlerine bakıldığında, öğrencilerin 507’si (%86.5) ailesini orta gelirli, 49’u (%8.4) ailesini düşük gelirli ve 28’i (%4.8) ailesini yüksek gelirli olarak tanımlamaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında katılımcılardan veri toplamak amacıyla üç veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu araçlar; (1) Kişisel Bilgi Formu, (2) Dini Baş Çıkma Ölçeği ve (3) Kimlik Ölçeğidir.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla toplamda dört sorudan oluşan bir formdur. Bu formda, öğrencilerin cinsiyet, yaş, okul türü ve aile gelir durumu gibi demografik özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.3.2. Dini Başa Çıkma Ölçeği

Sayın ve Ekşi (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek, araştırma kapsamında öğrencilerin dini başa çıkma tarzlarını belirlemek üzere kullanılmıştır. Ölçek toplamda 10 madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. İlk yedi madde pozitif (olumlu) dini yönelim geri kalan son üç madde ise negatif (olumsuz) dini yönelim maddeleridir.

- i. *Pozitif Dini Başa Çıkma*: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 nu.lı maddeler,
- ii. *Negatif Dini Başa Çıkma*: 8, 9, 10 nu.lı maddeler.

Ölçek 4'lü Likert yapıda bir ölçek olup “(1 - *Hemen hemen hiç yapmam*, 2 - *Çok az yaparım*, 3 - *orta derecede yaparım* ve 4 - *Sıklıkla yaparım*)”, ters kodlanan hiçbir madde bulunmamaktadır. Ölçekte katılımcılara hayatta bir problem ile karşılaştıklarında genel olarak nasıl davrandıklarını düşünerek ölçekte yer alan maddelere bu dörtlü yanıtta kendilerini en iyi yansıtan seçeneği seçmeleri istenmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizine bağlı olarak 10 madde ve 2 boyutlu ölçeğin kabul edilebilir uyum indexleri şu şekildedir; $\chi^2/sd = 2,58$; RMSEA= .049; SRMR= .20; GFI= .94; CFI = .95; NFI = .98; NNFI = .93. Sayın ve Ekşi (2016) yaptıkları güvenilirlik analizi neticesinde Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı pozitif dini başa çıkma boyutu için 0.91, negatif dini başa çıkma boyutu için ise 0.86 olduğu görülmüştür.

Ölçek puanlarının değerlendirilmesi çerçevesinde; toplam dini başa çıkma puanı elde edilmemekte, negatif ve pozitif dini başa çıkma puanları ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Düşük puanlar ise dini başa çıkma tarzının daha düşük düzeyde kullanıldığını, yüksek puanlarsa yüksek düzeyde kullanıldığını yönelik bilgi vermektedir.

3.3.3. Kimlik Ölçeği

Orijinali Cheek ve Tropp (1995) tarafından geliştirilen ve Çoşkun (2004) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan Kimlik ölçeği, öğrencilerin kimlik algılarının belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır. Alan yazında, bu ölçeğin yetişkin ve ergen gruplarına uygulanmasının uygun olacağı ifade edilmektedir.

Orijinal ölçek toplamda 35 madde ve 3 boyuttan olmasına rağmen, yeniden revize edilen ve düzenlenen hali, toplamda 22 madde ve kişisel kimlik, sosyal kimlik ve kolektif kimlik olmak üzere 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin alt boyutlara göre dağılımı şu şekildedir. Ölçeğin 6 maddesi dolgu maddesi olarak kullanılmış olup analizlerde kullanılmamıştır. Bu çalışmada ölçeğin tamamı kullanılmamış bazı maddeler seçilmiştir. Seçilen maddelerin alt ölçeklere göre dağılımı şu şekildedir.

- i. *Kişisel Kimlik (6 Madde)* : 2, 5, 8, 11, 14 ve 20 nu.lı maddeler,
- ii. *Sosyal Kimlik (5 Madde)*: 3, 6, 9, 12 ve 18 nu.lı maddeler,
- iii. *Kollektif Kimlik (8 Madde)*: 4, 7 ,10, 13, 17 ve 19 nu.lı maddeler.

Ölçek 5'li Likert yapıda bir ölçek olup (1 – Önemli değil, 2 – Nadiren önemli, 3 – genellikle önemli, 4 – Çok önemli ve 5 – Her zaman önemli), ters kodlanan hiçbir madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 19, en fazla puan ise yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı ölçek geneli için 0.79, kişisel kimlik boyutu için 0.76, sosyal kimlik boyutu için 0.78 ve kolektif kimlik içinse 0.80 olarak belirlenmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verilerinin toplanmasına yönelik anket uygulaması 2018-2019 tarihleri arasında bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Anket uygulaması öncesinde katılımcılar; araştırmanın ne amaçla yapıldığı, ölçek formlarının nasıl işaretlenmesi gerektiği, bilgilerinin gizli tutulacağı gibi hususlarda bilgilendirilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Elde edilen bulgulardan yola çıkarak ortaya konulan araştırma sorularına yanıt aramadan önce, veri seti üzerinde veri temizleme işlemi yürütülmüş daha sonra veri

setinde herhangi bir uç noktanın olup olmadığı ve yordamsal istatistikler açısından veri setinin normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir.

Ölçekler toplam 594 lise öğrencisine uygulanmıştır. Toplanan ölçeklere verilen yanıtlardan oluşturulan veri seti incelendiğinde #329, #384, #419, #421, #477, #482, #507 ve #520 olarak kodlanan öğrencilerin ölçekleri çok eksik doldurduğu veya ölçeklerden birini hiç doldurmadığı gerekçesiyle veri setinden çıkartılmıştır. Yapılacak olan betimsel ve yordamsal analizler bu öğrencilerin çıkartılması neticesinde geriye kalan toplam 586 öğrenciden elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır.

İlk olarak, veri setinde hatalı giriş yapılan veriler temizlenmiştir. Daha sonra veri setinde herhangi bir uç noktanın (Otlie) olup olmadığını test etmek amacıyla tüm veri seti standartlaştırılarak veriler z puanına dönüştürülmüştür. Z puanının -3.29 ile +3.29 arasında olması kabul edilebilir ölçüt olarak ele alındığında (Hair ve ark., 2006) veri setinde herhangi bir uç noktanın olmadığı görülmektedir. bundan sonra, veri setinin normal dağılıp varsayımını sağlayıp sağlamadığını ortaya koymak için verilerin basıklık ve çarpıklık değerine bakılmıştır. Yine basıklık ve çarpıklık değeri farklı kaynaklarda farklı şekillerde kriter belirlenmiş olsa da -3.29 ile +3.29 arasında olması kabul edilebilir ölçüt olarak ele alındığında (Hair ve ark., 2006) veri setinin normal dağılım varsayımını karşıladığı gözlemlenmiş ve araştırma sorularına yönelik gerçekleştirilecek olan yordamsal istatistiklerde parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde, ergenlerin (lise öğrencilerinin) dini başa çıkma ve kimlik ölçeklerine verdikleri yanıtlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları, bu ölçeklerin alt boyutları arasında gerçekleştirilen ve dini başa çıkma ile kimlik algısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan korelasyon analiz sonuçları ve öğrencilerin cinsiyet, okudukları sınıf düzeyi, okul türü ve ailelerinin gelir düzeyi açısından dini başa çıkma durumları ile kimlik algılarının

4.1. Dini Başa Çıkma Ölçeğindeki Maddeler ile ilgili Bulgular

Ergenlerin dini başa çıkma ölçeğinde yer alan maddelere verdikleri yanıtlara ilişkin aritmetik ortalama (M), standart sapma (Ss), frekans (f) ve yüzde (%) gibi betimsel istatistik bulguları Tablo 4.1.1’de verilmiştir.

Tablo 4.1.1: Dini Başa Çıkma Ölçeğinde Yer Alan Maddelere İlişkin Bulgular

No	Madde	\bar{X}	Ss	Hemen hemen hiç yapmam		Çok az yaparım		Orta derecede yaparım		Sıklıkla yaparım		Cevapsız	
				f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'a daha yakın olmaya çalışırım.	3.03	0.895	49	8.4	77	13.1	266	44.9	195	33.3	2	0.3
2	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, bunun imanımı derinleştirmek için Allah'tan gelen bir imtihan olduğunu düşünürüm.	2.93	0.989	68	11.6	103	17.6	215	36.7	199	34	1	0.2
3	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'ın sevgisini ve himayesini isterim.	3.15	0.954	49	8.4	82	14	187	31.9	268	45.7	-	-
4	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, teselli bulmak için Kuran-ı Kerim okurum.	1.85	0.945	269	45.9	174	29.7	101	17.2	41	7	1	0.2
5	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'tan bağışlanma dilerim.	3.08	0.945	48	8.2	92	15.7	203	34.6	233	39.8	10	1.7
6	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'ın sabırlı olmayı emrettiğini kendime hatırlatırım.	2.92	1.048	74	12.6	125	21.3	161	27.5	224	38.2	2	0.3
7	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, elimden geleni yapar, gerisini Allah'ın takdirine bırakırım.	3.23	0.947	47	8	68	11.6	170	29	299	51	2	0.3
8	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, işlediğim günahlardan dolayı Allah tarafından cezalandırıldığıma inanırım.	2.90	1.104	86	14.7	126	21.5	127	21.7	242	41.3	5	0.9

No	Madde	\bar{X}	Ss	Hemen hemen hiç yapmam		Çok az yaparım		Orta derecede yaparım		Sıklıkla yaparım		Cevapsız	
				<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
9	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'ın beni cezalandırmasına neden olacak ne yaptığımı merak ederim.	2.68	1.121	114	19.5	148	25.3	134	22.9	190	32.4	-	-
10	Hayatta bir problemle karşılaştığımda, yeterince sadık bir kul olmadığım için Allah'ın beni cezalandırdığını düşünürüm.	2.37	1.125	174	29.7	149	25.4	134	22.9	127	21.7	2	0.3

Ergenlerin ölçekte yer alan maddelere verdikleri yanıtların ortalaması $\bar{X} = 3.23$ ile $\bar{X} = 1.85$ arasında değişmektedir. En yüksek ortalamaya sahip olan madde “*Hayatta bir problemle karşılaştığımda, elimden geleni yapar, gerisini Allah’ın takdirine bırakırım*” ile en düşük ortalamaya sahip olan madde “*Hayatta bir problemle karşılaştığımda, teselli bulmak için Kuran-ı Kerim okurum*” maddesidir.

“*Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah'a daha yakın olmaya çalışırım*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, ergenlerin 49’u (%8.4) hemen hemen hiç yapmam, 77’si (%13.1) çok az yaparım, 266’sı (%44.9) orta derecede yaparım ve 195’i (%33.3) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Hayatta bir problemle karşılaştığımda, bunun imanımı derinleştirmek için Allah’tan gelen bir imtihan olduğunu düşünürüm*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, ergenlerin 68’i (%11.6) hemen hemen hiç yapmam, 103’ü (%17.6) çok az yaparım, 215’i (%36.7) orta derecede yaparım ve 199’u (%34) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah’ın sevgisini ve himayesini isterim*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, ergenlerin 49’u (%8.4) hemen hemen hiç yapmam, 82’si (%14) çok az yaparım, 187’si (%31.9) orta derecede yaparım ve 268’i (%45.7) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Hayatta bir problemle karşılaştığımda, teselli bulmak için Kuran-ı Kerim okurum*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, 269’u (%45.9) hemen hemen hiç yapmam, 174’ü (%29.7) çok az yaparım, 101’i (%17.2) orta derecede yaparım ve 41’i (%7) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah’tan bağışlanma dilerim*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, 48’i (%8.2) hemen hemen hiç yapmam, 92’si (%15.7) çok az yaparım, 203’ü (%34.6) orta derecede yaparım ve 233’ü (%39.8) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah’ın sabırlı olmayı emrettiğini kendime hatırlatırım*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, 74’ü (%12.6) hemen hemen hiç yapmam, 125’i (%21.3) çok az yaparım, 161’i (%27.5) orta derecede yaparım ve 224’ü (%38.2) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

“Hayatta bir problemle karşılaştığımda, elimden geleni yapar, gerisini Allah’ın takdirine bırakırım” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, 47’si (%8) hemen hemen hiç yapmam, 68’i (%11.6) çok az yaparım, 170’i (%29) orta derecede yaparım ve 299’u (%51) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

“Hayatta bir problemle karşılaştığımda, işlediğim günahlardan dolayı Allah tarafından cezalandırıldığıma inanırım” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, 86’sı (%14.7) hemen hemen hiç yapmam, 126’sı (%21.5) çok az yaparım, 127’si (%21.7) orta derecede yaparım ve 242’si (%41.3) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

“Hayatta bir problemle karşılaştığımda, Allah’ın beni cezalandırmasına neden olacak ne yaptığımı merak ederim” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, 114’ü (%19.5) hemen hemen hiç yapmam, 148’i (%25.3) çok az yaparım, 134’ü (%22.9) orta derecede yaparım ve 190’ı (%32.4) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

“Hayatta bir problemle karşılaştığımda, yeterince sadık bir kul olmadığım için Allah’ın beni cezalandırdığını düşünürüm” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında, 174’ü (%29.7) hemen hemen hiç yapmam, 149’u (%25.4) çok az yaparım, 134’ü (%22.9) orta derecede yaparım ve 127’si (%21.7) sıklıkla yaparım şeklinde yanıtlamışlardır.

4.2. Kimlik Ölçeğindeki Maddeler ile ilgili Bulgular

Ergenlerin, kimlik ölçeğinde yer alan maddelere verdikleri yanıtlara ilişkin aritmetik ortalama (M), standart sapma (Ss), frekans (f) ve yüzde (%) gibi betimsel istatistik bulguları Tablo 4.2.1’de verilmiştir.

Tablo 4.2.1: Kimlik Ölçeğinde Yer Alan Maddelere İlişkin Bulgular

No	Madde	\bar{X}	Ss	Önemli değil		Nadiren önemli		Genellikle önemli		Çok önemli		Her zaman önemli		Cevap vermeye	
				f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1	Sahip olduğum şeyler, eşyalarım	3.35	1.175	35	6	101	17.2	198	33.8	119	20.3	128	21.8	5	0.9
2	Değerlerim ve ahlaki standartlarım (kıstaslarım)	4.10	0.995	10	1.7	30	5.1	112	19.1	171	29.2	259	44.2	4	0.7
3	Başkalarına göre popüler oluşum	2	1.159	256	43.7	169	28.8	91	15.5	32	5.5	34	5.8	4	0.7
4	Ailemin soyağacının bir üyesi olmak	3.71	1.361	62	10.6	58	9.9	103	17.6	125	21.3	234	39.9	4	0.7
5	Hayallerim ve düşlerim	4.16	1.125	20	3.4	40	6.8	83	14.2	115	19.6	314	53.6	14	2.4
6	Söylediğim ve yaptığım şeylere başkalarının gösterdiği davranış tarzı	2.92	1.415	126	21.5	119	20.3	126	21.5	100	17.1	111	18.9	4	0.7
7	İrkim ya da etnik özgeçmişim	2.84	1.539	172	29.4	87	14.8	115	19.6	70	11.9	134	22.9	8	1.4
8	Geleceğe yönelik kişisel amaçlarım ve beklentilerim	4.17	1.049	19	3.2	26	4.4	86	14.7	156	26.6	294	50.2	5	0.9
9	Fiziksel görünüşüm. Boyum, kilom ve bedenimin şekli	3.30	1.343	67	11.4	104	17.7	161	27.5	92	15.7	159	27.1	3	0.5
10	Dinim	4.15	1.295	44	7.5	42	7.2	60	10.2	72	12.3	364	62.5	4	0.7
11	Heyecanlarım ve duygularım	3.91	1.112	18	3.1	55	9.4	116	19.8	167	28.5	227	38.7	3	0.5
12	Başkalarının benim hakkımda düşündükleri, ünüm	2.66	1.434	160	27.3	145	24.7	109	18.6	63	10.8	102	17.4	7	1.2
13	Yaşadıklarım ya da büyüdüğüm yerler	3.49	1.34	64	10.9	71	12.1	142	24.2	118	20.1	183	31.2	8	1.4
14	Düşüncelerim ve görüşlerim	4.22	0.983	13	2.2	22	3.8	86	14.7	162	27.6	298	50.9	5	0.9
15	Yaşım	2.68	1.443	172	29.4	118	20.1	117	20	80	13.7	97	16.6	2	0.3
16	Bir erkek ya da bayan olarak cinsiyetim	2.84	1.604	188	32.1	84	14.3	81	13.8	78	13.3	145	24.7	10	1.7
17	Topluma ait olma duygum	3.24	1.33	77	13.1	90	15.4	151	25.8	122	20.8	130	22.2	16	2.7
18	Başkalarıyla bir araya geldiğim zaman, sergilediğim davranış tarzı olan sosyal davranışım	3.72	1.19	28	4.8	73	12.5	132	22.5	154	26.3	196	33.4	3	0.5

No	Madde	\bar{X}	Ss	Önemli değil		Nadiren önemli		Genellikle önemli		Çok önemli		Her zaman önemli		Cevap vermeye	
				f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
19	Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygum	4	1.272	43	7.3	47	8	72	12.3	125	21.3	297	50.7	2	0.3
20	Kişisel olarak kendilik değerim, kendim hakkında özel görüşüm	3.97	1.123	21	3.6	43	7.3	120	20.5	146	24.9	253	43.2	3	0.5
21	Mesleki tercihlerim ve kariyer planlarım	4.31	1.001	18	3.1	19	3.2	65	11.1	144	24.6	340	58	-	-
22	Öğretmenlerimden aldığım öneri ve kazandığım dereceler gibi akademik yetenek ve performanslarım	3.77	1.293	44	7.5	67	11.4	106	18.1	131	22.4	236	40.3	2	0.3

Ergenlerin kimlik ölçeğinde yer alan maddelere verdikleri yanıtlara ilişkin aritmetik ortalama (M), standart sapma (Ss), frekans (f) ve yüzde (%) gibi betimsel istatistik bulguları Tablo 4.2.1’de verilmiştir.

Ergenlerin ölçekte yer alan maddeler verdikleri yanıtların ortalaması $\bar{X} = 4.31$ ile $\bar{X} = 2.00$ arasında değişmektedir. En yüksek ortalamaya sahip olan madde “*Mesleki tercihlerim ve kariyer planlarım...*” ile en düşük ortalamaya sahip olan madde “*Başkalarına göre popüler oluşum...*” maddesidir.

“*Sahip olduğum şeyler, eşyalarım...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 35 öğrenci (%6) önemli değil, 101 öğrenci (%17.2) nadiren önemli, 198 öğrenci (%33.8) genellikle önemli, 119 öğrenci (%20.3) çok önemli ve 128 öğrenci (%21.8) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Değerlerim ve ahlaki standartlarım (kıstaslarım)...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 10 öğrenci (%1.7) önemli değil, 30 öğrenci (%5.1) nadiren önemli, 112 öğrenci (%19.1) genellikle önemli, 171 öğrenci (%29.2) çok önemli ve 259 öğrenci (%44.2) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Başkalarına göre popüler oluşum...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 256 öğrenci (%43.7) önemli değil, 169 öğrenci (%28.8) nadiren önemli, 91 öğrenci (%15.5) genellikle önemli, 32 öğrenci (%5.5) çok önemli ve 34 öğrenci (%5.8) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Ailemin soyağacının bir üyesi olmak...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 62 öğrenci (%10.67) önemli değil, 58 öğrenci (%9.9) nadiren önemli, 103 öğrenci (%17.6) genellikle önemli, 125 öğrenci (%21.3) çok önemli ve 24 öğrenci (%39.9) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Hayallerim ve düşlerim...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 20 öğrenci (%3.4) önemli değil, 40 öğrenci (%6.8) nadiren önemli, 83 öğrenci (%14.2) genellikle önemli, 115 öğrenci (%19.6) çok önemli ve 314 öğrenci (%53.6) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Söylediğim ve yaptığım şeylere başkalarının gösterdiği davranış tarzı...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 126 öğrenci (%21.5) önemli değil, 119 öğrenci (%20.3) nadiren önemli, 126 öğrenci (%21.5) genellikle

önemli, 100 öğrenci (%17.1) çok önemli ve 111 öğrenci (%18.9) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*İrkim ya da etnik özgeçmişim...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 172 öğrenci (%29.4) önemli değil, 87 öğrenci (%14.8) nadiren önemli, 115 öğrenci (%19.6) genellikle önemli, 70 öğrenci (%11.9) çok önemli ve 134 öğrenci (%22.9) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Geleceğe yönelik kişisel amaçlarım ve beklentilerim...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 19 öğrenci (%3.2) önemli değil, 26 öğrenci (%4.4) nadiren önemli, 86 öğrenci (%14.7) genellikle önemli, 156 öğrenci (%26.6) çok önemli ve 194 öğrenci (%50.2) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Fiziksel görünüşüm: boyum, kilom ve bedenimin şekli...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 67 öğrenci (%11.4) önemli değil, 104 öğrenci (%17.7) nadiren önemli, 161 öğrenci (%27.5) genellikle önemli, 92 öğrenci (%15.7) çok önemli ve 159 öğrenci (%27.1) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Dinim...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 44 öğrenci (%7.5) önemli değil, 42 öğrenci (%7.2) nadiren önemli, 60 öğrenci (%10.2) genellikle önemli, 72 öğrenci (%12.3) çok önemli ve 364 öğrenci (%62.5) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Heyecanlarım ve duygularım...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 18 öğrenci (%3.1) önemli değil, 55 öğrenci (%9.4) nadiren önemli, 116 öğrenci (%19.8) genellikle önemli, 167 öğrenci (%28.5) çok önemli ve 227 öğrenci (%38.7) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Başkalarının benim hakkımda düşündükleri, ünüm...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 160 öğrenci (%27.3) önemli değil, 145 öğrenci (%24.7) nadiren önemli, 109 öğrenci (%18.6) genellikle önemli, 63 öğrenci (%10.8) çok önemli ve 102 öğrenci (%17.4) her zaman önemli şeklinde yanıtlamışlardır.

“*Yaşadıklarım ya da büyüdüğüm yerler...*” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 64 öğrenci (%10.9) önemli değil, 71 öğrenci (%12.1)

nadiren önemli, 142 öğrenci (%24.2) genellikle önemli, 118 öğrenci (%20.1) çok önemli ve 183 öğrenci (%31.2) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

“Düşüncelerim ve görüşlerim...” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 13 öğrenci (%2.2) önemli değil, 22 öğrenci (%3.8) nadiren önemli, 86 öğrenci (%14.7) genellikle önemli, 162 öğrenci (%27.6) çok önemli ve 298 öğrenci (%50.9) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

“Yaşım...” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 172 öğrenci (%29.4) önemli değil, 118 öğrenci (%20.1) nadiren önemli, 117 öğrenci (%20) genellikle önemli, 80 öğrenci (%13.7) çok önemli ve 97 öğrenci (%16.6) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

“Bir erkek ya da bayan olarak cinsiyetim...” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 188 öğrenci (%32.1) önemli değil, 84 öğrenci (%14.3) nadiren önemli, 81 öğrenci (%13.8) genellikle önemli, 78 öğrenci (%13.3) çok önemli ve 145 öğrenci (%24.7) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

“Topluma ait olma duygum...” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 77 öğrenci (%13.1) önemli değil, 90 öğrenci (%15.4) nadiren önemli, 151 öğrenci (%25.8) genellikle önemli, 122 öğrenci (%20.8) çok önemli ve 130 öğrenci (%22.2) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

“Başkalarıyla bir araya geldiğim zaman, sergilediğim davranış tarzı olan sosyal davranışım...” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 28 öğrenci (%4.8) önemli değil, 73 öğrenci (%12.5) nadiren önemli, 132 öğrenci (%22.5) genellikle önemli, 154 öğrenci (%26.3) çok önemli ve 196 öğrenci (%33.4) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

“Ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme duygum...” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 43 öğrenci (%7.3) önemli değil, 47 öğrenci (%8) nadiren önemli, 72 öğrenci (%12.3) genellikle önemli, 125 öğrenci (%21.3) çok önemli ve 297 öğrenci (%50.7) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

“Kişisel olarak kendilik değerim, kendim hakkında özel görüşüm...” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 21 öğrenci (%3.6) önemli değil, 43 öğrenci (%7.3) nadiren önemli, 120 öğrenci (%20.5) genellikle önemli, 146 öğrenci

(%24.9) çok önemli ve 253 öğrenci (%43.2) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

“Mesleki tercihlerim ve kariyer planlarım ...” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 18 öğrenci (%3.1) önemli değil, 19 öğrenci (%3.2) nadiren önemli, 65 öğrenci (%11.1) genellikle önemli, 144 öğrenci (%24.6) çok önemli ve 340 öğrenci (%58) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

“Öğretmenlerimden aldığım öneri ve kazandığım dereceler gibi akademik yetenek ve performanslarım ...” maddesine ilişkin ergenlerin verdikleri önem derecelerine bakıldığında, 44 öğrenci (%7.5) önemli değil, 67 öğrenci (%11.4) nadiren önemli, 106 öğrenci (%18.1) genellikle önemli, 131 öğrenci (%22.4) çok önemli ve 236 öğrenci (%40.3) her zaman önemli şekilde yanıtlamışlardır.

4.3. Dini Başa Çıkma ve Kimlik Ölçeklerinin Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Dini başa çıkma ölçeğinin 2 alt boyutuna ilişkin betimsel istatistik bulguları Tablo 4.3.1’de yer almaktadır.

Tablo 4.3.1: Dini Başa Çıkma Ölçeğinin Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Alt Boyut	Maddeler	Min-Max	Toplam puan	SS	\bar{X}
Pozitif Dini Başa Çıkma	7	7 – 28	20.11	4.95	2.87
Negatif Dini Başa Çıkma	3	3 - 12	7.92	2.77	2.64

Öğrencilerin verdikleri yanıtlar dikkate alındığında pozitif dini başa çıkma alt ölçeğine ilişkin toplam puan 20.11 iken ortalama puan $\bar{X} = 2.87$ iken negatif dini başa çıkma alt boyutuna ilişkin toplam puan 7.92 iken ortalama puan $\bar{X} = 2.64$ ’dür

Kimlik ölçeğinin 3 alt boyutuna ilişkin betimsel istatistik bulguları Tablo 4.3.2’de yer almaktadır

Tablo 4.3.2: Kimlik Ölçeğinin Alt Boyutlarına İlişkin Bulgular

Alt Boyut	Maddeler	Min-Max	Toplam puan	SS	\bar{X}
Kişisel Kimlik	6	6 – 30	24.53	4.26	4.08
Sosyal Kimlik	5	5 – 25	14.62	4.35	2.92
Kollektif Kimlik	8	8 – 40	29.54	6.001	3.69

Tablo 4.3.2’den de görüleceği üzere, kişisel kimlik alt ölçeğine yönelik toplam puan 24.53 iken ortalama puan $\bar{X} = 4.08$, sosyal kimlik alt boyutuna yönelik toplam puan 14.62 iken ortalama puan $\bar{X} = 2.92$ ve kolektif kimlik alt boyutuna yönelik toplam puan 29.54 iken ortalama puan $\bar{X} = 3.69$ ’dur.

4.4. Kimlik Algısı ve Dini Başa Çıkma Biçimi Arasındaki İlişki

Ergenlerin kimlik algıları ile dini başa çıkma biçimleri arasında ilişkinin varlığını belirlemek için için çoklu korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu korelasyon analizine ilişkin bulgular Tablo 4.4.1’de yer almaktadır.

Tablo 4.4.1: Kimlik Algısı İle Dini Başa Çıkma Biçimi Arasındaki İlişki

Boyutlar	1	2	3	4	5	6
Pozitif DBÇ (1)	-	.433**	.207**	.137**	.386**	.330**
Negatif DBÇ (2)		-	.134**	.234**	.235**	.262**
Kişisel Kimlik (3)			-	.283**	.474**	.726**
Sosyal Kimlik (4)				-	.458**	.724**
Kollektif Kimlik (5)					-	.873**
Kimlik (genel) (6)						-

Tablo 4.4.1’den de görüleceği üzere korelasyon analizi sonucunda toplam 15 çoklu korelasyon elde edilmiştir. Tüm çoklu korelasyonlar 0.01 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır ve ilişkilerin yönü pozitiftir.

Pozitif dini başa çıkma ile kimlik algısı (genel) puanı ($r = .330, p < 0.01$), kişisel kimlik algısı ($r = .207, p < 0.01$), sosyal kimlik algısı ($r = .137, p < 0.01$) ve kolektif kimlik algısı ($r = .386, p < 0.01$) arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı olup pozitif yönlüdür.

Negatif dini başa çıkma ile kimlik algısı (genel) puanı ($r = .262, p < 0.01$), kişisel kimlik algısı ($r = .134, p < 0.01$), sosyal kimlik algısı ($r = .234, p < 0.01$) ve kolektif kimlik algısı ($r = .235, p < 0.01$) arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı olup pozitif yönlüdür.

Tüm bu bulgular ergenlerin dini başa çıkma biçimleri ile kimlik algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığına işaret etmekte, ergenlerin kimlik algıları düzeyleri arttıkça pozitif ve negatif dini başa çıkma biçimlerinin arttığı veya ergenlerin dini başa çıkma düzeyleri arttıkça, kişisel, sosyal ve kolektif kimlik algı düzeylerinin arttığı anlamına gelmektedir.

4.5. Ergenlerin Dini Başa Çıkma Durumlarının Cinsiyete Açısından İncelenmesi

Ergenlerin pozitif ve negatif dini başa çıkma biçimlerinin cinsiyetleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için genel puan ve alt boyutlar için ayrı ayrı olmak üzere bağımsız gruplar t-test analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 4.5.1 ergenlerin dini başa çıkma biçimlerinin cinsiyetleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulguları göstermektedir.

Tablo 4.5.1: Ergenlerin Cinsiyetinin Dini Başa Çıkma Biçimine Etkisini Gösteren T-Test Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	\bar{X}	SS	t test
Pozitif dini başa çıkma	Kız	20.48	4.81	$t(582) = 1.913, p = 0.056$
	Erkek	19.70	5.07	
Negatif dini başa çıkma	Kız	7.93	2.83	$t(582) = 0.130, p = 0.897$
	Erkek	7.90	2.71	

Tablo 4.5.1’den de görüleceği gibi ergenlerin dini başa çıkma (genel) [$t(582) = 1.479, p = 0.140$], pozitif dini başa çıkma [$t(582) = 1.913, p = 0.056$] ve negatif dini başa çıkma [$t(582) = 0.130, p = 0.897$] biçimleri cinsiyetleri açısından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Bu bulgu, erkek ve kız ergenlerin dini başa çıkma ile pozitif ve negatif dini başa çıkma biçimlerinin hiç birinde istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı anlamına gelmektedir.

4.6. Ergenlerin Dini Başa Çıkma Durumlarının Sınıfları Açısından İncelenmesi

Ergenlerin pozitif ve negatif dini başa çıkma biçimlerinin okudukları sınıflar açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için genel puan ve alt boyutlar için ayrı ayrı olmak üzere tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 8 ergenlerin dini başa çıkma biçimlerinin sınıfları açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulguları göstermektedir.

Tablo 4.6.1: Ergenlerin Okudukları Sınıfların Dini Başa Çıkma Biçimine Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	Sınıf	\bar{X}	SS	F test
Pozitif dini başa çıkma	9	20.36	4.32	$F(2, 583) = 0.511, p = 0.600$
	10	19.92	5.23	
	11	20.06	5.21	
Negatif dini başa çıkma	9	8.14	2.78	$F(2, 583) = 1.216, p = 0.297$
	10	7.73	2.73	
	11	7.98	2.81	

Farklı sınıflardaki öğrencilerin dini başa çıkma puanları ortalamaları arasında farkın olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen varyans analiz sonuçları pozitif dini başa çıkma [$F(2, 583) = 0.511, p = 0.600$] ve negatif dini başa çıkma [$F(2, 583) = 1.216, p = 0.297$] puan ortalamaları arasında okunulan sınıf açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür.

4.7. Ergenlerin Dini Başa Çıkma Durumlarının Okul Türü Açısından İncelenmesi

Ergenlerin pozitif ve negatif dini başa çıkma biçimlerinin okudukları okul türü açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için genel puan ve alt boyutlar için ayrı ayrı olmak üzere tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 4.7.1 ergenlerin dini başa çıkma biçimlerinin okudukları okullar açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulguları göstermektedir.

Tablo 4.7.1: Ergenlerin Okudukları Okulların Dini Başa Çıkma Biçimine Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	Okul	\bar{X}	SS	F test	Fark
Pozitif dini başa çıkma	AL	18.82	5.34	$F(2, 583) = 13.17, p < 0.05$	İHL > AL
	ML	20.29	4.86		ML > AL
	İHL	21.35	4.18		
Negatif dini başa çıkma	AL	7.34	2.77	$F(2, 583) = 9.99, p < 0.05$	ML > AL
	ML	8.54	2.86		ML > İHL
	İHL	7.87	2.51		

Ergenlerin dini başa çıkma (genel)'nin bir alt boyutu olan *pozitif dini başa çıkma* biçimlerinin okul türü açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan varyans analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2, 583) = 13.17, p < 0.05$. Farkın hangi okul türleri arasında olduğunu test etmek için çoklu karşılaştırmalara yönelik olarak Scheffe testi kullanılarak Post Hoc analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analize göre, hem imam hatip lisesinde okuyan hem de meslek lisesinde okuyan öğrencilerin pozitif dini başa çıkma puanları Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin puanlarından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Ergenlerin dini başa çıkma (genel)'nin bir alt boyutu olan *negatif dini başa çıkma* biçimlerinin okul türü açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan varyans analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2, 583) = 9.99, p < 0.05$. Farkın hangi okul türleri arasında olduğunu test etmek için çoklu karşılaştırmalara yönelik olarak Scheffe testi kullanılarak Post Hoc analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analize göre, meslek

lisesinde okuyan öğrencilerin negatif dini başa çıkma puanları hem imam hatip lisesinde hem de Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin puanlarından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir

4.8. Ergenlerin Dini Başa Çıkma Durumlarının Aile Gelir Düzeyi Açısından İncelenmesi

Ergenlerin pozitif ve negatif dini başa çıkma biçimlerinin ailelerinin gelir durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için genel puan ve alt boyutlar için ayrı ayrı olmak üzere tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 4.8.1 ergenlerin dini başa çıkma biçimlerinin aile gelir durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulguları göstermektedir.

Tablo 4.8.1: Ergenlerin Ailelerinin Gelir Durumunun Dini Başa Çıkma Biçimine Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	Gelir	\bar{X}	SS	F test	Fark
Pozitif dini başa çıkma	Düşük	20.46	4.35	$F(2, 583) = 5.98, p < 0.05$	Düşük > Yüksek Orta > Yüksek
	Orta	20.25	4.90		
	Yüksek	17.00	5.69		
Negatif dini başa çıkma	Düşük	7.81	2.89	$F(2, 583) = 1.07, p = 0.345$	-
	Orta	7.98	2.77		
	Yüksek	7.21	2.40		

Ergenlerin dini başa çıkma (genel)'nin bir alt boyutu olan *pozitif dini başa çıkma* biçimlerinin ailelerinin gelir durumları açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan varyans analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2, 583) = 5.98, p < 0.05$. Farkın hangi gelir düzeyleri arasında olduğunu test etmek için çoklu karşılaştırmalara yönelik olarak Scheffe testi kullanılarak Post Hoc analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analize göre, aile gelirlerinin düşük düzeyde ve orta düzeyde olduğunu belirten ergenlerin pozitif dini başa çıkma puanları, aile gelirlerinin yüksek düzeyde olduğunu belirten ergenlerin puanlarından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Ergenlerin dini başa çıkma (genel)'nin bir alt boyutu olan *negatif dini başa çıkma* biçimlerinin okul türü açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan varyans analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlı değildir, $F(2, 583) = 1.07, p = 0.345$.

4.9. Ergenlerin Kimlik Algılarının Cinsiyete Açısından İncelenmesi

Ergenlerin kimlik algıları ile kimlik algısının alt boyutları olan kişisel, sosyal ve kollektif kimlik algılarının cinsiyetleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için genel puan ve alt boyutlar için ayrı ayrı olmak üzere bağımsız gruplar t-test analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 4.9.1, ergenlerin kimlik algılarının cinsiyetleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulguları göstermektedir.

Tablo 4.9.1: Ergenlerin Cinsiyetinin Kimlik Algılarına Etkisini Gösteren T-Test Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	\bar{X}	SS	t test	Fark
Kimlik (genel)	Kız	67.96	10.82	$t(582) = -1.626,$	-
	Erkek	69.49	11.98	$p = 0.104$	
Kişisel Kimlik	Kız	25.10	4.04	$t(582) = 3.361,$	Kız > Erkek
	Erkek	23.93	4.37	$p < 0.01$	
Sosyal Kimlik	Kız	14.10	4.24	$t(582) = -3.001,$	Erkek > Kız
	Erkek	15.18	4.39	$p < 0.01$	
Kollektif Kimlik	Kız	28.75	5.89	$t(582) = -3.322,$	Erkek > Kız
	Erkek	30.38	5.98	$p < 0.01$	

Ergenlerin *kimlik (genel)* algılarının cinsiyet açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan t-test analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlı değildir, $t(582) = -1.626, p = 0.104$.

Ergenlerin *kişisel kimlik* algılarının cinsiyet açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan t-test analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır, $t(582) = 3.361, p < 0.01$. Kız öğrencilerin kişisel kimlik algıları erkek öğrencilerin kişisel kimlik algılarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Ergenlerin *sosyal kimlik* algılarının cinsiyet açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan t-test analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır, $t(582) = -3.001, p < 0.01$. Erkek öğrencilerin sosyal kimlik algıları kız öğrencilerin sosyal kimlik algılarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Ergenlerin *kollektif kimlik* algılarının cinsiyet açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan t-test analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır, $t(582) = -3.322, p < 0.01$. Erkek öğrencilerin kollektif kimlik algıları kız öğrencilerin kollektif kimlik algılarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

4.10. Ergenlerin Kimlik Algularının Sınıfları Açısından İncelenmesi

Ergenlerin kimlik alguları ile kimlik algısının alt boyutları olan kişisel, sosyal ve kollektif kimlik algularının okudukları sınıflar açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için genel puan ve alt boyutlar için ayrı ayrı olmak üzere tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 4.10.1 ergenlerin kimlik algularının sınıfları açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulguları göstermektedir.

Tablo 4.10.1: Ergenlerin Okudukları Sınıfların Kimlik Algularına Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	Sınıf	\bar{X}	SS	F test	Fark
Kimlik (genel)	9	70.09	10.97	$F(2, 583) = 2.184, p = 0.114$	-
	10	68.14	11.75		
	11	67.72	11.55		
Kişisel Kimlik	9	24.60	4.16	$F(2, 583) = 0.080, p = 0.923$	-
	10	24.54	4.26		
	11	24.41	4.40		
Sosyal Kimlik	9	14.96	4.23	$F(2, 583) = 0.843, p = 0.431$	-
	10	14.46	4.50		
	11	14.46	4.21		
Kollektif Kimlik	9	30.53	5.44	$F(2, 583) = 4.052, p < 0.05$	9.Sınıf > 10.Sınıf 9.Sınıf > 11.Sınıf
	10	29.16	6.28		
	11	28.85	6.07		

Farklı sınıflardaki öğrencilerin kimlik algı puan ortalamaları arasında farkın olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen varyans analiz sonuçları kimlik (genel) [$F(2, 583) = 2.184, p = 0.114$], kişisel kimlik [$F(2, 583) = 0.080, p = 0.923$] ve sosyal kimlik [$F(2, 583) = 0.843, p = 0.431$] puan ortalamaları arasında okunulan sınıf açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermiştir.

Diğer yandan, ergenlerin kollektif kimlik alguları okudukları sınıf açısından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır, $F(2, 583) = 4.052, p < 0.05$. Farkın hangi sınıf düzeyleri arasında olduğunu test etmek için çoklu karşılaştırmalara yönelik olarak Scheffe testi kullanılarak Post Hoc analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analize göre, 9. Sınıfta okuyan ergenlerin kollektif kimlik alguları, hem 10. Sınıf hem de 11. Sınıfta okuyan ergenlerin kollektif kimlik algularından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

4.11. Ergenlerin Kimlik Algılarının Okul Türü Açısından İncelenmesi

Ergenlerin kimlik algıları ile kimlik algısının alt boyutları olan kişisel, sosyal ve kollektif kimlik algılarının okudukları okullar açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için genel puan ve alt boyutlar için ayrı ayrı olmak üzere tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 4.11.1 ergenlerin kimlik algılarının okudukları okullar açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulguları göstermektedir

Tablo 4.11.1: Ergenlerin Okudukları Okulların Kimlik Algılarına Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	Okul	\bar{X}	SS	F test	Fark
Kimlik (Genel)	AL	65.77	11.82	$F(2, 583) = 10.52,$ $p < 0.05$	ML > AL İHL > AL
	ML	70.18	11.74		
	İHL	70.36	10.11		
Kişisel Kimlik	AL	24.42	4.52	$F(2, 583) = 0.158,$ $p = 0.854$	-
	ML	24.51	4.44		
	İHL	24.67	3.72		
Sosyal Kimlik	AL	13.71	4.18	$F(2, 583) = 7.06,$ $p < 0.05$	ML > AL İHL > AL
	ML	15.19	4.47		
	İHL	15.01	4.25		
Kollektif Kimlik	AL	27.63	6.22	$F(2, 583) = 16.77,$ $p < 0.05$	ML > AL İHL > AL
	ML	30.46	5.92		
	İHL	30.67	5.29		

Ergenlerin *kimlik (genel)* algılarının okul türü açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan varyans analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2, 583) = 10.52, p < 0.05$. Farkın hangi okul türleri arasında olduğunu test etmek için çoklu karşılaştırmalara yönelik olarak Scheffe testi kullanılarak Post Hoc analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analize göre, hem imam hatip lisesinde okuyan hem de meslek lisesinde okuyan öğrencilerin kimlik (genel) algıları Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin kimlik (genel) algılarından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Ergenlerin *kişisel kimlik* algılarının okul türü açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan varyans analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlı değildir, $F(2, 583) = 0.158, p = 0.854$.

Ergenlerin *sosyal kimlik* algılarının okul türü açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan varyans analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2, 583) = 7.06, p < 0.05$. Farkın hangi okul türleri arasında olduğunu test etmek için çoklu karşılaştırmalara yönelik olarak Scheffe testi kullanılarak Post Hoc analizi

gerçekleştirilmiştir. Bu analize göre, hem imam hatip lisesinde okuyan hem de meslek lisesinde okuyan öğrencilerin sosyal kimlik algıları Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin sosyal kimlik algılarından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Ergenlerin *kollektif kimlik* algılarının okul türü açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan varyans analizi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2, 583) = 16.77, p < 0.05$. Farkın hangi okul türleri arasında olduğunu test etmek için çoklu karşılaştırmalara yönelik olarak Scheffe testi kullanılarak Post Hoc analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analize göre, hem imam hatip lisesinde okuyan hem de meslek lisesinde okuyan öğrencilerin kollektif kimlik algıları Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin kollektif kimlik algılarından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

4.12. Ergenlerin Kimlik Algılarının Aile Gelir Düzeyi Açısından İncelenmesi

Ergenlerin kimlik algıları ile kimlik algısının alt boyutları olan kişisel, sosyal ve kollektif kimlik algılarının ailelerinin gelir durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek için genel puan ve alt boyutlar için ayrı ayrı olmak üzere tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Tablo 4.12.1 ergenlerin kimlik algılarının ailelerinin gelir durumu açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulguları göstermektedir

Tablo 4.12.1: Ergenlerin Ailelerinin Gelir Durumunun Kimlik Algılarına Etkisini Gösteren Varyans Analizi Sonuçları

Boyut	Gelir	\bar{X}	SS	F test	Fark
Kimlik (Genel)	Düşük	66.23	13.58	$F(2, 583) = 1.69, p = 0.184$	-
	Orta	68.81	11.21		
	Yüksek	70.95	12.07		
Kişisel Kimlik	Düşük	22.44	5.03	$F(2, 583) = 6.55, p < 0.05$	Yüksek > Düşük Orta > Düşük
	Orta	24.71	4.07		
	Yüksek	24.75	5.14		
Sosyal Kimlik	Düşük	15.33	4.43	$F(2, 583) = 1.23, p = 0.294$	-
	Orta	14.52	4.32		
	Yüksek	15.39	4.59		
Kollektif Kimlik	Düşük	28.46	6.46	$F(2, 583) = 1.42, p = 0.243$	-
	Orta	29.57	5.91		
	Yüksek	30.80	6.72		

Ergenlerin kimlik algılarının ailelerinin gelir durumları açısından farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik yapılan varyans analizi sonucu sadece *kişisel kimlik* alt

boyutu için istatistiksel olarak anlamlıdır, $F(2, 583) = 6.55, p < 0.05$. Farkın hangi gelir düzeyleri arasında olduğunu test etmek için çoklu karşılaştırmalara yönelik olarak Scheffe testi kullanılarak Post Hoc analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analize göre, aile gelirlerinin yüksek düzeyde ve orta düzeyde olduğunu belirten ergenlerin kişisel kimlik algıları aile gelirlerinin düşük olduğunu belirten ergenlerin puanlarından istatistiki olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir.

Diğer yandan, ergenlerin kimlik (genel) algıları [$F(2, 583) = 1.69, p = 0.184$], sosyal kimlik algıları [$F(2, 583) = 1.23, p = 0.294$] ve kolektif kimlik algıları [$F(2, 583) = 1.42, p = 0.243$] ailelerinin gelir durumlarının açısından farklılaşmamaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde elde edilen bulgular alan yazında yer alan diğer çalışmaların bulguları ile karşılaştırılarak tartışılmıştır. Ayrıca, bu bölümde, çalışmanın sonuçlarına ve bu sonuçlara bağlı olarak ortaya çıkan önerilere yer verilmiştir.

5.1. Dini Başa Çıkma Biçimleri ile ilgili Tartışma ve Sonuç

Dini başa çıkma ölçeğinin pozitif dini başa çıkma ve negatif başa çıkma olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Öğrencilerin sahip oldukları en yüksek ve en düşük puan ortalamaları pozitif başa çıkma ölçeğindeki maddelerle ilişkilidir. Öğrenciler olumlu dini başa çıkma boyutunda yer alan maddeler için genel olarak orta düzeyde yaparım şeklinde yanıt verdikleri görülmektedir. Ancak bu alt boyutta yer alan “*Hayatta bir problemle karşılaştığımda, teselli bulmak için Kuran-ı Kerim okurum*” maddesi için çok az yaptıklarını ifade etmektedirler. Bu maddeye verilen yanıtın diğer maddelere nazaran düşük olması öğrencilerin Kuran’ı Kerim okumasını bilmedikleri olabileceği gibi sorunlarla karşılaştıklarında Kuran’ı Kerim okumanın onlara teselli olacağına inanmamaları da olabilir. Diğer yandan, öğrencilerin olumsuz başa çıkma boyutunda yer alan maddeler için çok az yaparım ile orta düzeyde yaparım şeklinde bir eğilim sergiledikleri görülmektedir. Bu sonuçlar genel olarak ergenlerin, bir problem ile karşılaştıklarında orta düzeyde Allah’tan yardım, bağışlama ve koruma diledikleri, sabrettikleri Allah’a daha yakın hissettikleri ve Allah’ın takdirine bıraktıkları anlamına gelmektedir. Diğer yandan, karşılaştıkları problemlerin kendi günahlarından kaynaklı olarak Allah tarafından ceza olarak gönderilmesine inanma, Allah’ın bu cezayı neden gönderdiğini merak etme ve ona sadık bir kul olmamalarından dolayı Allah’ın cezalandırdığını düşünme ile ilişkili maddelere öğrenciler orta dereceden daha az yaptıklarını ifade etmektedirler. Bu sonuçlar, öğrencilerin karşılaştıkları problemlerin kendilerinin işlediği günahlar ve Allah’a sadık olmama gibi durumlardan kaynaklanmadığını düşündükleri anlamına gelmektedir. Öğrencilerin karşılaştıkları problemler karşısında Allah’tan yardım dileme, sabretme ve dini durumlar ile ilişkilendirirken orta düzeyde yaptıklarını ifade etmeleri, onların bu problemlerin temelinde daha somut gerekçelerin olduğunu düşünmeleri ve problemleri çözerken daha somut adımlar atmaya eğilim göstermeleri olabilir.

Cinsiyetin ergenlerin dini başa çıkma biçimlerine olan etkisine yönelik gerçekleştirilen analiz sonuçlarına bakıldığında, cinsiyetin dini başa çıkmanın alt boyutlar olan pozitif ve negatif dini başa çıkma biçimlerine anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazında bu sonuçlara paralel çalışmaların olduğu görülmektedir Demir (2013). Farklı lise düzeylerinde okuyan ergenler ile yapmış olduğu araştırmada, cinsiyet faktörünün olumlu dini başa çıkma ve olumsuz dini başa çıkma boyutlarına bir etkisinin olmadığını rapor etmiştir. Benzer şekilde Topuz (2003)'de cinsiyet faktörünün hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma puanlarına bir etkisinin olmadığını bulmuşlardır. Diğer yandan, üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada, Ekşi (2001) cinsiyetin olumlu dini başa çıkmaya anlamlı bir etkisinin olmadığını, ancak bazı fakültelerdeki öğrencilerin olumsuz dini başa çıkma puanlarının öğrencilerin cinsiyetleri açısından farklılaştığını rapor etmiştir. Batan (2016) ergenler ve yetişkinler ile yapmış olduğu araştırmasında, cinsiyetin dini başa çıkmanın hiçbir alt boyutunda anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığını rapor etmiştir. Bu sonuç kız ve erkek ergenlerin dini başa çıkma biçimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığını, dini başa çıkma konusunda benzer eğilimler sergiledikleri anlamına gelmektedir. Her ne kadar anlamlı bir farklılık olmasa da kız öğrencilerin pozitif ve negatif dini başa çıkma puanları erkek öğrencilerinkinden daha yüksektir. Kız öğrencilerin hem pozitif hem de negatif dini başa çıkmayı erkeklere göre biraz daha fazla kullanmaları, karşılaştıkları sorunlar karşısında bunun çözümüne ilişkin Allah'ın yardımına daha çok başvurma, sorunları sabırla karşılama gibi eğilimlere sahip olduklarını, aynı zamanda da sorunları kutsal ile ilişkilendirdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Sınıf düzeyinin (9. 10. ve 11. sınıf) ergenlerin dini başa çıkma biçimlerine olan etkisine yönelik gerçekleştirilen analiz sonuçlarına bakıldığında, sınıf farklılığının pozitif dini başa çıkma ile negatif dini başa çıkma boyutlarına herhangi bir anlamlı etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilerin yaşları da birbirinden farklılık göstermektedir. Alan yazında, daha çok yaşın etkisine yönelik çalışmalara rastlanmış olup, burada elde edilen bulgular ile benzerlik ve farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Liseli ergenler ile yapmış olduğu tarama çalışmasında, Demir (2013) yaş faktörünün olumlu dini başa çıkma üzerinde bir etkisinin olmadığını, ancak olumsuz dini başa çıkma üzerine bir etkisinin olduğunu rapor etmiştir. Yetişkinler ile yaptığı araştırmada, Topuz (2003) yaş faktörünün sadece olumsuz dini

başa çıkma üzerine anlamlı bir etkisinin olduğunu bulmuştur. Batan (2016) farklı yaş dönemlerindeki kişilerin genel dini başa çıkma puanlarının birbirinden farklı olduğunu, son yetişkinlik dönemindeki kişilerin daha yüksek dini başa çıkma puanlarına sahip olduğu ifade etmektedir. Bu sonuç, farklı sınıf düzeylerindeki ergenlerin dini başa çıkma biçimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı, dini başa çıkma konusunda benzer eğilimlere sahip oldukları anlamına gelmektedir. Her ne kadar gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmasa da, hem pozitif dini başa çıkma hem de negatif dini başa çıkma boyutlarında en yüksek puana sahip olan ergenler 9. sınıftakilerdir. Bu durum, çocukluktan yeni ergenliğe geçen gençlerin olayları anlamlandırırken daha saf dini bakış açısına sahip olmaları (Demir, 2013) ve Allah'ın bağışlayıcılığından ve gücünden tereddüt duyma (Hökelekli, 1993) ile ilişkili olabilir.

Sınıf düzeyi ve cinsiyet faktörlerinin etkisinin gözlemlenmemesine karşın, okul türü değişkeni (Anadolu Lisesi – AL, İmam Hatip Lisesi – İHL, Meslek Lisesi – ML) ergenlerin pozitif ve negatif dini başa çıkma biçimlerine istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Demir (2013) liseli ergenler ile yapmış olduğu araştırmada aynı sonuçlara ulaşmış ve İmam hatip lisesi öğrencilerinin olumlu dini başa çıkma puanlarının en yüksek olduğunu, meslek lisesi öğrencilerinin ise olumsuz dini başa çıkma puanlarının en yüksek olduğunu rapor etmiştir. Bu sonuç, okul türü değişkeninin ergenlerin dini başa çıkmaya yönelik eğilimlerini önemli şekilde etkilediği farklı okul türlerindeki ergenlerin dini başa çıkma açısından farklı eğilimler gösterdiği anlamına gelmektedir. Pozitif dini baş çıkma boyutuna bakıldığında, imam hatip lisesi ve meslek lisesinde okuyan ergenlerin pozitif ini başa çıkma puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan, negatif dini başa çıkma boyutuna bakıldığında ise aynı durum görülmemekte diğer boyuttaki eğilimden farklı bir şekilde meslek lisesindeki ergenlerin hem Anadolu lisesi hem de imam hatip lisesindeki ergenlerden daha yüksek negatif dini başa çıkma eğilimine nasip oldukları görülmektedir. Tüm bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, imam hatip öğrencilerinin pozitif dini başa çıkma konusunda daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları, meslek lisesi öğrencilerinin ise negatif başa çıkma konusunda daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Anadolu lisesindeki öğrencilerin ise her iki boyutta da en düşük puana sahip oldukları anlaşılmaktadır. Pozitif dini başa çıkma boyutunda yer alan maddelere bakıldığında bu maddelerin daha

çok kişinin karşılaştığı durumlar karşısında Allah' yakın olmak, imtihan olduğunu düşünmek, Allah'ın sevgi ve himayesinde olduğunu hissetmek, Kuran'ı Kerim okumak, Allah'tan bağışlama dilemek, sabırlı olmak ve Allah'ın takdirine bırakmak ile ilişkilidir. İmam Hatip öğrencilerinin bu boyutta daha yüksek puanı sahip olmalarının nedenleri arasında bu konularda daha bilgili ve bilinçli olmaları, aile geçmişleri açısından muhafazakar yapıya daha yakın olmaları, okullarda gördükleri derslerin içeriğinin bu eğilimlere sahip olmaları konusunda teşvik edici ve farkındalık geliştirici olmaları sayılabilir. Diğer yandan Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin her iki boyutta da en düşük puanlara sahip olmaları onların hayattaki problemlerin çözümünün daha somut ve maddeci bir çözüm arayışı içinde olmaları veya bu konularda bilgi, tecrübe ve farkındalıklarının daha düşük olması şeklinde açıklanabilir.

Aile gelir düzeyinin (düşük, orta ve yüksek) ergenlerin dini başa çıkma biçimlerine olan etkisine yönelik gerçekleştirilen varyans analiz sonuçlarına bakıldığında, aile pozitif dini başa çıkma biçimlerine anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Düşük ve orta gelir düzeyinde olan öğrencilerin dini başa çıkma ve pozitif dini başa çıkma puanları yüksek gelir düzeyine sahip öğrencilerin puanlarından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Bu sonuç, gelir düzeyi düşük ailelerinin çocuklarının karşılaştıkları sorunların çözümü için maddi bir beklenti yerine daha çok Allah'a sığınma, Allah'tan yardım dileme, sabretme gibi eğilimler gösterdiği anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın bulgularından farklı bir şekilde, ergenlerle yapmış olduğu araştırmasında, Demir (2013) sosyo – ekonomik düzeyin olumlu dini başa çıkmaya bir etkisinin olmadığını ancak, olumsuz dini başa çıkma puanlarını etkilediğini rapor etmiştir. Benzer şekilde, Topuz (2003)'da yetişkinler ile yaptığı çalışmada sosyo-ekonomik düzeyin sadece olumsuz dini başa çıkmaya anlamlı bir etkisinin olduğunu rapor etmiştir. Ekşi (2001) ise üniversiteli gençlerin hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma puanlarının algılanan gelir düzeyleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaştığını bulmuştur.

5.2. Kimlik Algısı ile ilgili Tartışma ve Sonuç

Öğrenciler “*mesleki tercihlerim ve kariyer planım*”, “*düşüncelerim ve görüşlerim*”, “*geleceğe yönelik kişisel amaçlarım ve beklentilerim*”, “*hayallerim ve düşlerim*”, “*dinim*”, “*değerlerim ve ahlaki standartlarım*” ve “*ülkemden gurur duyma, bir vatandaş olarak övünme*” maddelerine çok önemli şekilde yanıt vermişlerdir.

Morsünbül (2010) kapsamlı bir şekilde yapmış olduğu tarama çalışmasında ergenlerin karşılaştığı sorunların genel olarak kimlik gelişimi üzerinde yoğunlaştığını ifade etmektedir. Öğrencilerin burada verdikleri yanıtlarda kendi kimliklerini oluşturma çabası içinde olduklarını göstermektedir. Bu sonuç, öğrencilerin buldukları yaş itibarıyla gelecek kaygılarının ve planlamalarının ön plana çıktığı, meslek seçimi, kendini bir birey olarak görme ve kararlarını alma eğilimlerinin yüksek olduğu, kişinin iyi bir birey olmasında öncü olan din, değerler, ahlak ve vatandaşlık gibi kavramlara yüksek düzeye önem verdiği anlamına gelmektedir. Ergenlik dönemi, kimlik gelişimi açısından kritik evrelerden biridir. Öğrencinin kendini tanımladığı, düşünce, eylem ve eğilimlerini açıkça ortaya koymaya çalıştığı, geleceğe ilişkin planlamalar yaptığı ve meslek tercihinde bulunduğu önemli bir dönemdir.

Kimlik ölçeğinin, kişisel kimlik, sosyal kimlik ve kolektif kimlik olmak üzere toplam üç alt boyutu bulunmaktadır. Ergenlerin alt boyutlardaki kimlik puanlarına bakıldığında, en yüksek puan ortalamasına sahip oldukları kimlik puanı kişisel kimlik iken en düşük puan ortalamasına sahip oldukları alan ise sosyal kimliktir. Kimlik kavramının bireylerin kendileri ve kim olduklarına ilişkin algıları (Coşkun, 2004) olduğu düşünüldüğünde, bu çalışmada yer alan ergenlerin kendilerini tanımlarken daha çok kişisel değerler, düşünceler, duygular gibi kendilerine has özellikleri daha fazla vurguladıkları görülmektedir. Diğer yandan, çalışmada yer alan ergenler sosyal kimlik algılarının diğer kimlik türlerine göre daha düşük çıkması, çevrelerinin kendilerine ilişkin görüşleri ile aidiyet, ün, beğenilme vb. gibi daha çok sosyal gruplarla ve diğer kişilerin algılarıyla ilişki özelliklere daha az önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, lise dönemindeki ergenlerin kendi kimliklerini kişisel kimlik özellikleri üzerinden tanımlamaları birey olarak ve kişisel özellikleriyle toplum içinde yer almayı ve sosyal yargıları (beğenilme, kabul görme vb.) daha az önemsedikleri anlamına gelmektedir. Göğüş (2013)'ün üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmanın bulguları buradaki çalışmanın bulguları ile tam olarak örtüşmektedir. Göğüş (2013) üniversite öğrencilerini en yüksek ortalamaya kişisel kimlik boyutunda en düşük ortalamaya ise sosyal kimlik boyutunda sahip olduklarını bulmuştur.

Özdikmenli – Demir (2010) gençlerin kimlik gelişiminde kimlik sermayesi ve sosyal sermayenin önemli rol oynadığını ve bu sermayelerin üzerinde durulması gerektiğini ifade etmiştir. Üniversite öğrencileri ile yapmış olduğu çalışmada kimlik sermayesi ve

sosyal sermaye faktörünün yetişkinliğe geçmekte olan gençlerin kimlik gelişimlerine ve şekillenmesine anlamlı katkısının olduğunu rapor etmiştir. Ayrıca aynı çalışmada, benlik saygısı, yaşamda amaçlılık, iç kontrol odağı ve benlik yeterliği yüksek olan gençlerin daha yüksek özerkliğe sahip olduklarını, çevresindekilere daha az güvendiklerini ve onlardan daha az sosyal destek aldıklarını ve ailelerini sosyal destek açısından daha az destekleyici bulduklarını rapor etmiştir. Bu çalışmanın bulguları ile buradaki çalışmanın bulguları özellikle kişisel kimlik bağlamında örtüşmektedir. Buradaki çalışmada “*değerlerim ve ahlaki standartlarım*”, “*hayallerim ve düşlerim*”, “*geleceğe yönelik kişisel amaçlarım ve beklentilerim*”, “*düşüncelerim ve görüşlerim*” gibi kişisel kimliğe ilişkin maddelerin öğrenciler tarafından diğer birçok madde ile karşılaştırıldığında “çok önemli” olarak atfedilmesi, ergenlerin kimlik sermayelerine verdiği önemi de göstermektedir. Diğer yandan, “*başkalarına göre popüler olmam*”, “*başkalarının benim hakkımda düşündükleri, ünüm*” gibi sosyal kimliğe dönük olan maddelere yönelik öğrencilerin nadiren önemli ifadesini kullanmaları sosyal kimliğin ergen öğrenciler açısından daha az önemsendiğini göstermektedir.

Kimlik sermayesi, bireyin psikososyal yetenekleri ile zihinsel kapasitesine yönelik benlik saygısı, öz-yeterlik, içsel kontrol odağına sahip olma ve yaşamda amaçlılık gibi içsel güçlere yöneliktir (Côté, 1997). Diğer yandan, sosyal sermaye ise bireye destek sağlayan toplumsal ilişkiler, bunlardan elde edilen kazanımlar (Field, 2006), bireyin içinde yaşadığı çevredeki diğer bireylerle (aile, arkadaş ve diğer yetişkinler) olan sosyal etkileşim, ortak değerleri güven ve amaç paylaşımını içermektedir (King ve Furrow, 2004). Buradaki sonuç, ergenlerin daha çok kimlik sermayesini güçlendirmeye yönelik algıya sahip olduklarını göstermektedir.

Cinsiyet faktörünün ergenlerin kimlik algılarına etkisinin olup olmadığını ortaya koymak üzere gerçekleştirilen t-test analiz sonuçları, tüm kimlik türlerinde kız ve erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğunu, diğer bir ifade ile cinsiyet faktörünün kişisel kimlik, sosyal kimlik ve kolektif kimlik alt boyutlarında anlamlı bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada, Göğüş (2013) cinsiyetin sadece kişisel kimlik boyutunda bir farklılaşmaya neden olduğunu, kadınların kişisel kimlik puanlarının daha yüksek olduğunu rapor etmiştir. Liseli ergenlerle yapılan diğer çalışmada, Coşkun ve Altay (2009) cinsiyetin benlik algısına bir etkisinin olmadığını rapor etmiştir. Cinsiyet ve kimlik duygusu üzerine yapılan bazı çalışmalarda cinsiyetin liseli ergenlerin kimlik

statülerine anlamlı bir etkisinin olduğu rapor edilmiştir (Çakır, 2001; Oflazoğlu, 2000). Liseli ergenlerle yapmış olduğu çalışmada, Balkaya ve Ceylan (2007) cinsiyetin kimlik duygusu kazanımında bir etkisinin olmadığını bulmuş, ancak cinsiyetin kimlik statüsünün oluşumunda önemli bir faktör olabileceğini çünkü toplumda kız ve erkeklere yüklenen farklı cinsiyet rollerinin olmasının ergenlerin kazandıkları kimlik niteliklerinin farklılaşmasına neden olabileceğini ifade etmiştir. Diğer bir çalışmada, Çakır (2001), kızların kimlik arayışı ve başarılı kimlik statülerinin erkeklere göre daha yüksek, erkeklerin ise bağımlı kimlik düzeylerinin kızlara daha yüksek olduğunu rapor etmiştir. Bu sonuç kız ve erkek öğrencilerin kimlik algılarının birbirinden farklı olduğu anlamına gelmektedir. Kişisel kimlik boyutunda kız öğrenciler lehine bir farklılaşma gözlemlenirken, sosyal ve kolektif kimlik boyutlarında erkek öğrenciler lehine bir farklılaşma gözlemlenmektedir. Bu sonuç kız ergenlerin kendi içsel güçlerine yönelik algılarının daha yüksek olduğu ve bunlara daha çok önem verdikleri, erkek ergenlerin ise çevreleri tarafından nasıl algılandıklarına ve birlikte aidiyetlerine daha fazla önem verdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Sınıf faktörünün ergenlerin kimlik algılarına etkisinin olup olmadığını ortaya koymak üzere gerçekleştirilen varyans analiz sonuçları, sadece kolektif kimlik boyutunda istatistiksel bir farklılaşmanın olduğunu genel kimlik algısı ile kişisel ve sosyal kimlik algılarında sınıf faktörünün bir etkisinin olmadığını göstermektedir. 9. sınıfta okuyan öğrencilerin kolektif kimlik algıları 10 ve 11. sınıflardaki öğrencilerin kolektif kimlik algılarından anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Alan yazın incelendiğinde sınıf düzeyi ile kimlik arasındaki ilişkiye yönelik sadece bir çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışmada, Göğüş (2013) üniversite öğrencilerinin sınıflarının sadece kolektif kimlik boyunda bir farklılaşmaya neden olduğunu, sınıf düzeyi arttıkça kolektif kimlik puanının düştüğünü, ancak yaş değişkeninin hiçbir kimlik türüne anlamlı bir etkisinin olmadığını rapor etmiştir. Bununun dışında, sınıf farklılaşmasıyla paralel olabilecek yaş değişkeninin etkisini inceleyen çalışmaların olduğu da görülmektedir. Liseli ergenlerle yürüttüğü çalışmalarında, Balkaya ve Ceylan (2007) yaşın kimlik duygusu kazanımında bir etkisinin olmadığını rapor etmiştir. Diğer yandan ergenlerle yapılan diğer bir çalışmada, Oflazoğlu (2000) ise ergenlerin kimlik statülerinin yaşları açısından farklılaştığını rapor etmiştir. Bu sonuç daha alt sınıflardaki ergenlerin aidiyetlerine daha fazla önem verdikleri, sınıf düzeyi arttıkça bu aidiyetlerini daha az önemsedikleri ve özerkliğe doğru bir geçiş yaşamaya başladıkları şeklinde yorumlanabilir.

Farklı okul türlerinde okuyan öğrencilerin kimlik algılarının farklı olup olmadığını ortaya koymak üzere gerçekleştirilen varyans analiz sonuçları, okul türü değişkeninin genel kimlik algısı ile sosyal ve kolektif kimlik algısına etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. İML ve ML öğrencilerinin genel kimlik algısı ile sosyal ve kolektif kimlik algıları AL öğrencilerin aynı boyutlardaki kimlik algılarından daha yüksektir. Coşkun ve Altay (2009) liseli ergenlerle yapmış olduğu araştırmada, okul türünün benlik algısına anlamlı bir etkisinin olduğunu, meslek lisesinde okuyan öğrencilerin algıları Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin algılarından daha yüksektir. Bu sonuç, farklı okul türünde okuyan öğrencilerin akademik durumları, sosyo-ekonomik durumları ve sosyal çevreleri ile yakından ilgili olabilir. İML ve ML’de okuyan öğrencilerin sosyal ve kolektif kimlik algılarının daha yüksek olması, bu öğrencilerin sosyal çevrelerinin görüşlerine, kendi kimliklerinin oluşumuna destek sağlayan sosyal ilişkilere ve aidiyetlere daha önem verdikleri anlamına gelmektedir.

Aile gelir düzeyinin ergenlerin kimlik algılarına etkisinin olup olmadığına yönelik gerçekleştirilen varyans analizi gelir düzeyi faktörünün sadece kişisel kimlik boyutunda anlamlı bir etkisinin olduğunu, genel kimlik ile sosyal kimlik ve kolektif kimlik algılarına bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Yüksek ve orta gelir düzeyindeki ergenlerin kişisel kimlik algıları düşük gelir düzeyindeki ergenlerden daha yüksektir. Göğüş (2013) üniversiteli öğrenciler ile yapmış olduğu araştırmada, aylık gelirin sadece kolektif kimlik boyutta bir farklılaşmaya neden olduğunu belirtmiştir. Bu sonuç gelir düzeyinin, ergenlerin kişisel kimliği oluşturan içsel denetimlerini ve kendilerini algılama biçimlerini olumlu şekilde etkilediğini göstermektedir. Gelir düzeyi arttıkça ergenler kendilerine yönelik atfettikleri bireysel özellikleri daha fazla önemsedikleri, bireylerin kendi zihinsel düzeyleri ile zihinsel kapasitelerine yani kendi içsel güçlerini önemseme düzeylerinin daha fazla arttığı anlaşılmaktadır. Gelir düzeyinin yüksekliği ergenlerin kendilerine ait kişisel kimlik özelliklerini daha fazla önemsemelerine neden olduğu söylenebilir.

5.3. Dini Başa Çıkma ve Kimlik Algısı Arasındaki İlişkiye Yönelik Tartışma ve Sonuç

Dini başa çıkma ile alt boyutlarının kimlik algısı ile alt boyutları arasında gerçekleştirilen çoklu korelasyon analiz sonuçları, tüm boyutlar arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğunu ve ergenlerin genel dini başa çıkma

biçimleri ile genel kimlik algıları arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu göstermektedir. Bu sonuçlar, ergenlerin kimlik algılarının onların dini başa çıkma puanlarını pozitif yönde etkilediğini, diğer bir ifade ile ergenlerin kimlik algısı artarken dini başa çıkma düzeylerinin de arttığı anlamına gelmektedir. Ayrıca, dindarlık algısı, sorunlar karşısında dine başvurma, sabır gösterme, Allaha yardım dileme, dua etme vb. gibi dini yönelimler ve eğilimler ergenlerin kimlik algılarını olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla dini başa çıkma biçimi kimlik algısının oluşumunda etkilidir. Alan yazında yapılan çalışmalar v din – kimlik ilişkisine yönelik yazılan kurumlar metinler bu iki değişken arasında önemli bağların olduğunu, kimlik algısının dini yönelim, dindarlık ve din algısından etkilendiğini açıkça ortaya koymaktadırlar.

Kimlik gelişiminde çeşitli faktörler etkili olmaktadır. Kimlik statik (örn. yaş, cinsiyet, etnik aidiyet vb) ve dinamik (örn. değerler, din, meslek, yaşam alanı vb.) olmak üzere temelde iki kaynaktan etkilenmektedir (Yanmış ve Kahraman, 2013). Hızlı değişen ve gelişen toplumlara kişisel ve toplumsal kimlik algılarına ilişkin kimlik sorunlarının çözümünde din olgusunun önemli bir yeri olduğu alan yazında ifade edilmiştir (Günay, 2005). Her ne kadar din tek başına kimliğin oluşmasında yeterli olmasa da kimlik inşasında önemli bir yeri ve belirleyici bir özelliği vardır. Kişilerin benimsedikleri Tanrı tasavvurları hem onların din algılarını hem de kimliklerinin oluşumunda belirleyici bir tasavvurdur (Türkkan, 2011). Bu bağlamda, Mol (1978), din, dini inançlar, değerler ve normlar ile kimlik kategorileri arasında yakın ilişkiler olduğunu, dinin kültürel ve toplumsal kimlik kategorilerinin belirlenip korunmasında önemli bir role sahip olduğunu ifade etmektedir. MacLean ve ark. (2004) yapmış oldukları araştırmada, kimlik entegrasyonu ile dini yönelim arasında yüksek ve güçlü bir ilişkinin olduğunu rapor etmiştir. Benzer şekilde, Coşkun (2003) yapmış olduğu alan yazın çalışmasında din ile kimlik kategorileri arasındaki ilişkinin var olduğunu kuramsal olarak ortaya koymuştur. Kula (2001) ergenler ile yapmış olduğu çalışmada, din ile kimlik arasında bir ilişkinin varlığını tespit etmiş, dinin kimlik üzerinde olumlu bir katkısının olduğunu ifade etmiştir. Daşkıran (2009), farklı lise düzeyindeki ergeler ile yapmış olduğu araştırmada, dinin gençlerin kimlik oluşumuna etkisinin olduğunu rapor etmiştir.

5.4. Öneriler

Kimlik ile dini başa çıkma arasındaki ilişkinin varlığından yola çıkarak, bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda bu iki değişken nitel çalışmalar (özellikle gömülü kuram - grounded theory) yoluyla derinlemesine incelenebilir ve Türk kültüründe ergenler arasında din ile kimlik oluşumuna yönelik sağlam bir teori oluşturulabilir.

Çalışmada okul türü açısından üç okul türü seçilmiştir. Bundan sonra yapılacak olan benzer çalışmalarda okul türü çeşitliliği artırılabilir (sosyal bilimler fen bilimleri vb.), okul türü (özel okul – devlet okul), yaşanılan bölge (kırsal – kentsel), anne-baba eğitim durumu, karşılaşılan sorun türleri (sağlık, depresyon, sel, yangın, ölüm vb.) gibi değişkenler çalışmalara dahil edilmelidir.

Bu çalışma yaş grubu ve gelişimsel özellikler açısından birbirlerine yakın özellik gösteren lise düzeyindeki öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir. Bundan sonra yapılacak olan araştırmalarda yaş açısından daha fazla yayılım gösteren geniş bir örneklem ile yapılacak olan çalışmalarda yaşın etkisi daha net gözlemlenebilecektir.

Bu çalışmada sadece kimlik algısı ile dini başa çıkma değişkenleri, bunları etkileyen demografik değişkenler ve bunlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda, psikolojik iyi oluş, dini yönelim biçimleri, dindarlık algısı, hayat memnuniyeti gibi değişkenler ile kimlik algısı ve dini başa çıkma arasındaki ilişkiler incelenmelidir. Özellikle kimlik ve dini yönelimler arasındaki ilişki alan yazında ihmal edilen bir araştırma alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla çok çeşitli değişkenler ile kimlik arasında yapılacak olan çalışmalar alan yazına önemli ölçüde katkı sağlayacak ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara geniş bir zemin oluşturacaktır.

Dini başa çıkma biçimlerinin kimlik algısı ile pozitif yönlü ilişki dikkate alındığında, kimlik gelişimlerinin önemli bir evresinde olan ergenlerin sorunlarla başa çıkarken, dini başa çıkmanın da bir yol olabileceğine ilişkin manevi hizmetler sunulabilir.

Ayrıca, dini başa çıkma ile kimlik algısı arasındaki ilişkinin varlığına yönelik ergenler için seminer ve konferans gibi etkinlikler düzenlenerek bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Adams, G. R., (1985). Family Correlates of Female Adolescents' Ego Identity Development, *Journal of Adolescence*, 8: 69-82.
- Adams, J. F. (1995). *Ergenliği Anlamak*. (yay. haz. Bekir Onur, ev. Ali Dnmez). Ankara: İmge Kitabevi.
- Adams, G. R. (1999). The objective measure of ego identity status: A manual on theory and test construction. Guelph, ON: Department of Family Relations and Applied Nutrition, University of Guelph.
- Allen, R. S., P. P. Haley, G. M. Harris, S. N. Fowler ve R. Pruthi. (2011). Resilience: Definitions, Ambiguities and Applications. In B. L. Resnick, P. Guyther ve K. A. Roberto (Ed.). *Resilience in Aging: Concepts, Research, and Outcomes*. New York, 1-15.
- Argyle M. (2006) İbadet ve Dua, ev. Mustafa Koç, *Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (2): 317-338.
- Arıcı, A. (2006). Ergenlerde Dinî Başa ıkma Yöntemi Olarak Dua. İçinde ed. Hayati Hökelekli *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, İstanbul.
- Armaner, N. (1980). *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Arslan, E. (2008). *Bağlanma Stilleri Açısından Ergenlerde Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri ve Ego Kimlik Süreçlerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Atak, H. (2011). Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2011; 3(1).
- Atak, H., ve çok, F. (2010). İnsan Döneminde Yeni Bir Dönem: Beliren Yetişkinlik. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 1(17): 39-50.
- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E., Bem, D. & Hoeksema, S. (2008). *Psikolojiye Giriş*. (ev. Yavuz Alogan). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Avcı, M. (2006). Ergenlikte Toplumsal Uyum Sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1): 39-63.

- Aydın, A. R. (2009). İnanma İhtiyacı Ve Dinî Ritüellerin Psikolojik Değeri, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (3): 87-99.
- Ayten A., Göcen, G., Sevinç, K., & Öztürk, E. E., (2012). Dinî Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (2): 45-79.
- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bahadır, A. (1994). *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler* (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Bahadır, A. (2002). Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler, İçinde ed. Hayati Hökelekli *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Balkaya, A., & Ceyhan, E. (2007). Lise Öğrencilerinin Kimlik Duygusu Kazanım Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 433-446.
- Batan, N. S. (2016). *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dini Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayyığıt, M. (1989). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Borus M. J., (1989). Ethnic Differences in Adolescents' Identity Status and Associated Behaviour Problems. *Journal of Adolescence*, 12: 361-374.
- Büyük Türkçe Sözlük. (2018). Türk Dil Kurumu. www.tdk.gov.tr, [12 Mayıs 2019].
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A.
- Carpenter, T. P., Laney, T., & Mezulis, A. (2012). Religious coping, stress, and depressive symptoms among adolescents: A prospective study. *Psychology of Religion and Spirituality*, 4(1): 19-30.

- Carrel, A. (1967). *Dua*, çev. M. Alper Yüçetürk, İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Certel, H., (2009). *Suçlarda Dine Dönüş*. Ankara: Nobel Yayın.
- Ceyhan, E. (2010). Problemlili İnternet Kullanım Düzeyi Üzerinde Kimlik Statüsünün, İnternet Kullanım Amacının ve Cinsiyetin Yordayıcılığı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(3): 1323-1355.
- Cheek, J. M., & Tropp, L. R. (1995). *The aspects of Identity Questionnaire: History and bibliography* (2nd edition). Wellesley College, MA.
- Christensen, L.B., Johnson, R.B., & Turner, L.A. (2015). *Araştırma Yöntemleri: Desen ve Analiz* (A. Aypay, çev. ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cilacı, O. (1994). *Dua*, DİA, c. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cirhinlioğlu F. G. (2010). *Din Psikolojisi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Coşkun, A. (2003). Din ve kimlik. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 5-23.
- Coşkun, Y., & Altay, C. A. (2009). Lise Öğrencilerinde Yabancılaşma ve Benlik Algısı İlişkisi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Bilimler Dergisi*, 29, 41-56.
- Coşkunsever, A. (2016). Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Yaşadıkları Sorunlar ve dinî Başa Çıkma: Bursa ve Şanlıurfa Yetiştirme Yurtları Örneği, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(2): 97-124.
- Côté, J. E. (1997). An Empirical Test of the Identity Capital Model. *Journal of Adolescence*, 20, 577-597.
- Cramer P. (2000). Development of Identity: Gender Makes a Difference, *J Res Pers*; 34: 42-72.
- Cüceloğlu, D. (2005). *Yeniden İnsan İnsana*. Remzi Kitabevi.
- Çağrııcı, M. (2005). Sabır, DİA, c. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çağrııcı, M. (2012). Tevekkül, DİA, c. 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çakır, S.G. (2001). *Ergenlerde Kimlik Statüsünün Anne Baba Tutumu, Aile Tipi ve Anne Babanın Eğitim Düzeyi ile İlişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çayır C. (2014). Ergenlerin Dini İnanç, Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma, *Bilimname* 27(2): 59-88.

- Çelik, A. (2004). Dinî Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Daşkiran, İ. (2009). *Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- DEMİR, İ. (2007), Gençlerin Kimlik Yapıları: Farklı Yerellikler Ekseninde Nitel Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Demir, Ş. Ç. (2013). *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Duman, A. (2008). Sadaka, *DİA*, c. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ekşi, H. & Sayın, M. (2016). The Adaptation of Religious Coping Scale into Turkish language: A Study of Bilingual Equivalence, Validity and Reliability. *AGP Humanities and Social Sciences Conference*, BAU International Berlin University, 19-22 May, Berlin, Germany
- Ekşi, H. (2001). *Baş a çıkma, dini baş a çıkma ve ruh sağ lığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Elkind, D. (1978). Erik Erikson: İnsanda Gelişimin Sekiz Evresi. *Dialogue*, 11(1): 3-13
- Emmons, R.A. (1986). Personal strivings: an approach to personality and subjective well being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1058-1068.
- Emmons, R.A. (1999). *The psychology of ultimate concerns: Motivation and spirituality in personality*. New York: Guilford.
- Erikson, E. H. (1959). Identity and the life cycle: Selected papers by Erik H. Erikson. *Psychological Issues*, 1, 1-171.
- Ersanlı, K. (2012). *Benliğin Gelişimi ve Görevleri*. Ankara: Tarcan Matbaa Yayıncılık.

- Eryılmaz, A. & Yorulmaz, A. (2006a). The way of being happy for adolescents. Paper presented at the Xth Conference of European Association for Research on Adolescence, Antalya, Turkey, May 2-6.
- Eryılmaz, A. & Yorulmaz, A. (2006b). Lay theories of happiness for adolescents. Paper presented at the Xth Conference of European Association for Research on Adolescence, Antalya, Turkey, May 2-6.
- Eryılmaz, A. (2009). Başa Çıkma Stratejilerinin Kişilik Özellikleriyle Ergen Öznel İyi Oluşu Arasındaki Aracı Rolü. A.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Fidan, S. (2011). Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Gençliğin Kimlik Algısı (Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Field, J. (2006). *Sosyal sermaye*. Çev. Bilgen, B. ve Şen, B. İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Folkman, S., & Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and promise. *Annu. Rev. Psychol.*, 55: 745-774.
- Fraenkel, J.R. & Wallen, N.E. (2009). *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: McGraw-Hill.
- Gallatin, J. E. (1980). *Adolescence and Individuality*, New York: Harper& Row.
- Göcen, G. (2014). *Şükür, Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Göğüş, A. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Kimlik Oluşumu ve Demografik Bilgileri. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(2), 59-90.
- Grotevant H. D; Cooper CR. (1985). Patterns of Interaction in Relationships and the Development of Identity Exploration in Adolescence, *Chil Dev*, 56: 415-428.
- Gül, Y. (2015). *Öğretmenlerin Örgütsel Kimlik Algılarının Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güleç, C. (1992). *Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi*, Ankara: V Yayınları.

- Güler, A. (2003). Dünya ile Bütünleşmede Evrensel Kimlik Sorunu. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (5): 1-7.
- Gün, E. (2012). *Stresle Başa Çıkma Bilişsel Süreçler ve Dindarlık Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Günay, Ü. (2005). *Din Sosyolojisi*. (6. Baskı). İstanbul : İnsan Yayınları.
- Gündüz, T. (2010). *Ergenlik Dönemi Din Eğitimi, Etkili Din Öğretimi*, İstanbul.
- Güney, S., (1998). *Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B., Anderson, R., & Tatham, R. (2006). *Multivariate Data Analysis*, (6th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Hall, G.S.. (1904). *Adolescence: Its Psychology and Its Relations to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion, and Education*. 2 vols. New York, Appleton.
- Hayta, A. (2000). Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İbadet ve Ruh Sağlığı (Psiko-Sosyal Uyum) İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9(9): 137–179.
- Hortaçsu, N. (2007). *Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Hökelekli, H. (1983). *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bursa.
- Hökelekli, H. (1993). *Din psikolojisi*. (1.Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Hökelekli H. (2009). *İslâm Psikolojisi Yazıları*, Dem Yayınları, İstanbul.
- Hökelekli, H. (2002). Gençlik ve Din, İçinde ed. Hayati Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Hökelekli, H. (2009). *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Joseph H. B.; Tzurriel H. D. (1990). Suicidal Tendencies and Ego Identity In Adolescence, *Adolescence*, 25(97): 215–223.

- Jung, C. G. (2005). İnsanın Kendisini Anlaması. İçinde A. Schopenhauer, W. F. Schiller, C. G. Jung, ve E. Spranger, *Kişilik Oluşumu ve Sorunları* (M. S. Erer, çev., s. 29-59). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kara, E. (2009). Dini ve Psikolojik Açıdan Bağışlayıcılığın Terapötik Değeri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2(8): 221-229.
- Karaduman S. (2010). Modernizimden Post-modernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü, *Journal of Yaşar University E Dergi*, 7 (5): 2886-2899.
- Karakaş, A. C. & Koç, M. (2014). Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(3): 610-631.
- Kavas, E. (2013). *Dinî Tutum – Stresle Başa Çıkma İlişkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kılıç, M. (2013). *Gerçek Yaşam Tadında: Gelişim Dönemleri (3) Yetişkinlik ve Yaşlılık*. Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara.
- Kılıçbay, M. A. (1995). Kimlik: Bir Tasnif Sorunu. *Türkiye Günlüğü*, 33, 142-145.
- King, P. E., & Furrow, J. L. (2004). Religion as a Resource for Positive Youth Development: Religion, Social Capital, and Moral Outcomes. *Developmental Psychology*, 40(5), 703-713.
- Koç M. (2003). Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1): 373-397.
- Koç, B. (2003). *Ergenlikte Benlik Gelişimi ve Din İlişkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koç, M. (2002). *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Koç, M. (2003). Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi. *EKEV Akademi Dergisi*, 7(15), 25-37.

- Koç, M. (2004). Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Algılarının Ruh Sağlığına Etkileri Üzerine Bir Alan Araştırması, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10: 115-157.
- Koç, M. (2005). Dua ve İbadetin Ergenlerin Ruh Sağlıklarına Etkileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, *Diyanet İlmî Dergi*, 41 (4): 63-90.
- Korkmaz, A. (2007). Yazılı Basında Kurum Kimliğinin Oluşturulması Sürecinde Kurum Kimliği Stratejisinin Belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 385-391.
- Köker, S. (1991). Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeyinin Karşılaştırılması. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Köknel, Ö. (1999). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köseoğlu, N. (2002), *Küreselleşme ve Millî Hayat*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köylü, M. (2010). Ruh ve Beden Sağlığı ile Din İlişkisi Üzerine Yapılan Araştırmaların Bir Değerlendirmesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28: 5-36.
- Kroger, J., A. (1988). Longitudinal Study of Ego Identity Status Interview Domains, *Journal of Adolescence*, 11: 49-64.
- Kula N. (2002). Deprem ve Dinî Başa Çıkma, *Gazi Üniversitesi, Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1: 234-255
- Kula, N. (2005). *Bedensel Engellilik ve Dinî Başa Çıkma*, İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi.
- Kula, M. N. (1987). *Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kula, M.N. (2001). *Kimlik ve Din*. İstanbul: Ayışığı Kitapları
- Kula, N. (2002). Gençlik Döneminde Kimlik ve Din Gençlik, İçinde. der. Hayati Hökelekli. *Din ve Değerler Psikolojisi* Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A. (1982). *A Program for Adolescents About Their Physical, Physiological, Sexual, Emotional and Social Changes and Development*

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi). Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kurt, A. (2012). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yayınları.

Küçükcan, T. Köse, A. (2000). *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*, İstanbul: İSAM Yayınları.

La Grand, L.E. (1985). College Student Loss and Response, In ed. E.S., Zinner, *Coping with Death an Compus, New Directions for Student Services, 1*: 15-28.

Lindgren, Henry C.- Byrne, D. (1961). *Psychology: Human Behavior*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Lupfer, Michael B.; Brock, Karla F.; De Paola, Stephen J., (1992). The Use Of Sekuler&Religious Attributions to Explain Everyday Behavior, *ISSR, 31*(4): 486-503.

MacLean, A. M., Lawrence, J. W., & M. K. M. (2004). Transcendence and the moral self: Identity integration, religion, and moral life. *Journal for the Scientific Study of Religion 43*, 429–37

Marcia J. E; Friedman M. L., (1970). Ego Identity Status in College Women, *Journal of Pers.*, 38(2): 249-263.

Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality and Social Psychology, 3*, 551–558.

Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159–187). New York: Wiley.

Marcia, J. E. (1980). Identity in Adolescence. In J. Adelson, *Handbook of Adolescent Psychology* (s. 159-187). New York: Wiley.

Masterson, J. F. (2010). *Gerçek Kendilik*. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Meeus, W. (1996). Studies on identity development in adolescence: An overview of research and some new data. *Journal of Youth and Adolescence, 25*, 569-598.

- Mol, H. (1976). *Identity and Sacred. A Sketch For A New Social Scientific Theory of Religion*, Oxford: Blackwell.
- Morsünbül, Ü. (2005). *Ergenlikte Kimlik Statülerinin Bağlanma Stilleri, Cinsiyet ve Eğitim Düzeyi Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Morsünbül, Ü. (2010). Ergenlikte Kimlik Gelişimini Açıklayan Yaklaşımlar / Modeller. Ergen Ruh Sağlığı Açısından Sonuçları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(2): 105-111.
- Nalbant, A. (1993). 15-22 Yaşları Arasında Bulunan İslahevindeki, Gözetim Altındaki ve Suç İşlememiş Gençlerin Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. A.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Oflazoğlu, F. (2000). *Yetiştirme yurdunda yaşayan ergenlerde kimlik statülerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Oskay, G. (1998). Davranış Kontrol Altına Alma (Self-Monitoring) İle Kimlik Gelişimi Arasındaki İlişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(10): 13-22.
- Öy, B. (1995). Çocuk ve Ergenlerde Depresyon Epistemolijisi ve Risk Etkenleri, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2(1): 40-42.
- Özbydar, B. (1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Özcan, C. T. ve Durukan, Ğ. (2011). Erkek Ergenlerde Kimlik Duygusu Gelişimini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(2): 131-138
- Özdikmenli – Demir, G. (2010). Üniversite Öğrencilerinde Kimlik Gelişimi, Kimlik Statülerinin Sosyal Sermaye ve Kimlik Sermayesi ile Olan İlişkisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(2), 1-10.
- Özdoğan, Ö. (2014). Kendini Gerçekleştirme Açısından İnsan-Din İlişkisi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1): 359-364.

- Özgen, G. (2014). *Üsküdar Bölgesinde Görev Yapan Öğretmenlerin Mizah Tarzları ve Dini Başa çıkma Tarzları Arasındaki İlişki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pargament K. (2003). Tanrım Bana Yardım Et Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru, çev. Ahmet Albayrak, *Tabula Rasa*, 3 (9): 207-227.
- Pargament, K. I.; Raiya, H. A. (2007). A decade of research on the psychology of religion and coping: Things we assumed and lessons we learned. *Psyke ve Logos*, 28: 742–766.
- Pargament, K. I.; Smith, B. W., Koenig, H. G., ve Perez, L. (1998). Patterns Of Positive And Negative Religious Coping With Major Life Stressors. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 37: 710–724
- Pargament, K.I. (1997). *The Psychology of Religion And Coping: Theory, Research, and Practice*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K.I.; Ensing, D.S., Falgout, K., Olsen, H., Reilly, G., Van Haitsma, K., vd. (1990). God Help Me (I): Religious Coping Efforts As Predictors Of The Outcomes of Significant Negative Life Events. *American Journal of Community Psychology*, 18: 794–824.
- Parlaz, E.A. vd., (2016). Ergenlik Dönemi: Fiziksel Büyüme, Psikolojik ve Sosyal Gelişim Süreci, *Turkish Family Physician*, 3 (4): 10-16.
- Peker H. (1993). *Din Psikolojisi*, Samsun: Sönmez Matbaası.
- Pusa, A. and Tolvanen, U. (2006). Organizational Identity and Trust. *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, 11(2): 29-33.
- Salim, E. (2017). *Boşanma Sürecindeki Bireylerde Başa Çıkma Stratejileri ve Dini Başa Çıkma: Isparta Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Schaefer, Charles A.; Gorsuch, Richard L., (1993). Situational Personal Variations in Religious Coping, *JSSR*, 32 (2): 136-147.
- Selçuk, Z. (2004). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Spot Matbaacılık.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Steiner, H. & Feldman, S. (2008) Genel Prensipler ve Özel Problemler, İçinde Ed.: Hans Steiner, *Ergen Terapisi*. İstanbul: Prestij Yayınları.
- Strizenec, M. (2010). Dindarlık ve Bilişsel Süreçler, çev. Abdulvahid Sezen, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10 (3): 273-286.
- Şahin, A. (2007). *Ergenlerde Dindarlık ve Benlik*, Konya: Adal Ofset.
- Şahin, G. (2009). *Yetiştirme Yurdunda ve Ailesinin Yanında Yaşayan Ergenlerin Bağlanma Stilleri ile Kimlik Statüleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şahin, N. H., Güler, M., & Basım, H. N. (2009). A Tipi Kişilik Örüntüsünde Bilişsel ve Duygusal Zekânın Stresle Başa Çıkma ve Stres Belirtileri ile İlişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(3), 243-254.
- Şanlı, E. (2016). *Logoterapiye Dayalı Psikoeğitim Programının Ergenlerin Sağlıklı Bir Kimlik Algısı Oluşturmasına Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Şengül, F. (2007). *Dindarlık ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Tarhan, N. (2008). *İnanç Psikolojisi* (Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2012). Tövbe, *DİA*, c. 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Topuz, İ. (2003). *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Tümer, G. (1994). Din, *DİA*, c. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Türkbay, T., Özcan, C., Doruk, A., & Sekmen, K. (2005). Ergenlerdeki Kimlik Bocalaması Üzerine Cinsiyetin Etkisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(2), 69-74.

Uysal V. (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Waterman, A. S. (2007). Doing well: The relationship of identity status to three conceptions of well-being. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 7, 289-307.

Yanmış, M., & Kahraman, B. (2013). Gençlerin Dini ve Etnik Kimlik Algısı: Diyarbakır rneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2): 117-153.

Yavuzer, H. (1992). *ocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazgan İ. B. ve Yerlikaya, E. (2012). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Akademi.

Yörükoğlu, A. (2000). *Gençlik ağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. İstanbul: Özgür Yayınları.

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

Fatma Nur ERDOĞMUŞ

Email: ftmnr.erd@gmail.com

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İZÜ, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, 2019, İstanbul

Lisans: Marmara Üniversitesi , İlahiyat, 2016, İstanbul

Lisans: Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji – Devam ediyor

B. MESLEKİ DENEYİM

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu- Trt Arabi kanalında Ortak Yapım ve Yayın Görevlisi. Nisan 2017 den beri